

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE İNSAN KAYNAKLARI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOKAKTA YAŞAYAN/ÇALIŞAN ÇOCUKLARA
YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA
UYGULAMALARINDA SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI: HAYAT VAKFI ÖRNEĞİ

Müzeyyen Pelin KARACA

2501110450

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Faruk TAŞÇI

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MÜZEYYEN PELİN KARACA Numarası : 2501110450
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE
İNSAN KAYNAKLARI Danışmanı : DOÇ. DR. FARUK TAŞÇI
Tez Savunma Tarihi : 05.09.2019 Saati : 11.00
Tez Başlığı : SOKAKTA YAŞAYAN/ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA
UYGULAMALARINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: HAYAT VAKFI ÖRNEĞİ.

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ ile ÇOCUKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. FARUK TAŞÇI		KABUL
2- DOÇ. DR. BAŞAK İŞİL ALPAR		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULHAKİM BEKİ		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞENOL KURT		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH KUCUR		Düzeltilme

ÖZ

SOKAKTA YAŞAYAN/ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: HAYAT VAKFI ÖRNEĞİ

MÜZEYYEN PELİN KARACA

Sokakta yaşayan/çalışan çocuklar sorunu eski zamanlardan bu güne süregelen bir konu olup söz konusu toplumların geleceklerinin inşasında belirleyici unsur olan çocuk olduğunda çocuğun sokak ile olan yaşama ve çalışma bağlamındaki ilişkisi tamamen çocukluğun doğasına aykırı bir durum şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Konunun günümüzün en önemli sorunlarından biri olması ve hassasiyeti, meselenin daha iyi anlaşılabilmesi ve çözümü adına, ekonomik ve sosyal anlamda farklı şekillerde çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Çalışmanın kapsamını söz konusu soruna yönelik sosyal politika uygulamalarında sivil toplum kuruluşları (STK)'nın etkinliği ve Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı (Hayat Vakfı) örneği oluşturmaktadır. Bunun yanında soruna yönelik kamu ve yerel yönetimlerin çalışmalarının da içinde yer aldığı, dünyadan ve Türkiye'den STK örnekleri yapmış oldukları çalışmalar çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın temel sorunsalı, çocuklara yönelik sosyal politikaların STK'ların katılımı ile nasıl bir çerçeveye bürüneceğidir. Bu sorunsal etrafında çalışmanın temel varsayımı, çocuklara yönelik sosyal politikalarda STK'ların varlığının, mevcut kamusal sosyal politikalara katkı sağlayan ve besleyen bir mahiyet arz edeceği şeklinde olup bunun da özelde Hayat Vakfı gibi STK'ların desteği ile olacağı şeklindedir. İlgili sorunsalın ele alınmasında “durum çalışması”na dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup bu kapsamda yazılı dokümanlar incelenmiş ve vakıf yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik sosyal politikalarda STK'ların, özelde de Hayat Vakfı'nın etkinliğinin kamu çalışmalarına sağladığı katkılar ve alana sağladığı faydaların oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sokakta yaşayan/çalışan çocuk, sivil toplum, sivil toplum kuruluşları, Hayat Vakfı, sosyal politika

ABSTRACT

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN SOCIAL POLICY APPLICATIONS FOR CHILDREN LIVING/WORKING ON STREET: EXAMPLE OF HAYAT FOUNDATION

MÜZEYYEN PELİN KARACA

The issue of children living/working on street is a problem that has been going on since early times and it is completely contrary to the nature of childhood that the relationship between the child and his/her living and working condition on street when the child is the determining factor in the construction of the future of societies. Because of the delicate situation of this issue and the condition of being one of the most important problems of today, for understanding and solving the problem it is necessary to make different kinds of economic and social studies. The extent of the study consists of the effectiveness of the non-governmental organizations (NGOs) in social policy applications and the example of Hayat Foundation. Furthermore, the examples and applications of non-governmental organizations including also local and public administration's activities, which are working about this problem from Turkey and all over the world, were investigated. The main problem of the study is how social policies for children will be with the participation of NGOs. The basic assumption of study within the context of the problem is that the condition of NGOs in social policies for children will be arise as contributing and nurturing to existing governmental social policies and this is suggested by the NGOs such as Hayat Foundation in particular. Qualitative research method based on a "case study" was used to address the related problem and written documents were examined and interviews were conducted with foundation officials in this extent. As a result, it is determined that the contributions of the activities of NGOs and in particular the Hayat Foundation to public works and the benefits provided to the field are very important in social policies for children living/working on the street.

Key Words: Children working/living on street, civil society, Non-governmental organizations, Hayat Foundation, social policy.

ÖNSÖZ

Toplumların geleceği çocuk üzerine inşa olmaktadır. Bu gerçek belki de bütün toplumların üzerinde anlaşılabildiği yegane konulardandır. Bu sebeptendir ki çocuk konusu gündeme geldiğinde mesele üzerinde bilhassa titizlikle durulması gereken bir mahiyete kavuşmaktadır.

Ne var ki, toplumların geçirmiş oldukları ekonomik ve sosyal değişim ve dönüşüm süreçleri çocuğun çocukluğunu yaşamasına mani olacak durumları da beraberinde getirmektedir. Çocukların sokakta yaşaması/çalışması sorunu tam da bu noktada kendini göstermektedir. Esasen çok eski çağlardan bu yana var olan çocukların sokakta yaşaması/çalışması sorunu zaman içerisinde önemli ölçüde artış göstererek bu durum adeta toplumların geleceğini tehdit eder hale gelmiştir.

Bu çalışma da çocukların sokakta yaşaması/çalışması sorununa yönelik olarak sosyal politika uygulamalarında sivil toplum kuruluşlarının öneminin anlaşılması amacıyla yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma konusu kapsamında anlatılan Hayat Vakfı örneği de, ilgili soruna yönelik gerçekleştirmekte olduğu proje ve çalışmalarla diğer sivil toplum kuruluşlarına örnek teşkil edecek nitelikte olduğunu gösterir durumdadır. Meselenin çözümüne yönelik yapılacak olan çalışmaların sorunu azaltıcı, yavaşlatıcı değil de meselenin kökenine inmeyi hedef edinen ve yapılan çalışmaların da geçici değil süreklilik arz edecek şekilde gerçekleştirilmesi önemlidir.

İlgili sorunu incelerken ve bu çalışma yapılırken karşılaşılan en büyük güçlük sivil toplum kuruluşlarının bu alanda yapmış oldukları çalışmalara ve bu çalışmaların ayrıntılı içeriklerine ulaşma noktasında olmuştur. Ayrıca sokakta yaşayan/çalışan çocuk özelinde meseleyi ele alan çalışma sayısı çok az olup, mesele daha çok sokak çocuğu genellemesiyle ele alınmaktadır ki bu ayrımdan çalışma içinde bahsedilmektedir.

Yukarıda bahsedilen zorlukların yanında, bu çalışmayı gerçekleştirirken konunun çocuk kavramını, çocukların içinde de en çok korunmaya muhtaç vaziyette bulunan sokakta yaşayan/çalışan çocukları içermesi önce insan sonra bir anne olarak

hissi anlamda da bende oluşturduğu farkındalık ve şuur sebebi ile faydalı bir çalışma oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamı nihayete erdirmemde ve çalışmamı gerçekleştirirken yaşadığım bütün süreçlerde desteği ve emeği olan benim için çok değerli insanlara teşekkür bir gönül borcudur. Bahsedeceğim bu kişilerin başında da gerçekleştirdiğim çalışmamda rehberliğimi üstlenen tez danışmanım, kıymetli hocam Doç. Dr. Faruk Taşı'ya müteşekkirim. Ayrıca Hayat Vakfı ile tanışmama vesile olan, vakıf ve gerçekleştirilen bütün projelerle ilgili bilgi edinmemde bana yardımcı olan başta ocuk Hizmetleri Birimi eğitim koordinatörü Hatice şen'e ve diğer ocuk Hizmetleri Birimi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. En nihayetinde de beni yetiştirip bu günlere getiren, benden bir an olsun desteğini esirgemeyen, bütün bir hayatım boyunca olduğu gibi bu çalışmam boyunca da bana cesaret, g ve destek veren, benim için çok kıymetli biricik anneme, kıymetli babama ve tezim için yeni bakış açıları kazanmama vesile olan biricik kardeşime, eşime ve tezimin çeşitli aşamalarına anne karnından başlayarak şahitlik eden canım kızıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

MÜZEYYEN PELİN KARACA

İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ÇOCUK, ÇALIŞAN ÇOCUK, SOKAK ÇOCUĞU VE SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUK

1.1. ÇOCUK(LUK).....	4
1.2. ÇALIŞAN ÇOCUKLAR.....	6
1.2.1. Formel Sektörde Çalışan Çocuklar.....	7
1.2.2. Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar.....	8
1.2.2.1. Ev İçi İşlerde Çalışan Çocuklar.....	10
1.2.2.2. Tarım Kesiminde Çalışan Çocuklar	11
1.2.2.3. Sokak Çocukları/Sokakta Yaşayan Çocuklar.....	13
1.3. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR.....	15
1.3.1. Çocukların Sokakta Çalışma Sebepleri.....	16
1.3.1.1. Sosyo-Kültürel Sebepler.....	17
1.3.1.2. Ekonomik Sebepler.....	21
1.3.1.3. Dini Hassasiyetlerden Uzaklaşma.....	23

1.3.1.4. Medyanın Etkisi.....	24
1.3.2. Sokakta Çalışmayla Ortaya Çıkabilen Riskler.....	25
1.3.2.1. Psiko-Sosyal Riskler.....	26
1.3.2.2. Sağlık Riskleri.....	30
1.3.2.3. Eğitimden Mahrum Kalma-Yoksulluk Döngüsü.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL POLİTİKA İŞLEVLERİ

2.1. SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	34
2.1.1. Sivil Toplum.....	35
2.1.2. Sivil Toplum Kuruluşları.....	39
2.1.2.1. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Tarihsel Gelişimi.....	40
2.1.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri.....	42
2.1.2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi.....	43
2.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL POLİTİKA İŞLEVLERİ VE TÜRKİYE.....	45
2.2.1. Yoksullukla Mücadele İşlevleri.....	47
2.2.1.1. Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Çeşitleri.....	47
2.2.1.2. Yoksulluğa Karşı Geliştirilen Sosyal Politikalar.....	50

2.2.1.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele İşlevleri.....	53
2.2.2. Acil Durum İşlevleri.....	55
2.2.2.1. Doğal Afetlerdeki İşlevleri.....	55
2.2.2.2. Mülteci-Sığınmacılara Yönelik İşlevleri.....	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOKAKTA YAŞAYAN/ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARI VE HAYAT VAKFI ÖRNEĞİ	
3.1. STK’LAR VE ÇOCUKLAR ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI.....	61
3.2. STK’LARIN ÇOCUKLARA YÖNELİK İŞLEVLERİ.....	63
3.2.1. Gönüllülüğün Artan Önemi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği.....	64
3.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Faaliyet Alanları ve Etkinlikleri.....	68
3.3. HAYAT VAKFI ÖRNEĞİ.....	81
3.3.1. Hayat Vakfı’na Genel Bir Bakış.....	81
3.3.2. Hayat Vakfı’nın Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Çalışmaları.....	83
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
BM	:	Birleşmiş Milletler
GT	:	Gönüllü Teşekküller
ILO	:	Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC	:	Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı
İGR	:	İnsani Gelişme Raporu
İHH	:	İnsani Yardım Vakfı
OCHA	:	Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SED	:	Sosyal ve Ekonomik Destek
SHÇEK	:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK (NGO)	:	Sivil Toplum Kuruluşu
STÖ	:	Sivil Toplum Örgütü
Türk-İş	:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UNDP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	:	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNICEF	:	Birleşmiş Milletler Dünya Çocuk Fonu
WHO	:	Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Çocukların sokakta yaşaması/çalışması durumu, her ne kadar eski çağlardan bu yana toplumların gündeminde bulunmaktaysa da, sosyal ve ekonomik alanda gerçekleşen değişim ve dönüşüm sürecinin de etkisiyle önemi zaman içerisinde artan bir mesele haline gelmiştir. Özellikle büyük şehirlerde gün geçtikçe artan göç ve çarpık kentleşme ve buna bağlı olarak bu bölgelerde yaşanan nüfus artışları, ailelerin değişen yapısı ve aile içi faktörler, insanlığın tehdit edildiği en büyük sorunlardan olan eğitimsizlik durumu gibi sosyo-kültürel sebeplerin yanında, işsizlik ve yoksulluk gibi ciddi anlamdaki ekonomik sebepler, toplumların ve bireylerin dini hassasiyetlerden uzaklaşmaları ve günümüzde özellikle kitlelerle iletişimin kaynağı olan medyanın da etkisiyle çocuklar sokakta çalışmaya sürüklenmektedir.

Sokakta yaşayan/çalışan çocuk sorununun izahı yapılırken de meselenin esasında sokakta çalışan çocuğun da öncelikle çocuk olduğu hesaba katılarak değerlendirilmesi konunun hassasiyeti ve önemi açısından gereklidir.

Çalışmanın amacı, böylesine hassas bir konu olan sokakta yaşama/çalışma konusunun sebeplerinin ve bu durumun yol açtığı olumsuz sonuçların ortaya konulması ile sosyal ve ekonomik boyutu olan ve önemli bir toplumsal sorun olan çocukların sokakta yaşama/çalışma konusunun mümkün mertebede önlenmesine veya mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik olarak bir bilinç ve farkındalık oluşmasına katkı sağlamaktır. Söz konusu amaca ulaşmaya çalışırken de çalışmanın ana eksenini sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) konuya bakışları ve yapmış oldukları çalışmalar oluşturmaktadır. Öyle ki bu mesele tek başına kamusal hizmetler yolu ile çözümü mümkün olmayan, STK ve diğer kuruluşların da katılımı ile mesafe kat edilebilecek olan çok boyutlu bir sosyal sorundur. Dolayısıyla çalışmanın temel sorunsalı, çocuklara yönelik sosyal politikaların STK'ların katılımı ile nasıl bir çerçeveye bürüneceğidir.

Bu sorunsal etrafında çalışmanın temel varsayımı, çocuklara yönelik sosyal politikalarda STK'ların varlığının, mevcut kamusal sosyal politikalara katkı sağlayan ve besleyen bir mahiyet arz edeceği şeklindedir. Bunun da özelde Hayat Vakfı gibi STK'ların desteği ile olacağı ileri sürülmektedir.

Bu varsayımın doğruluğu veya yanlışlığını ortaya çıkarma adına çalışmada, Hayat Vakfı'nın incelenmesinde yöntem olarak “durum çalışması”na dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmasında belirli/sınırlı bir durum vardır ve bu durum (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar gibi) çoklu kaynakların derlenmesi ile analize tabi tutulmaktadır. Bu kapsamda yazılı dokümanların incelenmesi ve görüşme yöntemleri sayesinde çok boyutlu bir yapısı bulunan meselenin detayına inilerek sorunun ne gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmış olduğu ve çözümü için nelerin yapılması gerektiği gibi sorulara cevaplar aranmaktadır. Yine de çalışmanın belli kısıtları olduğu söylenebilir. Bunlar, literatür taraması yapılırken meseleyi sokakta yaşayan/çalışan çocuk özelinde ele alan çalışma sayısının oldukça az olması, STK'ların ve özelde Hayat Vakfı'nın konuya ilişkin çalışma ve faaliyetlerine ulaşma noktasında zorluk yaşanması şeklindedir.

Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle kavramsal çerçeve içerisinde çocuk(luk), çalışan çocuk ve sokakta çalışan çocuk kavramları açıklanmış olup sonrasında ise çalışan çocukların çalıştıkları sektörler itibariyle değerlendirmeleri yapılmıştır. Yine aynı bölüm içerisinde, sokakta çalışmanın mahiyetinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından, çocukların sokakta çalışma sebepleri ve sokakta çalışmayla ortaya çıkabilen riskler anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise STK ve STK'ların sosyal politika işlevleri konusu ele alınmıştır. Bunun için de ilk olarak sivil toplum ve STK kavramları ve ilgili kavramların tarihsel gelişimlerinden bahsedilmiştir. Daha sonra STK'ların özellikleri ve önemi konusunda izahatta bulunulmuştur. Konunun kapsamı itibariyle daha iyi anlaşılabilmesi adına sosyal politika kavramı ile ilgili kavramın işlevleri anlatılmıştır. Bu bölümde son olarak STK'ların sosyal politika işlevlerinden olan yoksullukla mücadele ve acil durum işlevleri açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise STK'ların sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik sosyal politikaları ile Hayat Vakfı örneği ele alınmıştır. Bu maksatla öncelikle STK'ların çocuklara yönelik işlevlerinin izahı yapılırken de birbirleri ile yakından ilişkili kavramlar olan STK'lar ve gönüllülük ilişkisi ile gönüllülüğün artan önemi ve STK'ların etkinliği açıklanmıştır. Daha sonra STK'ların

Çalışmanın ana inceleme hususu olan sokakta yaşıayan/çalışan çocuklara yönelik faaliyet alanları, konu ile ilgili aynı zamanda kamunun ve çeşitli STK'ların yapmış oldukları çalışmalar değeriendirilmiştir. En son olaraksa son yıllarda özellikle sokakta çalışan çocuklara yönelik gerçekleştirmekte oldukları projeler ışığında Hayat Vakfı, önce vakfa genel bir bakış çerçevesinde ele alınması şeklinde daha sonra da ilgili vakfın sokakta yaşıayan/çalışan çocuklara yönelik çalışmaları ile ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ÇOCUK, ÇALIŞAN ÇOCUK, SOKAK ÇOCUĞU VE SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUK

Sokakta çalışan çocuk, öncelikle çocuktur ve aynı zamanda sokaktaki çocuktur. Bu nedenle, çalışmanın bu kısmında ilk olarak çocuk/luk kavramı, daha sonra sokak çocuğu kavramı ve nihayetinde sokakta çalışan çocuk kavramı ele alınacaktır.

1.1. ÇOCUK(LUK)

Çocuk kavramı birçok anlamı içerisinde barındırma özelliğine sahip olup, toplumların yapılarına, inanışlarına, kültürlerine ve ekonomilerine bağlı olarak değişebilen bir olgudur. Saflığın, güzelliğin ve günahsızlığın simgesi olarak kabul edilen çocuk kavramı için, kaygısızlık, mutluluk, masumluk, bilinçsizlik sözleri de insan hayatının çocukluk evresini çağrıştırmaktadır.¹

Çocuk ve çocukluk üzerine farklı tanımlamalar bulunmakla birlikte; çocuk bazı kaynaklarda insan hayatının doğumdan itibaren başlayarak erginliğe kadar devam eden dönemini yaşayan varlık olarak tanımlanmış olup,² yine çocuk için gelişen insan yavrusu, olgunlaşmamış, ergin sayılmayan küçük yurttaş ifadeleri kullanılmakta olup, çocukluk dönemi için ise belirli bir üst sınırı olmayan bir çağ olduğu da ileri sürülmektedir.³ Bazı kurumlar da çocuk kavramını tanımlamaktadır. Bunlardan biri olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (Türk-İş) yapmış olduğu tanımlamaya göre ise çocuk, esasen hayatın yükünü üstlenmemiş, ailenin ve devletin koruma altında tuttuğu, diğer kurum ve kuruluşlar tarafından da sahip çıkılan, çocukluğunu koruyabilen, hem fiziksel ve hem de ruhsal gelişimini sağlıklı

¹ Atalay Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 4. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1992, s. 14.

² Mediha Akarslan, **Ana Hatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998, s. 6.

³ Yörükoğlu, **a.g.e.**, s. 13.

bir biçimde tamamlayabilme imkanına sahip olan kendisi için yeterli bir eğitimle geleceğe hazırlanan ve gelecekteki vasıflı işgücünü oluşturacak olan bireydir.⁴

Öte yandan çocukluk, farklı toplumlara ve tarih safhalarına, hatta aynı toplum içindeki farklı kesimlere göre farklı manalar taşıyabilmektedir. Toplumsal bir kavram olan çocukluk, tıpkı diğer toplumsal kavramlarda olduğu gibi norm ve değerlere bağlı olarak belirlenmektedir. Çocukluk kavramı ya da çocuk tanımlaması ile ilgili düşünceler doğru ya da yanlış, her toplumda çocuğa tanınan yahut tanınmayan haklardan kendilerinden beklenen davranışlara, sorumluluklara, uygulanan yaptırım ve cezalara ve hatta eğitim modellerine kadar çeşitli konularda belirleyicilik niteliği taşır.⁵ Örneğin Afrika’da yapılan bir araştırmaya göre çocuk ile ilgili tanımlamalar çocuğu genellikle henüz on sekiz yaşını doldurmamış birey olarak tanımlamaktadır.⁶ Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin birinci maddesinde de çocuk “on sekiz yaşından küçük insan” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu açıklamada da çocukluk döneminin başlangıcı konusunda açıklık bırakılmıştır.⁷ Genellikle çocukluk ve gençlik dönemlerini birbirinden ayırmada yaş faktörü kullanılmaktadır. Ancak bir toplumda çocuk olarak kabul edilebilecek bir yaşın, farklı bir toplumda yetişkin olarak kabul edilmesi olasıdır. Bu durum bir ülke içerisinde kıır/kent ayrımına göre oluşabileceği gibi, cinsiyet ayrımına göre de oluşabilmektedir.⁸

Ayrıca çocuk kavramının toplumlar tarafından nasıl algılandığı da tanıımı kadar önemlidir. Çocuk az gelişmiş ekonomilerdeki geleneksel düşünce yapısına göre; aile kavramının ötesinde, aile ekonomisine fayda sağlayabilecek potansiyel işgücü, aile yaşlandığında ise aile için sosyal güvenlik aracı anlamlarına gelmektedir. Bu anlayışa göre çocuk yoksul insanların tek sermayesi ve serbest işgücüdür. Bu

⁴ Ertan Kahramanoğlu, **Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich- Naumann Vakfı Yayınları, 1996, s. 11.

⁵ Mine Tan, “Çağlar Boyunca Çocukluk,” **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. XXII, No:1, 1989, s. 72.

⁶ “Definition of the Child: The International/ Regional Legal Framework”, (Çevrimiçi) <http://www.africanchildforum.org/> 2 Haziran 2019.

⁷ “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, (Çevrimiçi) <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> 7 Haziran 2019.

⁸ Tahir Baştaymaz, **6-15 Yaş Grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı, 1990, s. 10.

anlayış, çocuğa ailenin ve akraba gruplarının gücünü arttıran bir etmen olarak da bakabilmektedir. Gelişmiş ekonomilerdeki modern anlayışa göre ise çocuk, aileyi aile yapan temel yapı taşlarından olup, geleceğe hazırlanırken çalışma yaşamından uzak tutulması gereken ve uzak tutulan bir varlık olarak görülmektedir.⁹

En nihayetinde çocukluk dönemi, gerek fiziksel gerek ruhsal açıdan üzerine titrenen, korunan ve kollanan insan hayatının oldukça önemli bir zaman dilimini temsil etmektedir. Çocukluğun kendine has masumiyet, bilinçsizlik, mutluluk gibi özellikleri bazı toplumlar istisna kabul edilirse evrensel bir gerçekliği ifade etmektedir. Ancak tarihsel sürece bakıldığında çocuk kavramının çeşitli evrimler geçirdiğini görüyoruz. 20. yüzyılın ortaya çıkartmış olduğu çocukluk döneminin çok hususi ve mühim bir dönem olduğunu savunan paradigmanın da etkisiyle, çocuk ve çocukluk kavramları bugün dünyada ve bütün ülkelerde, toplum ve devlet yapılarının en duyarlı oldukları mevzuların başında bulunmaktadır. Bu anlamda toplumun geleceği çocuktur ve geleceğin teminatı olan çocuğa gereken önemin verilmesi gerekmektedir.¹⁰

1.2. ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Çocukların bir kısmı çalışmaktadır. Bu bağlamda “çalışan çocuk” kavramı ortaya çıkmaktadır. Çalışan çocuk kavramını Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 15 yaşından küçük olup ailenin geçimine fayda sağlamak veya yaşamını kazanmak amacıyla çalışan çocuklar olarak tanımlamaktadır. 15-24 yaş arası çalışanlar ise “genç işçi” olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu’nda da ILO’nun yapmış olduğu bu ayırım kabul edilerek 15 yaşına kadar olanlar çocuk çalışan (işçi), 15-18 yaş arasında olup çalışanlar ise genç işçi olarak tanımlanmaktadır. Çalışan çocuk kavramı, uluslararası anlamdaki ifade şekilleri ile;

⁹ Yahya Kulaksız, “Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, C.II, No:3, Eylül-Aralık 2014, s. 97.

¹⁰ Levent Eraslan, “21. Yüzyılın Küçük Adam ve Kadınları (Değişen Çocuk Kimliği Üzerine Bir Deneme)”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 2005, s. 2.

esnaf ve sanatkarların yanında veya sanayi iş kolu içinde çalışan çocuklarla, tarım kesiminde ailesi ile çalışan çocuklar şeklinde de belirtilmektedir.¹¹

Ancak çocukların çalıştırılması durumu 18 yaşın altında olmaları sebebiyle fiziksel, zihinsel veya ahlaki yönden onlara zarar veren ve onları eğitim imkanlarından mahrum bırakan, aynı zamanda benliklerine de zarar veren bir çalışma şeklidir.¹² Başka bir ifade ile, çalışma yaşamına girdikleri andan itibaren çocuklar farklı boyutlarda sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar işverenden, işin niteliğinden, çalışma yerinden ve diğer çalışanlardan kaynaklanabilmektedir. Çocuk çalışma yaşamına ait değildir ve yaşanan tüm bu sorunlar da çocuk olmasından dolayı kendini koruyamamasından ve çocuğun çalışma hayatına ait olmamasından kaynaklanmaktadır. Çocuklar hangi sektör içinde ve hangi çalışma biçimlerinde oldukları fark etmeksizin, çalışma yaşamı içinde ortak risk ve tehlikelerle karşılaşmaktadır ve bu durum da çocukların hem fiziksel hem ruhsal sağlıklarını tehdit etmektedir.¹³

Bu çerçevede çocukların bir yandan formel sektörde diğer yandan da enformel sektörde çalıştıkları görülmektedir.

1.2.1. Formel Sektörde Çalışan Çocuklar

Çocukların çalışma hayatında görüldükleri yerlerden birincisi formel sektördür. Formel sektör; üretim, tüketim ve mübadelenin yasal ve kayıtlı bir şekilde yapıldığı, ekonomik faaliyetlerin pazar içinde geliştiği ve paranın bir değişim aracı olarak kullanıldığı sektör olarak tanımlanabilir.¹⁴

¹¹ Zakir Avşar ve Eren Ögütöğulları, “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, C.II, No:3, Ocak 2012, s. 12.

¹² A.e., s. 3.

¹³ Suat Dervişoğlu, “Çocuk İstismarı ve İhmali Açısından Sokakta Çalışan Çocuklar ve Avrupa Birliği Uygulamaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 83.

¹⁴ Sema Betül Azaklı, “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaman, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi S.B.E., 2009, s. 14.

Söz konusu çocuklar olduğunda, formel sektörde çalışan çocuklar, enformel sektörde çalışan çocuklara oranla daha korumalı bir ortamda çalışmakta olup genelde eğitimlerine devam edebilme imkanı bulabilmektedirler.¹⁵

Formel sektör içinde bulunan çalışan çocuk konusunun bir diğer boyutunu ise “formel çıraklık” uygulamaları oluşturmaktadır. 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında formel çıraklık statüsünde çalışan ve mesleki eğitim alan çocuklar, enformel çıraklık uygulamalarından farklı olarak; sosyal güvenceye kavuşmakta, tüm öğrencilik haklarından yararlanmakta, mesleki bilgi ve beceri kazanmakta olup işyeri dışında, okulda farklı kişilerle etkileşimde bulunarak iletişim becerilerini geliştirmektedirler.¹⁶

1.2.2. Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar

Çocukların çalışma hayatı bağlamında yer aldıkları ikinci yer, enformel sektördür. Enformel sektör, geçim sıkıntısı yaşayan ailelerde çocukların çalışma hayatına atıldıkları ilk çalışma şeklidir. Kırsal kesimden kentlere göç eden ve kentte barınmaya çalışan ailelerde çocukların üstlenmiş olduğu gelir sağlama alanı enformel sektör olmaktadır. Aynen kırsal alanda olduğu gibi enformel sektörün sağladığı imkanlar ile, çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren gelir getirici faaliyetlerde bulunabilmektedir. Enformel sektörün varlığı bir bakıma, nüfus artışının kentlerde de kırsal alanlarda olduğu gibi yüksek olmasına sebep olmaktadır. Çocuklar günümüzde enformel sektörde çalışanların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.¹⁷

Meselenin detayına bakıldığında, imalat işlerinin, çocuk göçmen işçilerin içinde bulundukları enformel çalışma şekli içinde birincil seçenek durumunda olduğu görülmektedir. İşportacılık, pazarcılık ve taşımacılık gibi sokakta gerçekleştirilen

¹⁵ Semiha Boybek, “Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği”, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Ankara, 2009, s. 63.

¹⁶ A.e. s. 68.

¹⁷ Baştaymaz, a.g.e., s. 13.

işler ile daha çok bakkal, kahvehane, lokanta ve büfe gibi vasıfsız hizmet sektörü işleri, diğer enformel işleri oluşturmaktadır.¹⁸

Türkiye’de çocukların kentlerde, düşük ücretlerle istismar ve ihmal içeren bu işlerde çalıştırılmaları ve enformel sektörde çalışan bu çocukların genellikle altyapısı yetersiz, çalışma şartları açısından gözetilmesi gereken, güvenlik ve sağlık konularında duyarlılık seviyesinin oldukça düşük olduğu sanayi sitelerinde çalışmaları sebebiyle enformel sektöre önem verilmesi gerekmektedir. Enformel sektörde büyük bir bölümü yaşlarına uygun olmayan tehlikeli işlerde, genellikle sigortasız olarak çalıştırılan çocuklar iş ve meslek hastalıkları riskleri ile karşılaşmaktadır. Bu çocukların ayrıca mesleki eğitim, yaygın ve örgün eğitim olanakları da bulunmamaktadır. Uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, yetersiz beslenme, sosyal güvenlik haklarından yararlanamama, üretim tekniklerinin, çalışılan alet ve makinelerin çocuklar için uygun olmaması, zehirli ve patlayıcı maddelerin varlığı bu tür işlerin çocuklar için en kötü koşullarda çalışma olarak belirlenmesinde önemli etken olmuştur.¹⁹

Enformel sektör içinde bulunan çocuk istihdamının başka bir boyutunu ise “enformel çıraklık” uygulamaları oluşturmaktadır. Çıraklık mesleki bir eğitim süreci olup belirli bir zanaat veya mesleğin geleneksel öğrenme biçimidir. Enformel sektör çıraklığında ise çıraklık daha çok basit niteliklerin kazanımının sağlandığı bir uygulamaya dönüşmekte olup burada mesleki eğitimden çok üretim işçiliğinin varlığından bahsedilebilmektedir. Üretime yönelik olarak emeğinden faydalanan çocukların çırak olarak gösterilmesi işveren için asgari yaş sınırını ihlal etme olanağı sağlamaktadır ve böylelikle mevzuatta belirlenen yaş grubundan daha küçük çocuklar istihdam edilebilmektedir.²⁰

¹⁸ Bülent Şen ve Fatih Kahraman, “Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Emeği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 27, Aralık 2012, s. 181.

¹⁹ Şule Çağlar, “Türkiye’de En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sonlandırılması: 2014 Hedefine Doğru Yol Haritası” (Çevrimiçi), <https://docplayer.biz.tr/66369-Turkiye-de-en-kotu-bicimlerdeki-cocuk-isciliginin-sonlandirilmesi-2014-hedefine-dogru-yol-haritasi.html>, 8 Temmuz 2019.

²⁰ Nilgün Tunçcan, “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No: 43-44, Şubat 2012, s. 251.

Nihayetinde enformel sektördeki çalışan çocuklar için üç alan öne çıkmaktadır: Ev, tarım ve sokak.

1.2.2.1. Ev İçi İşlerde Çalışan Çocuklar

Bunlardan birincisi evdir. Zira çocuklar sadece işyerlerinde çalıştırılmamakta, aile içinde, ücretsiz olarak, ev ve çocuk bakım işleri gibi ev içi işlerde de çalıştırılmaktadırlar. Ev içi işlerde çalışan çocukların büyük bir bölümü kız çocuklarından oluşmakta olup bu çocuklar çoğunlukla yapıldığı fark edilmeyen işlerde çalışmaktadırlar.²¹

Çocukların ev içi işlerde çalıştırılmalarının temelde iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ev içi işlerde çalışan yetişkinlerin üretim miktarlarını ve buna bağlı olarak sağladıkları geliri arttırmak için çocuklarını çalıştırmak durumunda olmalarıdır. İkinci gerekçe ise, üretim hedeflerini sağlama noktasında zorluk yaşayan ebeveynlerin genellikle çocuklarının yardımına ihtiyaç duymalarıdır. Kimi ailelerde çocuklar, annelerinin günlük olarak gerçekleştirdikleri çalışmayı tamamlar nitelikte ve destekler şekilde düzenli görevler yerine getirirken kimi ailelerde ise bu durum daha düzensiz şekilde gerçekleşmektedir. İşverenlerin de çocuk emeğine erişimleri bu durum sayesinde gerçekleşmektedir.²²

Ev içi işlerde çalışan çocuklarla ilgili olarak, gelişmekte olan ülkelerde 15 yaşın altındaki çocukların çoğunun ev içi işlerde çalışmakta olduğu ve bu sebeple resmi kayıtlara yansımadağı görülmektedir. Halı dokumacılığı gibi geleneksel ev içi işlerde çalışan çocuklar yoksul bölgelerdeki düzenli şekilde evde çalışan işgücünün bir bölümünü oluşturmaktadır. Taşeronlar ev içi işlerde çalışmaya çocukların da katılım sağladıklarını bilmektedir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında ise kaçak olarak evde çalışmanın oldukça yaygın olması sebebiyle, çocuklar okuldan sonra minimum birkaç saatliğine olmak üzere ev içi işlerde çalışmaya katılmaktadır. Gelişmekte olan

²¹ “TBMM Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, (Çevrimiçi), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/133?show=full>, 20 Temmuz 2019.

²² Tijen Erdut, “Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, No:29, Şubat 2011, s. 71.

ülkelerde evde çalışan çocukların oranı oldukça yüksek olup okullaşma oranları ise düşüktür.²³

Öte yandan, çocukların ev içi işlerde çalıştırılmaları çocuk istihdamına ilişkin istatistiklerin gerçek miktarı yansıtmayışının önemli nedenlerinden birini oluşturmakta olup bu çocukların tespit edilebilmesi oldukça güçtür. ILO, azgelişmiş ülkelere bakıldığında her beş çocuktan üçünün ekonomik anlamda aktif durumda olduğunu fakat ev içi işlerde çalışma durumunun sağlıklı şekilde kayıt altına alınamadığı gerçeği hesaba katıldığında bu oranın kız çocukları için daha yüksek olacağını ileri sürmektedir.²⁴

Ev içi işlerde çalışan çocuklar ile ilgili dikkati çeken diğer bir nokta ise mevcut kanun, tüzük ve yönetmeliklerin genellikle sanayi ve hizmet sektöründe çalışan çocuklara yönelik olmasıdır. Bu durum tarım sektöründe, sokaklarda ve aile işletmelerinde çalışan çocukların olduğu gibi ev içi işlerde çalışan çocukların da korunmasını oldukça güçleştirmektedir.²⁵

1.2.2.2. Tarım Kesiminde Çalışan Çocuklar

Çocuklar için öne çıkan ikinci bir çalışma alanı, tarım sektörüdür. Kırsal toplum yapısı tarafından şekillenen geleneksel anlayış çocuk kavramı için, ailelerin duygusal anlam yükledikleri bir kimse olmaktan ziyade çocuğu, ebeveynlerinin yaşlandığı zaman bakımını üstlenecek olan kişi bağlamında adeta bir sosyal güvenlik aracı ve hazır işgücü olarak görmektedir. Emek yoğun tarımsal aile işletmelerine oldukça sık rastlanan Türkiye’de, çocuk yetiştirme maliyetinin kentlerde olduğu gibi yüksek olmadığı kırsal kesimde, yeni doğan her bir çocuk ucuz işgücü anlamına gelmektedir. Çocuk işgücü tarım kesiminde sağladığı fayda anlamında ekonomik getirisi önemsiz seviyede olsa da, çocuğun çalışması durumu aile açısından eksik bir

²³ A.e., s. 72.

²⁴ Tunçcan, a.g.e., s. 252.

²⁵ Dervişoğlu, a.g.e., s.165.

boğaz anlamına gelmekte olup tüketim maliyetlerini düşüreceğinden tercih edilmektedir.²⁶

Tarım sektöründe çalışan çocuk işgücü iki farklı şekilde değerlendirilebilmektedir. Bunlardan birinci grupta; yaşadığı yerde aile işletmesinde ya da farklı işletmelerde herhangi bir ücret karşılığında veya ücretsiz şekilde çalışan çocuklar yer almaktadır. Bu çocuklar iş buldukları ölçüde gündüzleri çalışmakta olup, akşam olduğunda ya da tatil günlerinde evlerinde bulunmaktadır. İlgili çocukların çalışma ve barınma şartları, sürekli bir şekilde yaşadıkları yerin yapısıyla bağlantılı olarak değişmektedir. Diğer gruptaki çocuklar ise; yaşadıkları yerden farklı yerlere mevsimlik olarak 3 ile 7 aylık zaman zarfı içinde aileleri veya yakınları ile beraber çalışmaya gitmektedir. Bu çocuklar oldukça zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmektedir. Herhangi bir mesleği veya vasfı bulunmayan bu çocukların kullanabilecekleri yegane varlık emekleri olup bununla birlikte ilgili çocuklar, tarım kesiminde en kötü biçimlerde çalışan çocuklar konumundadır. Zira kendi güçleri oranında yakacak toplamak, su taşımak, pamuk veya meyve hasadında bulunmak, ot yolmak, çapa yapmak gibi işlerde kimi zaman tek başlarına kimi zamansa aileleri ile beraber çocuk bedenleri için oldukça zorlayıcı bir biçimde çalışmaktadırlar. Eğitim imkanlarından minimum seviyede faydalanabilen yahut hiç faydalanamayan bu çocuklar, tarım işçiliğinin en kötü şartlarında yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.²⁷

Bu durumlardan dolayı tarım kesiminde çalışan çocuklar, içinde bulunduğu koşulların uzantısı olarak çalışan çocuklar arasında ayrı bir yer tutmaktadır. Başka bir ifade ile, yaşam ve çalışma koşulları, eğitim ve sağlık problemleri, çevre ile ilişkiler bakımından söz konusu çocuklar çalışma hayatında çocukların en dezavantajlı olduğu gruplar arasında bulunmaktadır.²⁸

Öte yandan, tarım sektörü bütün dünyadaki örneklerine benzer şekilde Türkiye’de de, çocuk işçiliğinin en yüksek olduğu sektör durumundadır. Özellikle

²⁶ Mustafa Günöz, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri”, (Uzmanlık Tezi), Ankara, 2007, s. 3.

²⁷ Bülent Gülçubuk, “Tarımda Çocuk Emegi Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Şubat 2012, s. 80.

²⁸ A.e., s. 75.

mevsimlik tarım işçiliği, ilköğretim yaşında olan çocukların eğitimlerine devamına etki eden en mühim faktörlerden olması sebebiyle önemlidir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler, ekonomik ve sosyal anlamdaki zorunlulukları sebebiyle çocuklarını da gittikleri yerlere yanlarında taşımaktadırlar. Böylelikle, bu çocuklar hem ailelerin zorunlulukları hem de aile ekonomisine katkı sağlamaları sebepleriyle kendi yaşlarına ve yapılarına hiçbir şekilde uymayan tarımsal işlerde çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Yoksulluk oranının oldukça yüksek olduğu Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde mevsimlik tarım işçiliği yoğunlaşmakta olup bu durum en çok ilköğretim çağındaki kız çocuklarını olumsuz yönde etkilemektedir.²⁹

Türkiye'de çalışan çocukların % 40-50'ye yakın bir bölümü tarım kesiminde çalışmakta olup, bu çocukların sayısı yaklaşık olarak 350.000-400.000 civarında olmakla birlikte bu çocuklar en kötü konumda çalışan çocuklar arasında en ön sıralarda bulunmaktadır. Bu çocuklar Türkiye'nin farklı bölgelerinde özellikle fındık, narenciye, pamuk, pirinç, şekerpancarı, tütün gibi ürünlerin hasat ve çapa işlerinde ağırlıklı olacak şekilde çalışmaktadır. İlgili çocuklar genellikle 15 yaşın altında olup, esasında ILO sözleşmelerine göre söz konusu işlerde çalışması uygun olmayan ve çalışma çağına olmayan çocuklardır. Çalışmaları sebebiyle eğitimlerine devam edemeyen, etmekte zorlanan ya da hiç başlamayan ve eğitim olanaklarından yoksun olan bu çocuklar daha çok Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde bulunmakta olup, senenin 4 ile 7 ay arasında bir zamanını temel gereksinimlerinden yoksun olarak bulundukları yerin dışında, çadırlarda yaşayarak sürdürmektedir. Özetle; gelecek anlamında umutsuz kesimlerden olan bu çocuklar, sosyal politika araçlarının uygulanmasına en çok ihtiyaç duyan gruplar arasında yer almaktadır.³⁰

1.2.2.3. Sokak Çocukları/Sokakta Yaşayan Çocuklar

Çocuklar için öne çıkan üçüncü bir alan, sokaktır. Burada “sokak çocukları” kavramı devreye girmektedir. Sokak çocukları kavramına dair birçok tanımlama yapılmasına karşın üzerinde fikir birliğine ulaşılmış herhangi bir tanımlama

²⁹ “TBMM Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, (Çevrimiçi), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/133>, Temmuz 2019.

³⁰ Gülçubuk, **a.g.e.**, s. 75.

bulunmamaktadır. Bu tanımlamalardan birkaçı şu şekildedir: Evden kaçan, okulu bırakan ve aileleri tarafından terk edilmiş olan çocukların yanında öksüz çocukları ve özel ilgiye, korumaya ihtiyacı olanları da içine alacak biçimde sokak çocuğu kavramı tanımlanabilmektedir. Diğer bir tanımlamaya göre de sokak çocukları; sokaklarda yaşayan ve yaşayabilmek adına sık sık yasal olmayan ilişkilere karışan, aileleriyle ilişkileri genellikle kopmuş 18 yaşın altındaki çocuklardır.³¹

BM Dünya Çocuk Fonu (UNICEF) ise aile korumasından yoksun çocuklar şeklinde sokak çocuklarını tanımlamış olup sokağı kullanım türlerine ve aileleriyle kurdukları ilişki türüne göre üçe ayırmıştır. Birincisi, aileleriyle bağı olan ve sokakta çalışan çocuklar olup bu kategoride bulunan çocukların aile bağları düzenlidir. Bu çocuklar kendilerini ailenin bir bireyi olarak hissederler ve ekonomik imkansızlıklar sebebiyle sokakta çalışmaktadırlar. İkincisi düzensiz aile desteğine sahip çocuklar olup bu çocukların aile bağları zayıf olmasına karşın tamamen kopmamıştır. Bu kategoride bulunan çocuklar sokakta çalışan veya boş zaman geçiren çocuklar olup istedikleri zaman aileleriyle görüşmektedirler. Üçüncüsü ise aile desteği olmayan, sokakta yaşayan ve genellikle ucuucu madde kullanan çocuklardır. Bu kategoride yer alan çocukların aileleriyle hiçbir bağları bulunmamaktadır.³²

Sokak çocukluğunun sebeplerine bakılacak olursa; bu konuda birçok faktörden söz etmek mümkündür. İşsizlik, sosyal değişim ve yabancılaşma, köyden kente göçün getirmiş olduğu kente uyum sorunu, yoksulluk, aile içinde yaşanan huzursuzluk, evde sevgisizlik, eğitimsizlik, anne ve babanın aile bilincinden yoksun olması, baskı, şiddet ve istismar, okulda başarısızlık, yurttan kalan çocuklar için yurttan kendilerini güvende hissetmeme, arkadaş grubu, kendini kanıtlama isteği, sokağın cazibesi, medyadan etkilenme gibi sebepler sokak çocukluğuna ve sokakta yaşayan çocuk sayısının artmasına sebep olmaktadır.³³

Sokak çocuklarının, kendilerinin ve ailelerinin güvenliklerini ve geçimlerini sağlamakla mükellef olduklarında bir yetişkine benzer şekilde hareket etmeleri

³¹ İsa Özel, “Sokak Çocukları ve Din”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 14.

³² Güray Bayraktar, “Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 6.

³³ Ejder Okumuş, “Sokak Çocukları’nın Sosyolojisi, Diyarbakır Örneği”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, No:1, 2009, s. 14.

gerekmektedir. Ancak sokaklarda kendi yaşıtlarıyla etkileşimlerinde veya oyun oynadıklarında çocuk gibi davranırlar. Söz konusu çocuklar para kazanmaları sebebiyle kendilerini yetişkin gibi hissetmektedir. Genellikle ailenin denetiminden uzaklaştıkları için sokak çocuklarının eğitimleri yarıda kalmakta, bir taraftan kendi akran gruplarından soyutlanırken diğer taraftan yetişkinlere özgü dünyaya da dahil olamamakta, çalışma ortamına uyum sağlayamadıklarından işten ayrılmakta, her türlü sınırlamalardan ve sorumluluklardan uzak sokağın sunduğu sözde özgürlüğü tercih ederek sosyal hayattan tamamen koparak belirli bir zaman sonrasında da sokakta yaşamayı tercih eder duruma gelmektedirler. İçinde bulundukları tüm bu şartlara karşın bu çocukların kişilikleri gelişimini sürdürmekte olup ilgili çocukların hak ettikleri biçimde büyüebilmeleri ve üretken, uyumlu birer birey olabilmeleri için gerekli olan sağlık, eğitim, güvenlik ve insan olmaktan kaynaklanan temel haklarına gereksinim duyulmaktadır.³⁴

1.3. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Sokaktaki çocukların bir kısmı, “sokakta çalışan çocuk”lardır. Ailesinin geçimine katkıda bulunmak veya kendi giderlerini karşılamak amacıyla günün belli bir bölümünde sokakta çalışan çocuklar, “sokakta çalışan çocuk” olarak tanımlanmaktadır. Sokak çocuğu ile sokakta çalışan çocuk arasındaki temel fark sokakta çalışan çocukların aileleri ile ilişkilerinin devam ediyor olması ve sıklıkla bali, tiner gibi madde bağımlılıklarının bulunmamasıdır.³⁵ Sokakta yaşayan çocuklar ya da sokak çocukları kavramı ise (yukarıda kısaca değinildiği üzere) genel olarak, kısmen veya hiçbir biçimde aile desteği bulunmayan ya da aile desteğinden mahrum kalan, ev ve aileleri ile bağları görece kesilmiş olan, yaşamlarını sokakta geçiren ve bazen veya hiç eve dönmeyen sahipsiz çocukları ifade etmektedir. UNICEF tarafından konu ile ilgili yapılan bir başka tanımlama ve ayırma göre ise; sokaktaki çocuk ailesiyle sürekli ilişkisi olan çocuk, sokağın çocuğu zaman zaman ailesi ile

³⁴ Mehmet Ali Yıldız, “Sokakta Çalışan ve Çalışmayan İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi (Diyarbakır İli Örneği)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2010, s. 6.

³⁵ Yener Şişman, “Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.VI, No:2, 2006, s. 258.

ilişkisi olan çocuk, aileleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan yahut ailesi olmayan çocuklar ise terk edilen veya ihmal edilen çocuklar olarak ifade edilmektedir.³⁶

Sokakta çalışan çocukların mahiyetini daha iyi anlama açısından iki sorunun cevabı önem arz etmektedir: i) Çocuklar neden sokakta çalışmaktadır? ii) Çocukların sokakta çalışmalarının riskleri nelerdir?

1.3.1. Çocukların Sokakta Çalışma Sebepleri

Çocukların sokakta çalışması çok yönlü sebepleri olan bir olgudur. Türkiye’de ve diğer dünya ülkelerinde birbirinin benzeri sebeplerle çocuklar sokaklara itilmektedir. Çocuk içinde bulunduğu toplumun ekonomik ve kültürel güçlerinin yansıması olarak sokak ile tanışmaktadır. Kırsal alandan büyük şehirlere bilhassa İstanbul’a yapılan göçler neticesinde yeterli iş, konut ve eğitim olanağı bulamayan, büyük şehirlere uyum sağlama noktasında problem yaşayan aileler gelir ihtiyaçlarını sağlayabilmek adına en basit çözüm yolu olarak çocuklarını sokakta çalışmaya itmektedir.³⁷

Çocukların sokakta yaşamasını ve çalışmasını konu edinerek yapılan neredeyse bütün çalışmaların ortak bulgusu; sokakta çalışan çocukların bağlı bulundukları ailelerin gelir durumlarının oldukça yetersiz olmasıdır. Bu durum da bize aile yoksulluğu ile çocuğun sokakta çalışması arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir.³⁸ Sokakta çalışan çocuk olgusunu ortaya çıkartan bir diğer önemli sebep de hane reisinin yaşlı veya hasta olması, çocuk ve ailesi arasındaki sorunlu ve düzensiz ilişkilerdir. ILO konuya ilişkin sebepler arasında ayrıca; eğitime ulaşmakta yaşanan sıkıntılar, yoksulluğa açıklık ve gelenekler gibi etkenleri de göstermektedir. Ayrıca sağlıksız yerleşme, bölgesel farklılıklar, ailenin çocuk üzerindeki duygusal istismarı ve geleneksel kültürdeki çocuğun hayatın zorluklarını

³⁶ Zahir Kızılmaz ve Rıfat Bilgin, “Sokakta Çalışan/ Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.IX, No:32, Bahar 2010, s. 272.

³⁷ İlkay Kasatura, “Sokaktaki Çocuklar Sokakta Çalışan Çocuklar”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, No:2, 2002, s. 212.

³⁸ Kızılmaz ve Bilgin, **a.g.e.**, s. 274.

öğrenebilmesi adına erken yaşta pişmesi düşüncesi gibi birçok farklı etmen de sokakta çalışan çocuk olgusunun sebepleri arasında gösterilebilmektedir.³⁹

Çocukları sokakta yaşamaya ve çalışmaya iten ailevi faktörlere bakacak olursak; boşanma, aile içi şiddet ve istismar, ebeveyn denetiminin yetersiz olması, sevgisiz bir ortamda yetiştirme, ebeveynlerin madde bağımlılığı veya suçluluk durumu önemlidir. Ayrıca kimi zaman özellikle göç ile kırsal kesimden büyük şehirlere göç eden çocukların yaşamış olduğu okul ve çevreye uyum sorunları içinde de; ayrımcılık, etiketleme, okulu sevmeme, başarısızlık, okuldan ayrılma gibi nedenler ile çocuğun akranları arasında çalışan çocukların olması, sokağın cezbedici özelliği ile kültürel etki de sayılabilir.⁴⁰

Bunlar özetle; sosyo-kültürel ve ekonomik sebepler ile dini hassasiyetlerden uzaklaşma ve medyanın etkisi şeklinde sınıflandırılabilir.

1.3.1.1. Sosyo- Kültürel Sebepler

Çocukların sokakta çalışmaları bir vicdan ve ahlak meselesi olmaktan da öte toplumun belli bir kesiminin yaşam mücadelesi ile iç içe geçmiş toplumsal bir olgudur. Bu sorunu daha iyi anlayabilmek için de bu olgunun toplumsal kökenlerini incelemek gerekir.⁴¹

Çocukların sokakta çalışma sebeplerini sosyo-kültürel başlık altında inceleyecek olursak öncelikle, sosyal hayat ilişkilerinde ve bilhassa da aile yapısında meydana gelen bozulmanın bir neticesi olarak sokak çocukları sorununun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Kentleşme ve göçün artması, eğitimsizlik sorunu ve bozulan aile ilişkileriyle birlikte sokak çocuklarının sayısı hızla artmaktadır.⁴²

³⁹ Nalan Yetim ve Mustafa Çağlayandereli, “Toplumsal Algı Boyutuyla Sokakta Çalışan Çocuklar: Mersin Örneği”, **Sosyoloji Dergisi**, No:14, 2007, s. 35.

⁴⁰ Kızmaz ve Bilgin, **a.g.e.**, s. 275.

⁴¹ Sevil Atauz, “Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları”, **Birikim Dergisi**, No:116, Aralık 1998, s. 72.

⁴² Özkan Demirtaş, E. Çolpan Erdem ve Alp Mutlu Mutlucan, “Sokak Çocukları Sorunu ve Bu Çocukların Karşılaştıkları Riskler Nelerdir? Yürütülen Hukuki, Psiko-Sosyal Çalışmalar Nelerdir?”, (Ankara, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2013, s. 7.

Dolayısıyla göç ve kentleşme, çocukların sokakta çalışmalarının sanayileşmenin de etkisiyle ortaya çıkan işsizlik sorunu, kırsal kesimden büyük şehirlere göçü arttırmıştır. Zorlaşan hayat şartları insanları kırsal kesimden büyük şehirlere göçe zorlamış olmakta, fakat yeni kurulan yaşamlar da kimileri için yine sıkıntılarla dolu ve sorunların çözülemediği sonuçları itibariyle ortada bulunmaktadır. Büyük şehirlerde oldukça düşük ücretlerle çalışma, işsizlik sorunu, kalabalık ve geçimi zor aileler beraberinde kimi zaman tüm aile bireylerinin çalışması zorunluluğunu veya parçalanması sonucunu, ilave bir iş yapma zorunluluğunu ve sokaklarda çalışan/yaşayan çocuklar gibi birçok sorunu da ortaya çıkartmaktadır. Geçim mücadelesinin sebep olduğu bütün bu zorlu yaşam koşulları aile fertlerini birbirinden uzaklaştırmakta, çocuklar çoğu zaman aile denetiminden ve kurum temelli eğitim olanaklarından yeterli ölçüde faydalanamamaktadırlar.⁴³

Kırsal alanlardan büyük kentlere göç eden ailelerin yaşadıkları daha çok gecekondu bölgeleri yoksulluğun en çok yaşandığı bölgeler olup aile içerisinde ihtiyaçları karşılanamayan bu ailelerin çocukları zaman içinde sokakta çalışmaya mecbur kalmakta ya da çocuk işgücü olarak sömürülmektedir. Bu çocukların bir kısmı zamanla ailelerinden tamamen koparak sokaklarda yaşamaya başlamakta ve bu da başka toplumsal sorunların oluşmasına yol açmaktadır.⁴⁴

Aile içi faktörler de sosyo-kültürel nedenlerdendir. Ailenin çocuk üzerindeki etkileri çocuğun yaşamının şekillenmesinde oldukça önemlidir. “Çocuğun ailesinin yapısı, genişliği, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, onun ilk sosyal deneyimlerini, dolayısıyla duygusal ve toplumsal gelişmesini etkileyecektir.”⁴⁵

Çocukları sokağa iten ana unsur aslında sosyal hayat ilişkilerinde ve aile yapılarında meydana gelen bozulmanın bir neticesidir. Çocukları sokakta çalışmaya ve bazen de yaşamaya iten aile içi faktörler; üvey anne- baba, aile içi şiddet, parçalanmış aile yapıları, aile tarafından çalışmaya zorlanma, çocuğun ailesinden

⁴³ Sami Şener ve Meryem Serdar, “Sokak Çocukları” Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye – Hindistan Örneği), **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:45, Nisan 2015, s. 109.

⁴⁴ Mehmet Güngör, **Mersin’de Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar/Sorunlar- Çözümler**, Mersin, Mersin Valiliği Yayınları, 2009, s. 34.

⁴⁵ Haluk Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, 42. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018, s. 133.

gördüğü sevgi ve ilgi yetersizliği, aile bütçesinin yetersizliği, aile içi cinsel istismar, sorunlu ebeveynlerin varlığı olarak sıralanabilir.⁴⁶

Özellikle çok çocuklu yoksul ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile güçlük çektikleri çocuklarını genellikle okutmaları söz konusu dahi olmamaktadır. Böylelikle bu çocuklar daha küçük yaşlarda harçlıklarını çıkartmak ve aileye destek olmak için çalışmaya zorlanırlar.⁴⁷

Türkiye’de sokakta çalışan çocukların aile yapılarına dair bazı saptamalar yapılacak olursa; istemedikleri halde kurulu düzenlerinden kopmak durumunda kalan ve yeni yerleşim yerlerinde tutunamayan aileler, yaşadıkları göç sürecinde ciddi hasarlar almışlar ve eksiden yerine getirebildikleri birçok ailesel işlevi kaybetmeye başlamışlardır. Aile bireyleri arasındaki bağlılık yok olmaya başlamıştır. Aileler köyde düzenli olmasa da yaşam olanaklarını sağlayabilecekleri bir yapı içindeyken büyük kentlere geldiklerinde bu yapı değişmiş ve kurumsallaşmış emek piyasası içinde düzenli bir gelirin şart olduğu bir yapı içine girilmiştir. Bu yapı içerisinde erkekler iş bulabildikleri müddetçe çalışma olanağı elde etmişler kadınlar ise bu olanaklardan çoğunlukla yoksun kalmışlardır. Aile içindeki geleneksel rollerin değişmesi de bütün bu sürecin bir sonucu olarak gözlemlenebilir. Çocukların sokakta çalışmaları bu yeni aile yapısı içerisinde gerçekleşmekte ve aileler çocuklarının sokaklarda çalışmasını bir sorun olarak değil bir çözüm olarak görmektedir.⁴⁸

Çocukların sokakta çalışmalarının sosyo-kültürel nedenlerinin üçüncüsüne *eğitimsizlik* eklenebilir. İnsan ancak eğitim ve öğretim süreci sayesinde başarılı bir toplumsallaşmaya erişebilmekte olup bireylerin bu süreçten her ne sebeple olursa olsun mahrum kalmaları; bireyin çevresine uyumunu, gelişimini, ruh sağlığını ve başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bireyleri yaşama hazırlayan, geliştiren ve insancıl kılan eğitimin önemine karşılık, bu eğitimden mahrum kalma birçok sorunun kaynağı olabilmektedir.⁴⁹

⁴⁶ Demirtaş, Erdem ve Mutlucan, **a.g.e.**, s. 7.

⁴⁷ Haluk Yavuzer, **Çocuk ve Suç**, 17. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016, s. 220.

⁴⁸ Betül Altuntaş, **Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 62.

⁴⁹ Yavuzer, **Çocuk ve Suç**, a.g.e., s. 149.

Sokakta çalışan çocuklara bakıldığında bu çocukların mensup oldukları ailelerin; bütün bu eğitim ve öğretim süreçlerinden yoksun kalmış oldukları, eğitim düzeylerinin bir hayli düşük olduğu görülmektedir. Bilhassa anneler arasında okuryazarlık oranı dahi çok daha düşüktür. Anneler çoğunlukla ev dışında çalışmamakta, babalar ise çoğunlukla özel beceri gerektirmeyen, herhangi bir iş güvencesi bulunmayan enformel işlerde çalışmaktadır. Ayrıca işsizlik oranı babalar arasında oldukça yüksektir. Genellikle göç ile büyük şehirlere gelen bu ailelerde eğitimsizlik kendileri için olduğu gibi çocukları için de bir kader haline gelmektedir.⁵⁰

Çocukların okula gitmelerinde ve eğitim ve öğretim süreçlerinden yararlanabilmelerinde; anne babanın eğitim düzeyi, kültür seviyesi ve çocuğu algılayış biçimi oldukça önemlidir. Anne babaların eğitimsiz ve hatta okuryazar olmaması neticesinde çocuğun eğitimine gereken önemin verilmemesi, maddi yetersizlikler sonucu eğitim masraflarını karşılamada yetersiz kalınması, kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmeleri ve çocukların çalışmak zorunda olmaları gibi pek çok sebepten dolayı çocuklar okula gidememektedir.⁵¹

Çalışmak zorunda kalan çocuklar eğitim ve öğretim süreçlerine dahil olabilseler dahi okul sistemi onlara zor gelebilmektedir. Hem çalışıp hem okumak küçük yaşlardaki çocuk için zorlayıcı olabilmekte ve okul ödevlerinin yapılamaması, okula zamanında gidememe ve devamsızlık durumu ve bunların neticesinde cezalandırmalar, çocukları okuldan uzaklaştırıp sokağa sürükleyebilmektedir.⁵²

Yapılan pek çok çalışma sokakta yaşayan veya çalışan çocukların eğitimini yarıda bırakmış olduklarını göstermektedir. Sokakta çalışan veya yaşamını sürdüren çocukların eğitimi olmaları sokaktaki yaşam haklarını savunmalarında yardımcı olacağından önemlidir.⁵³

⁵⁰ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 55.

⁵¹ Serdar Orhan, "Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 45.

⁵² Sibel Yılmaz, "Sokak Çocukları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 13.

⁵³ Özel, **a.g.e.**, s. 68

1.3.1.2. Ekonomik Sebepler

Çocukların sokakta çalışmalarının ikinci temel nedeni ekonomiktir. Buna göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik, yetersiz istihdam olanakları, ekonomik büyümede dengesizlik, sosyal kargaşa, kent nüfusundaki aşırı artışlar ve yoksulluğun yaygınlaşması ile sonuçlandığında aileler kendi çocuklarına karşı temel sorumluluklarını dahi gerçekleştiremez vaziyete düşmektedirler.⁵⁴

Çocukların sokakta çalışmaları durumu bir bakıma ailelerin yoksulluk içinde bulunmaları ile işsizlik problemi yaşamaları sebebiyle çoğu zaman çocuklarını eve gelir getirmeleri için çalışmaya zorlamalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum aslında ailelerin çocuklarını zorla çalıştırmalarından da öte, kentsel yoksulluk sorununun bir yansıması olarak tezahür etmektedir.⁵⁵

Burada *işsizlik*, en başta gelen değişken konumundadır. İşsizlik özellikle kırsal alanlardan kentlere göçün yoğunlaşması ile birlikte; göç ile gelen bu insanların yeni yerleşim yerlerinde tutunabilme mücadelesinde olup alışageldikleri işlerden farklı olarak kentlerdeki yeni işlerin gereklerine ve niteliklerine uygun vasıfta olmadıklarından iş olanağı bulamamaları ile tezahür etmiştir. Böylelikle süregelen yoksulluk sadece mekan değiştirmiş olup bu insanların değerlerinde, yaşam ve çalışma şartlarında da dönüşüme sebep olmuştur. Bütün bu süreçler çocukların sokakta çalıştırılmasının da tetikleyicisi olmuştur.⁵⁶

Ayrıca tüm demografik gruplara bakıldığında yoksulluk oranı en yüksek grubun da çocuklar olduğu görülmektedir. Aileler kalabalıklaşıp çocuk sayısı arttıkça hanhalklarındaki yoksulluk düzeyi de artar. Çocuk ailenin yaşam maliyetini arttırmakla birlikte, aile gelirine katkıda bulunma gibi bir yükümlülüğü aslında bulunmamaktadır. Okula gitmeleri gerekirken ailelerin çocukların çalışmasına

⁵⁴ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁵ Kızmaz ve Bilgin, **a.g.e.**, s. 275.

⁵⁶ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 42.

ihtiyaç duyması, yoksulluk içinde yaşayan çocukların karşılaştıkları en büyük sorunlardan biridir.⁵⁷

Çocukların sokakta çalışmalarının temel nedenlerinin başında toplumdaki gelir dağılımı dengesizliği ve ailelerin gelir düzeylerinin yetersiz olması gelmektedir. Hızlı sanayileşme ve çarpık kentleşmenin etkisiyle kentlerdeki istihdam ve hizmet olanakları yetersiz kalmış olup, aileler bu durumdan giderek daha fazla etkilenecek ailelerin yoksulluğu kronik bir hal almakta ve çocuklar erken yaşlarda çalışmaya başlamaktadır.⁵⁸

İkinci mesele, *formel sektördeki çocuk emeğinin tasfiye edilmesidir*. Buna göre, formel sektörde istihdam olanaklarının yeterince elverişli olmaması ve yaşanan ekonomik krizlerle birlikte işsizliğin artması sebebiyle hem sokakta çalışan çocuklar hem de ilgili çocukların ailelerinin enformel sektörde çalışmaya yöneldikleri söylenebilmektedir.⁵⁹

Sokakta çalışan çocuklar çocuk işgücünün bir parçası olmakla birlikte formel sektör çalışanı olmamaları sebebiyle düzenli bir gelirleri bulunmamaktadır. Genel olarak çocuk emeğinin değerinin altında bir gelir için çalışmakta olan sokakta çalışan çocukların gelirleri istikrarlı olmayıp bazen eve hiç para götüremedikleri dahi görülmektedir.⁶⁰

Sokakta çalışan çocuklar incelendiğinde bu durumu davranışlarında çok belirgin şekillerde göstermeseler de bu çocukların büyük çoğunluğunun kapalı mekanlarda yapılan sürekli ve düzenli bir işte çalışmanın özlemi içinde oldukları söylenebilmektedir. Ancak bulundukları yerlere daha önce göç ederek gelen veya oranın yerlisi olan insanlar tarafından çıraklık gibi bu çocukların özleminde olan bütün iyi işler daha önceden sahiplerini bulmuştur.⁶¹

⁵⁷ UNICEF, “Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi”, 2006, (Çevrimiçi), <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=2027>, 5 Ocak 2019.

⁵⁸ Özel, **a.g.e.**, s. 63.

⁵⁹ Şişman, **a.g.e.**, s. 264.

⁶⁰ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 70.

⁶¹ **A.e.**, s. 72.

1.3.1.3. Dini Hassasiyetlerden Uzaklaşma

Çocukların sokakta çalışmalarının üçüncü ana nedeni, din bağlamındadır. Din konusu toplumsal yapıyı oluşturan en önemli alanlardan birisi olup dinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisi itibarıyla dini hassasiyetlerden uzaklaşma konusunun çocukların sokakta çalışmaları üzerindeki etkisini ele almak önemlidir.

Meselenin derinine inildiğinde, küreselleşmenin beraberinde getirdiği süreçte insanların kendilerini emniyette ve güvende hissettikleri temel kaynakların zayıflamaya başladığı, samimiyet ve hakkaniyet duyguları gibi manevi unsurların yok olmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu süreç içerisinde insan varoluşuna ve gündelik yaşamına anlam katan dini hassasiyetler ve ahlaki değerler belirsizleşmeye yüz tutmuştur. Bununla birlikte millet ve aile gibi toplumu bir arada ve ayakta tutan değerlerin de zayıflaması, toplumsal yapı içerisinde bireylerde farklı şekillerde yansımalarını gösterebilmektedir.⁶² Çocukların sokakta yaşaması/çalışması ve hatta çalışmaya zorlanmaları hususu da meselenin vicdani ve ahlaki boyutu ile bağlantılı olarak bu sürecin bir parçası şeklinde kendini göstermektedir. Ailelerin dini hassasiyetlerden uzaklaşmaya başlamaları ile meselenin vicdani yönü ve dini hassasiyet boyutu önemini yitirerek çocuklarının sokakta çalışmaları bir sorun olarak görülmemekte aksine aileler bu durumu adeta bir çözüm yolu olarak görmektedir.

Nihayetinde çocukların sokakta yaşaması/çalışması hususunda dini hassasiyetlerden uzaklaşmanın etkisinin anlaşılması ile birlikte konu ile ilgili kamu alanında yapılan çalışmalarda dini kurumların işbirliğine de yer verilmiş olup özellikle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yapmış olduğu çalışmalarda Diyanet İşleri Başkanlığı ile yaptığı ortaklaşa çalışma ve işbirliği dikkat çekmektedir. Bu noktada özellikle aile kavramının güçlendirilmesi ve aile bireylerinin ekonomik, psikolojik, hukuki, kültürel anlamda olduğu gibi dini konularda da bilgilendirilmesi, dini hassasiyetlerden uzaklaşılmasının önüne

⁶² Asım Yapıcı, "Küreselleşen Dünyada Gençlik ve Gençlerde Dini Hayat", (Çevrimiçi), <https://webdosya.diyanet.gov.tr/mevlidinebi/UserFiles/00000000-0000-0000-0000-000000000000/2018/11/6/72533873-7972-4144-9e8b-52142bf61153.pdf>, 11 Temmuz 2019.

geçilmesi ve çocukların sokakta çalışma/çalıştırılma durumunun önüne geçilmesi adına çalışmalar yürütülmektedir.⁶³

1.3.1.4. Medyanın Etkisi

Çocukların sokakta çalışmalarının son bir nedeni *medyanın etkisi*dir. Herhangi bir bilginin, bir davranışın veya bir görüşün yayınlanmasına olanak sağlayan kitle iletişim araçlarının şüphesiz kişiler üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri vardır. TV ve radyo yayınlarının çocukların davranışları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, İngiltere’de ve Japonya’da bu araçlar alınmadan önce ve alındıktan sonraki süreçte çocukların davranış özellikleri üzerine karşılaştırma yoluyla araştırmalar yapılmaktadır.⁶⁴

Medyaya yansıyan çocuklara dair kişisel veya toplumsal sorunlarla ilgili yapılan haberler, toplumda konu ile ilgili bilinçlenmenin sağlanması açısından oldukça önemli olmakla birlikte habere sadece tek bir açıdan yaklaşılması söz konusu çocuklar olduğunda yanlış olacaktır. Çocuklar ile ilgili olan haberlerde özellikle haberin aktarılma şekli, haberde kullanılan üslup, kullanılan fotoğraflar, çocuğun kimliğinin veriliş biçimi gibi pek çok detayın üzerinde itina ile durulması gerekmektedir. Yazılı ya da görsel yollarla toplumda ortak değer yargılarının yerleşmesinde büyük tesiri olan kitle iletişim araçları sahip oldukları güç alanı sebebiyle, haber üretim ve sunumunda daha duyarlı ve çocuk haklarını gözetir bir yaklaşımla konuyu ele almalıdır.⁶⁵

Medyaya bakıldığında ise sokağa itilen, kanunlarla ihtilafa düşen veya madde bağımlısı çocuklar çoğu zaman toplum için ciddi bir tehlike olarak gösterilmektedir. Çocuklar ancak suça itildiklerinde veya bir olayın kurbanı olduklarında medya gündemine, gazetelerde genellikle şiddet içeren haberlerin yer aldığı üçüncü sayfa

⁶³ “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü”, 2011, (Çevrimiçi), <https://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/isbirligiProtokoller/Aile%20ve%20Sosyal%20Politikalar%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf>, 11 Temmuz 2019.

⁶⁴ Yavuzer, **Çocuk ve Suç**, a.g.e., s. 226.

⁶⁵ Barış Bulunmaz, “Çocuk Suçları ve Medyanın Etik Sorumluluğu”, (Çevrimiçi), <http://earsiv.uskudar.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/123456789/618/9.pdf?sequence=1&isAllowed=,> 8 Mart 2019.

haberlerinden girebilmektedir. Faili olarak addedilemeyeceği veya mağduru olduğu bir olaydan dolayı çocuğun uğrayacağı damgalayıcı ifadeler, bu çocukların toplumdan dışlanmasına, hayatları boyunca suiistimal edilmelerine veya zarar görmelerine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda medyada çocuk ile ilgili verilen haberlerde bu çocukları; “sokak çocuğu” veya “tinerci” gibi ifadelerle apaçık bir tehdit olarak gösteren ve etiketleyen haberler yüzünden çocuğa en yakışan masum çocuk etiketi bastırılabilir. Hele ki “tinerci çocuk terörü”, “kapkaççı çocuk terörü” gibi terör sözcüğü ile süslenen etiketlemeler toplumda önyargıların oluşmasında büyük rol oynamaktadır. Bu sebeplerden dolayı çocukların medyada temsil edilme şekilleri son derece mühimdir.⁶⁶

Toplumların çocuğa bakışı ve algısı nesne çocuk anlayışından özne çocuk anlayışına doğru yöneldikçe çocuk hakları anlamında da şuur ve farkındalık artacak olup çocuk dostu medya anlayışı ve nesneden özneye yer değiştirme şimdilik toplumsal bir hayal olarak varlığını sürdürmektedir. Medyanın konu ile ilgili rol ve sorumluluğunun öneminin farkına varması ile ise bu hayal gerçeğe yaklaşabilecektir.⁶⁷

1.3.2. Sokakta Çalışmayla Ortaya Çıkabilen Riskler

Çocukların sokakta çalışmalarının nedenleri kadar, çalıştıklarında karşılaştıkları riskler de önemlidir. Zira çocuk yapısı itibarıyla bir yetişkinden çok daha farklı kapasiteye ve ihtiyaçlara sahiptir ve bu nedenle fiziksel ve ruhsal anlamda içinde bulunduğu koşullardan daha kolay ve çabuk etkilenir. Bununla birlikte sokakta yaşayan veya çalışan çocukların, özel konumları sebebiyle önemli ihtiyaçları bulunmaktadır. Ancak sokaklardaki tehlikeli yaşamları, ekonomik ilişkilerinin türü, yaptıkları işin niteliği bu çocukları sağlık problemleri, dengesiz beslenme, bulaşıcı hastalıklar gibi pek çok fiziki şartlarına uygun olmayan tehditle karşı karşıya bırakmaktadır. Şiddet ve başka birçok güçlüklerin bulunduğu bir ortamda geçim ve yaşam mücadelesi veren çocuklar, iş sağlığı ve güvenliği bakımından ciddi

⁶⁶ Hülya Örki, “Suça İtilmiş Çocukların Yazılı Basında Temsili”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.XI, No:56, Nisan 2018, s. 412.

⁶⁷ Bulunmaz, **a.g.e.**, s. 8.

tehlikelere maruz kalmakla birlikte en temel hijyen ve sağlık koşullarından dahi yoksun olabilmektedirler.⁶⁸

Sokaklarda çalışmak durumunda kalan çocuklar kendi yaşıtları gibi çocukluklarını doyasıya yaşamak, öğrenimlerini guven içinde sürdürmek yerine daha küçük yaşlarda geçim kaygısı ile yüzleşip ekmek parası kazanma davası uğruna çocukluklarını yaşayamadan olgunlaşmaktadırlar. “Küçük bedenleri normal, sağlıklı geleişmesini yapamazken, ruhları da sakatlanır. Bunun acısını ileri yaşlarda derinden yaşayacaklardır.”⁶⁹

Özetle, sokakta çalışan çocuklar için üç ana risk kategorisinden bahsedilmektedir: i) psiko-sosyal riskler, ii) sağlık riskleri ve iii) eğitimden mahrum kalma ve yoksulluk döngüsü.

1.3.2.1. Psiko-Sosyal Riskler

Bunlardan ilki, psiko-sosyal risklerdir. Sokaklarda alışan çocuklar kağıt mendil, sakız, su, balon, simit gibi şeyler satmakta, ayakkabı boyacılığı, seyyar satıcılık, tartıcılık yapmakta, otomobillerin camlarını silmekte, ayakkabı boyacılığı, p toplama gibi psikolojik geleişmelerine zarar verebilecek pek çok işle uğraşmaktadırlar.⁷⁰

Yoksulluk içerisinde yaşayan ve çalışarak yaşama tutunmaya çalışan sokakta çalışan çocuklar duygusal, fiziksel ve zihinsel geleişmelerine yönelik çoklu tehditleri içeren ve çevrelerinden gelen bir sosyal zehirlenmenin içindedirler. şiddet, ekonomik yoksunluk ve ırkçılık bu tehditlerin sadece bir bölümü olarak sıralanabilir. Kendilerini bekleyen tehlikeler sebebiyle stres altında olan bu çocuklar tehlikelerle başa çıkmaya çalışırken bazen de sokağa ve çevrelerine uyum sağlamak için aşırı saldırganlık geliştirmekte, sosyal ie çekilme ya da travma sonrası stres bozuklukları yaşamaktadırlar.⁷¹

⁶⁸ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 73.

⁶⁹ Yavuzer, **ocuk ve Suç**, a.g.e., s. 221.

⁷⁰ Okumuş, **a.g.e.**, s. 22.

⁷¹ Neslihan Eminağaoğlu, “G Koşullarda Yaşayan Sokak ocuklarında Dayanıklılık (Sağamlık)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir, 2006, s. 54.

Bunun yanında sokaklarda çalışan çocuklar kendilerini eve gelir getiren bir kişi olarak kimi zaman ayrıcalıklı olarak görmenin gururunu yaşarken diğer taraftan eve getirdikleri paranın belirli bir tutarın altında olmaması zorunluluğu onlarda büyük bir baskı kurmaktadır. Bu çelişkili duygular kendini her akşam eve para getirmek zorunda hisseden ya da gerçekten zorunlu olan çocukları derinden etkilemektedir.⁷² Bunları kısaca tek tek açıklamak yerinde olacaktır.

Öncelikle, *psiko-sosyal gelişim bozukluklarından* bahsedilebilir. Buna göre, bir bireyin kişilik gelişimi ve şekillenmesinde başta anne veya onun yerine geçen kişi olmak üzere aile, okul, yaşadığı şehir ve ilişki içinde bulunduğu diğer insanlar önemli olmaktadır. Kişinin yaşantısının her dönemindeki temel gereksinimlerinin yeterli şekilde karşılanmasını sağlamak, çatışmalarını çözmesi noktasında ona yardımcı olmak, mutlu insanlardan meydana gelen sağlıklı bir toplum oluşmasını sağlayacaktır.⁷³

Psiko-sosyal gelişim kuramı ile kişilik gelişimini ele alan Erikson'a göre kişilik gelişimi kişinin yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir. Anne-baba, öğretmenler ve arkadaşların öncülük ettiği sosyal çevre ile olan ilişkiler, çocuğun psiko-sosyal gelişimi bakımından hem mühim hem de gereklidir. Çünkü kişi diğer kişilerle olan ilişkileri içerisinde gelişir. Bununla birlikte Erikson, kişilik gelişiminde kişinin doğuştan sahip olduğu biyolojik temelli özelliklerin de etkili olduğuna değinmiştir.⁷⁴

Gelişim kuramcılarının pek çoğu kişiliğin temel yapısının insan yaşamının ilk yıllarında şekillendiğini belirtmişlerdir. Bu düşünceye göre kişiler temel insani ihtiyaçlarını toplumla çatışma halinde olmadan yerine getirebildikleri takdirde psikolojik açıdan sağlıklı olabilmektedirler. Normal insan tanımı bu çerçevede şekillenmiş olup, sosyal norm ve standartlarla uyum içinde bulunan, bireysel isteklerini toplumun beklentileri ile özdeşleştirmiş olan ve “psikopatolojik”

⁷² Altuntaş, **a.g.e.**, s. 203.

⁷³ İbrahim Gürses ve M. Akif Kılavuz, “Erikson’un Psiko- Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XX, No:2, 2011, s. 159.

⁷⁴ Osman Özdemir, Pınar Güzel Özdemir, Muhammed Tayyib Kadak ve Serhat Nasıroğlu, “Kişilik Gelişimi”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, C.IV, No:4, 2012, s. 571.

belirtilerden uzak olan kimseler olarak belirtilmektedir. Başka bir tanımlama ile de sağlıklı insan, bireysel ihtiyaçları ve kendi öz duyguları çerçevesinde davranışlarda bulunan ve bunu gerçekleştirirken de içinde bulunduğu toplum ile ciddi şekilde çatışma durumuna girmeyen bu yönleriyle de kişisel benliğini toplumsal otorite içerisinde yok eden, topluma pasif uyum gösteren insan tipinden ayrılan kimselerdir.⁷⁵

Sokakta çalışan çocuklar açısından duruma bakılacak olursa, sokakta çalışmak ve yaşam mücadelesi sürdürmek özellikle sokakta çalışmaya yeni başlayan çocuklar açısından kaygı vericidir. Para kazanmak zorunda olan ya da kendini bu şekilde bir zorunluluğu olduğuna inandıran yahut inandırılan çocukta, çelişkili duygular oluşur. Para kazanma ve gün içinde kazandığı paranın belirli bir miktarın altına düşmemesi zorunluluğundan doğan baskı duygusu ile artık eve gelir getirebilen bir kişi olmanın vermiş olduğu gurur duygusu çocuktaki çelişkili duyguların kaynağını oluşturur. Bu çelişki özellikle kendi isteği ile değil de aile baskısı ile sokaklarda çalışmak zorunda kalan ve henüz bu durumu kabullenememiş çocuklarda daha fazla yaşanır. Sağlıklı gelişimi için yeterli serbest zamana dahi sahip olamayan ve daha çok küçük yaşlarda yaşamın yüklediği bu ağır yükü taşıyan sokakta çalışan çocuklar birçok psikolojik sıkıntıya itilirler.⁷⁶

Sokağı mesken tutmuş olan sokak çocukları için ise durum daha da vahim ve ağırdır. Çünkü birçok çalışmada da belirtildiği gibi, “sokak geçmişi siler, geleceği imkansızlaştırır; sadece o an yaşanır. Sokakta plansız ve sabit olmayan bir yaşantı hüküm sürer.” Düzenliliği ve sürekliliği bulunmayan bu yaşam şekli, uzun vadede çocuğun zihninde zaman ve uzaklık mefhumlarının yitirilmesi gibi kalıcı hasarlara sebep olabilmektedir.⁷⁷

Sosyal dışlanma da psiko-sosyal riskler içinde sayılabilmektedir. Sosyal dışlanma kavramının kesin kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte, kavramı genel olarak toplumun belirli kesimlerinin çeşitli sebeplerden dolayı toplumsal

⁷⁵ A.e. s. 587.

⁷⁶ Altuntaş, a.g.e., s. 89.

⁷⁷ A.e. s. 86.

bütünlük ve sermaye birikim süreçlerine dahil olamamaları ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adaletli bir şekilde faydalanamaması şeklinde açıklayabiliriz.⁷⁸

Sosyal dışlanma yaş, cinsiyet, din, etnik köken, engel durumu gibi özelliklerinden dolayı belirli grupların dezavantajlı duruma düşmesi ve ayrımcılığa uğraması ile sonuçlanan bir süreçtir. Bu süreci yaşayan ve yaşadığı toplum içerisinde sosyal dışlanmaya maruz kalan en önemli gruplardan biri de çocuklar olup bu noktada sokak çocukları, korunmaya muhtaç çocuklar ve çocuk işçiliği sorununun köken oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sosyal güvenceden faydalanma konusunda dezavantajlı olan bu çocuklar için yaşadıkları, kendi tercihleri ile oluşturdukları bir seçimin ötesinde adeta bir zorunluluktur. Çalışan çocuk ve sokakta çalışan çocuk sorunsalı ileride de kendini gerçekleştirecek olan sosyal dışlanma sürecine sebep olmaktadır.⁷⁹

Altuntaş yaptığı çalışma sonucunda; sokakta çalışan çocukların, sokağı mesken edinen ve yaşamını tamamen sokaklarda sürdüren “uhucu çocuklar” şeklinde adlandırdıkları sokakta yaşayan çocuklardan, kendilerini uyuşturucu maddeye alıştıracakları ve onlar tarafından kaçırılacakları gibi sebeplerle korktukları ve onların saldırı ve haraç talepleri ile sıkça karşılaştıklarını belirtmiştir.⁸⁰

Çocukların sokakta çalışma veya çalıştırılma sürelerinin artması ile birlikte bu çocuklardaki madde bağımlılığına yakalanma riski de büyük ölçüde artmaktadır. Ayrıca ilerleyen yaşlarında bu çocukları çocuk pornosu çeteleri ve fuhuş gibi cinsel istismar temelli tehditler de beklemektedir. Kimi zaman aileleri bazen de çeşitli çetelerin zoru ile dilencilik yapma ve çeteler tarafından illegal işlere zorlanma da yine daha çok sokakta yaşayan çocukları olmakla birlikte sokakta çalışan çocukları da tehdit eden faktörlerden bazılarıdır.⁸¹

⁷⁸ Faruk Sapançalı, “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, No:6, Mart 2005, s. 53.

⁷⁹ Şenay Gökbayrak, “Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri”, 2005, (Çevrimiçi), <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=43>, 10 Nisan 2019.

⁸⁰ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 237.

⁸¹ Fatih Kucur, “Sosyo-Ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C.II, No:1, 2016, s. 62.

Çevreden zarar görme, çevreye zarar verme ve suç bağlamı da sokakta çalışan çocuklar için üçüncü bir psiko-sosyal risk alanıdır. Sokakta çalışan çocuklar, küçük bir çocukta olması gereken sağlıklı bedensel ve zihinsel gelişimlerini tamamlama hakkından dahi mahrum kalarak daha çok küçük yaşlarda omuzlarına yüklenen ağır yük altında henüz çocukluklarını yaşayamadan olgunlaşırlar. Bu durum da onları uyum bozukluklarının yanında ciddi davranış bozukluklarına da itebilmektedir. Böylelikle bu çocukların büyük bir bölümü potansiyel suçlu grubunu oluşturmaktadır. Halihazırda yaptıkları işler süreklilik arz etmediğinden ve belirli bir zanaat, meslek edinemeyen bu çocuklar hayatlarının ileriki yıllarında da işsiz kalma olasılığı yüksek bir gruba oluşturmaktadır. Bu durum da yine suç işleme potansiyellerini büyük ölçüde arttırmaktadır.⁸²

Ayrıca sokakta geçirilen zamanın artması ile birlikte çocukların suça ve yasadışı işlere bulaşma olasılıkları da artmaktadır. Hırsızlık ve birbirini yaralama bu çocuklar arasında en sık işlenen suçlar durumundadır. Çeşitli suçlara sürüklenmenin yanında gelişen yıkıcı eğilimler sonucunda sokakta yaşayan/çalışan çocuklar kendi kendilerine de zarar vermeye yönelmektedirler.⁸³

Çevreden zarar görme ve çevreye zarar verme bağlamında konu incelendiğinde ayrıca, sokakta yaşayan veya çalışan çocukların, çocuklara madde satan, onların cinsel istismarına sebep olan, çocukları uyuşturucu satımı ve taşınması ile hırsızlık suçlarında kullanan örgüt ve kişilerin en önemli hedef kitlesini oluşturduğu görülmektedir.⁸⁴

1.3.2.2. Sağlık Riskleri

Sokakta çalışan çocuklar için ikinci temel risk alanı sağlıktır. Sokakta çalışan çocuklar sokaklardaki elverişsiz çalışma şartlarından kaynaklanan dengesiz beslenme, çeşitli sağlık sorunları, bulaşıcı hastalıklar gibi pek çok risk altında bulunmaktadır. Günlük ortalama çalışma süreleri on saatin üzerinde düşünüldüğünde

⁸² Yavuzer, **a.g.e.**, s. 221.

⁸³ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 95.

⁸⁴ Tülin Günşen İçli, **Çocuk, Suç ve Sokak, Sokakta Yaşayan, Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar: Ankara ve İstanbul Örneği, Çözüm ve Öneriler**, Ankara, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009, s. 21.

sokakta çalışan çocukların özel konumlarından kaynaklanan ihtiyaçlarının pek de sağlıklı bir şekilde sağlanamadığını söylemek mümkündür.⁸⁵

Bu bağlamda öncelikle *beslenme sorunları ve fiziksel bozukluklar*, sokakta çalışan çocuklar için risk alanıdır. Sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocukların yetişkin birer birey olana dek aileleri tarafından maddi anlamda yeterli ve dengeli beslenme ihtiyaçları, manevi anlamda ise sevgi ve ilgiye olan ihtiyaçları karşılanmaktadır. Sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklara baktığımızda ise bu çocukların yaşamlarını yoksulluk ve şiddet tehdidi altında sürdüren, yarın ne yiyeceğini düşünen bir çocukluk dönemi geçirdikleri, aileleri tarafından en temel ihtiyaçlarının dahi karşılanmasında zorlanan ve daha çocukluktan ailenin yaşadığı sıkıntıları paylaşan çocuklar oldukları görülmektedir.⁸⁶

Günlük ortalama on saat ve üzerinde zamanını sokaklarda çalışarak geçiren sokakta çalışan çocuklara baktığımızda; düzensiz beslenme, besin değeri oldukça düşük gıdalar tüketme ve çoğu zaman para biriktirmek uğruna yarı aç gezme bu çocukların sağlıklarını büyük ölçüde tehdit etmektedir. Yeterli ve dengeli bir şekilde beslenemeyen sokakta çalışan çocukların yaşlıtlarına göre boy ve kiloları oldukça düşüktür. Ayrıca yeterli temizlik koşulları içerisinde bulunamayan bu çocukların genel anlamda sağlık durumları değerlendirildiğinde de karşımıza çıkan tablo genellikle kötü durumdadır.⁸⁷

İkinci sağlık riski, *bulaşıcı hastalıklardır*. Sokak çocukları için olduğu kadar sokakta çalışan çocuklar için de yetişkinlerin bile kaldıramayacağı zorlu sokak şartları içerisinde bulunmak bir hayli zordur ve çocukların güçsüz bedenleri çoğu zaman buna dayanmamaktadır. Kronik- tehlikeli bulaşıcı hastalıklara yakalanma riski bu çocuklar arasında oldukça yüksektir.⁸⁸

Bunun yanında çocukların sokakta yaptıkları işin niteliğine ve şekline bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunları da farklılık göstermektedir. Yapılan işlerle

⁸⁵ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 197.

⁸⁶ Esra Işık, “Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları ve Suç”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 67.

⁸⁷ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 199.

⁸⁸ Işık, **a.g.e.**, s. 64.

doğrudan bağlantılı risklerin de hesaba katılması bu noktada önemlidir. Sokakta çalışan çocukların karşılaştıkları en mühim risk faktörünü ise atık madde toplanması oluşturmaktadır. Ülser, tetanos, uyuz ve hepatit gibi rahatsızlıklar, ciddi anlamda bu çocukların sağlıkları için tehdit oluşturmaktadır.⁸⁹

Kazalar ve yaralanmalar da sokakta çalışan çocuklar için ciddi sağlık risklerindendir. Sokakta çalışan çocuklar çalışma yerleri itibariyle birçok risk ve tehlike ile karşı karşıya bulunmaktadır. Özellikle de trafiğin yoğun olduğu yerlerde çalışan, araba camlarını silen, yol kenarlarında dilencilik yapan, yoğun trafik akışı olan yerlerde yollarda mendil, su, çiçek vb. satmak için araçların arasında koşuşturan çocuklar kaza geçirebilmektedir. Bedenlerinde yaşadıkları kazaların izleri ve yaraları bulunan bu çocuklar için bu durum olağan bir hal almış olup yaralarını çoğu zaman yoksulluk, bilgisizlik gibi sebeplerle tedavi dahi ettiremedikleri görülmektedir.⁹⁰

1.3.2.3. Eğitimden Mahrum Kalma- Yoksulluk Döngüsü

Sokakta çalışan çocuklar, son olarak eğitimden mahrum kalma gibi ciddi bir risk ile karşı karşıyadır. İlgili çocukların birçoğu sokaklarda çalışıyor olmaları sebebiyle ya eğitim sürecine hiç dahil olamamış ya da eğitim sürecinden erken ayrılmak zorunda kalmış olan çocuklardır.⁹¹

Konu ile ilgili yapılan çalışmaların pek çoğunda aileleriyle birlikte bulunan veya tamamen başı boş bir halde olan sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar için bu çocukların çoğu zaman eğitim alma veya eğitimlerine devam etme konusunda istekli oldukları ancak mevcut imkanları itibariyle bunun her zaman mümkün olamadığı görülmektedir.⁹²

Ayrıca çocukluk döneminin sokakta çalışarak geçirilmesi, aynı zamanda okula devam edilip edilmeme durumuna göre çocuğun zamanının bazen hepsini bazen de büyük bir kısmını almaktadır. Çocukların bugün zamanlarını sokakta

⁸⁹ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 200.

⁹⁰ Rıfat Bilgin, “Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Risk ve Tehlikeler: Diyarbakır Örneği”, **SKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.VIII, No:15, 2012, s. 92.

⁹¹ İsmail Barış, “Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileleri (İstanbul Örneği)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 2008, s. 103.

⁹² Kucur, **a.g.e.**, s. 61.

çalışarak harcamaları, ilgili çocukların hayatlarının ileriki dönemlerinde daha az gelir elde edecekleri niteliksiz işler yapmalarına sebep olacaktır.⁹³

Nihayetinde sokakta çalışan çocuklar yaşamlarını içinde bulundukları koşullar itibariyle değerlendirdiklerinden geleceğe dair umutları, hayalleri ve hedefleri de oldukça sınırlı kalmaktadır. Yoksulluk bu çocuklar için adeta bir yazgı olarak görülüp bunun değişimi ve dönüşümü noktasında kendilerini çoğu zaman çaresiz hissetmektedirler.⁹⁴

En nihayetinde de sokakta çalışmaları sebebiyle eğitimden mahrum kalan bu çocuklar, eğitimsizlikleri sebebiyle yaşamlarının ileriki yıllarında da yoksulluğun kısır döngüsüne maruz kalacak olup bu çocuklar için yoksulluk, toplumun dezavantajlı kesiminde bulunma ve eşitsizlik gibi konular adeta bir döngü şeklinde devam edecek ve gelecek nesillere aktarılacaktır.⁹⁵ Bu sebeple çocukların eğitimlerine devam etmelerini önleyen veya okul başarılarını düşüren sokakta çalışma/çalıştırılma durumunun önüne geçilmesinin yoksulluk döngüsünün de kırılması anlamında büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür. Zira sokak çocukları ve çocukların sokakta çalışmalarının önlenmesine yönelik olarak yapılan çalışmaların birçoğunun öncelikli hedefinin bu çocukları okula döndürerek eğitim almalarını sağlamak olması da yine konunun önemini gözler önüne sermektedir.

⁹³ Ahmet Yeter, “Sokak Çocuklarına Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Hizmet Çalışmaları Analizi: İstanbul Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yalova, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 39.

⁹⁴ Altuntaş, **a.g.e.**, s. 224.

⁹⁵ Yeter, **a.g.e.**, s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL POLİTİKA İŞLEVLERİ

Bu çalışma kapsamında üçüncü bölümde ele alınacak olan Hayat Vakfı örneğini daha iyi anlama açısından, sivil toplum kuruluşlarının mahiyetini ve sosyal politika alanındaki işlevlerini görmek daha makul olacaktır. Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde öncelikle sivil toplum kuruluşları, daha sonra da bunların sosyal politika işlevlerine yer verilecektir.

2.1. SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sosyal politika Sanayi Devrimi sonrasında çalışma hayatında meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırabilme amacıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. İlgili dönemdeki sendika oluşumları günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarının mahiyetini taşımakta olup işçi-işveren ilişkileri kapsamında sosyal politika algısı ile sendikaların mahiyeti arasında direkt bir bağlantı olduğu söylenebilmektedir.⁹⁶

Öte yandan, günümüzde sivil toplum kuruluşları (STK'lar) 1980'li yıllarla birlikte ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda etkinlik sahibi olmaya başlayarak önemli bir sosyal politika aktörü haline gelmiştir.⁹⁷ Küreselleşmenin de etkisiyle 20. yüzyıl boyunca STK'ların önemi artmış olup, ülkeler artık kendi sorunlarını kendi içlerinde çözümleyemediklerinden bu artış 21. yüzyıl ile birlikte de devam etmiştir.⁹⁸

Bu çerçevede, çalışmanın bu bölümünde sivil toplum ve STK'ların sosyal politika işlevleri ele alınacak olup, STK'ların işlev ve çalışmaları ayrıntılı şekilde incelenecektir.

⁹⁶ Abdülkadir Şenkal, "Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:45, 2003, s. 104.

⁹⁷ M. Halis Özer, "Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.VII, No:26, 2008, s. 86.

⁹⁸ Ali Yılmaz Gündüz ve Mehmet Kaya, "Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C.VI, No:10, 2014, s. 135.

2.1.1. Sivil Toplum

Sivil toplum günümüzün sosyal bilimler alanında çokça kullanılan kavramlarından olup tanımlanmak istendiğinde birbirinden farklı birçok tanımlama ile karşılaşilmektedir. Sivil toplum kavramının çok çeşitli amaçlar için kullanıldığı söylenebilir. Ancak kavrama ilişkin olan yazılar incelendiğinde vatandaş veya yurttaş, kamu alanı ve özel alan kavramları temel kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde bireyin özerkliği ve özgürlüğü söz konusu olup sivil toplum, toplumun sivil özelliğini ön plana çıkaran sosyolojik bir kavramdır.⁹⁹

Bununla birlikte sivil toplum, kabileler, siteler, krallıklar, imparatorluklar, feodal beylikler, uluslar gibi birçok yapıyı içine alan oldukça geniş bir kapsamı bulunan bir kavramdır. Her sivil toplumun kendine has tarihsel yapısı, kültürel modelleri, karmaşık ve değişken yapıları, fikir ve değerleri olacak şekilde ortak bir örgütlenme ve düşünce yapısı bulunmaktadır.¹⁰⁰

Üzerinde fikir birliğine varılan özellikleri göz önüne alındığında sivil toplum, “aile, devlet ve piyasayı temsil eden, gönüllü olarak ortaya çıkan ve amacı kamu yararını arttırmak olan birey, kurum ve kuruluşların toplamından ibarettir.” şeklinde tanımlanabilmektedir.¹⁰¹

Sivil topluma devletle toplum arasındaki ara kademe olarak bakıldığında ise kavram, devletin dışındaki toplumsal gruplar tarafından doldurulan alan şeklinde ifade edilebilmektedir. Ayrıca günümüzde “sivil toplum” ve “demokratik toplum” birbirini yerine kullanılabilen kavramlar halini almıştır.¹⁰²

Sivil toplum kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili kavramın tarihsel bağlamda düşünsel olarak nasıl ele alındığını anlamak önemlidir. Nitekim eski

⁹⁹ Ioanna Kuçuradi, “Sivil Toplum Kuruluşları, Kavramlar”, **Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 28.

¹⁰⁰ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s. 330.

¹⁰¹ Süleyman Özdemir, Halis Başel ve Hasan Şenocak, “Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı STK’lar Üzerine Bir Araştırma”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:56, 2009, s. 157.

¹⁰² Gündüz ve Kaya, **a.g.e.**, s. 132.

çağlardan bu yana sivil toplum kavramı kullanılmaktadır. Kavramın düşünsel temelleri Antik Çağ'da Aristo'ya ve Çiçero'ya kadar uzanmaktadır ve Aristo'da sivil toplum-devlet özdeşliği söz konusudur. Aristo'dan sonra sivil toplum kavramı, Orta Çağ'da Thomas Hobbes, John Locke, Charles de Montesquieu ve J. Jacques Rousseau'nun da eserlerinde yer aldığı şekliyle devlet-toplum ilişkileri çerçevesinde görülmektedir.¹⁰³

Aristo'da sivil toplum-devlet özdeşliği söz konusudur ve sivil toplum, “erkek köle sahiplerinin özgür ve eşit toplumu” olarak ifade edilmektedir. Aristo'dan sonra *Hobbes*'ta da devlet-sivil toplum özdeşliğinin devam ettiği fakat farklı bir şekil aldığı görülmektedir. Bu dönemde sivil toplum kavramı ilk defa “sözleşme teorileri” çerçevesinde ele alınmış olup özgür ve eşit sayılan kişilerin oluşturduğu devlet yani “societas naturalis” söz konusudur.¹⁰⁴

Rousseau da sivil toplum konusunda kendinden önceki düşünürlere yakın bir görüş benimsemekte olup Rousseau'ya göre; insanlar ancak var olan güçleri bir araya getirerek kullanabilirler. Bir araya gelerek oluşturacakları ve ancak tek bir devitken sayesinde uyumlu şekilde çalışabilecek olan bu yapı sayesinde kendi güvenliklerini sağlayabilirler.¹⁰⁵ Hobbes ve Rousseau gibi düşünürlerin benzer fikirlerle sivil toplumu açıkladıkları sivil toplum kuruluşlarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini açıklayan ve birinci aşama olarak kabul edilen bu dönemde, sivil toplumun toplumsal yaşamın her alanını kapsadığı görülmektedir.¹⁰⁶

Locke tarafından ise ilk defa 1690 yılında kullanılan sivil toplum kavramına göre sivil toplum ve devlet birbirinden ayrı görülmektedir ve toplum devlette önceliklidir. Sözleşme teorisyenlerinden olan Locke'un sivil toplum görüşü, tarihsel süreç içerisinde sivil toplum kavramı ile ilgili ortaya konan aşamaların ikincisine

¹⁰³ Gülgün Erdoğan Tosun, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet- Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 30.

¹⁰⁴ Faruk Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, 1. bs., Ankara, Nobel Yayınları, 2017, s. 118.

¹⁰⁵ Mine Gözübüyük Tamer, “Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXVII, No:1, Haziran 2010, s. 94.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 104.

tekabül etmektedir. İlgili görüşe göre toplumların devlete karşı kendilerini korumaları meşru görülmüş olup devletin rolü mümkün olduğunca sınırlanmalıdır.¹⁰⁷

Sivil toplum konusunda önemli bir diğer isim ise *Hegel*'dir. Sivil toplum düşüncesi ile ilgili üçüncü aşama olarak gösterebileceğimiz bu dönemin en önemli savunucularından olan Hegel ise ahlaki yaşam alanını “aile, sivil toplum ve devlet” olarak ayırarak her alanın farklı değerleri barındırdığını ileri sürmektedir.¹⁰⁸ Hegel'e göre, bireylerin birbirlerine hissettikleri karşılıklı sevgi, saygı, itaat, beraberlik, fedakarlık gibi ortak duygu, düşünce ve değerlerin söz konusu olduğu aile yaşamının aksine sivil toplumda ise kişisel çıkarlar, rekabet, hırs, çatışma gibi duygular esastır. Sivil toplum aile bireylerinin aralarındaki uyumun bozulmasına sebep olarak aile bağlarının bozulmasına, aile bireylerinin birbirlerinin düşmanı olmalarına dahi sebep olabilmektedir. Özetlenecek olursa bu görüşe göre devlet, aile ve sivil toplumdan sonra bir bileşim özelliği taşır, kaçınılmaz ve sorgulanamaz otorite olup toplumdaki bireylere sorumluluk ve görevler tanımlamaktadır.¹⁰⁹

Hegel'den sonra Marks ve Gramsci de kavramın tarihsel gelişim aşamasında üçüncü aşamada yer alan sivil toplum kavramı görüşlerine dahil olmamalarına rağmen kavrama ilişkin farklı bakış açıları ile dikkat çekmektedirler.¹¹⁰ Marks devlet-sivil toplum düalizminin aşılması gerektiğini ve bunun da ancak sivil toplum esas alınarak yapılabileceğini savunmaktadır. Bu görüşe göre sivil toplum burjuva toplumu ile aynı anlamı taşır ve devlet-sivil toplum çelişkisinin üstesinden gelinebilmesi ancak devrim yolu ile toplumsal sınıf ve devletin ortadan kaldırılması ile gerçekleşebilir. Gramsci de tıpkı Marks gibi devlet yerine sivil toplumu vurgulamakta ancak sivil toplumun sadece ekonomik faaliyetlerle ifade edilemeyeceğini belirtmektedir. Gramsci devleti, toplumu yönetme ve zor kullanma unsuru olarak görürken sivil toplum onun için kültür ve ikna işlevi taşımakta ve

¹⁰⁷ Taşçı, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁰⁸ Gözübüyük-Tamer, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁰⁹ **A.e.** s. 98.

¹¹⁰ John Keane, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Çev. Erkan Akın, İstanbul, Yedi Kıta Yayınları, 1993, s. 103.

önceleri devlet zor kullanma yolunu daha çok kullanırken sonradan bu durumun yerini iknaya bıraktığını belirtmektedir.¹¹¹

Sivil toplumun tarihsel gelişim sürecinde dördüncü aşama olarak gösterebileceğimiz ve günümüzde kullandığımız sivil toplum kavramına yakın bir anlayış benimseyen *Tocqueville*, aristokrasiden demokrasiye geçiş sürecinin yaşandığı bir dönemde sivil toplumu, demokrasinin aksayan yönlerini düzeltmeye yardımcı olacak bir yapı olarak görmüş olup örgüt kurma hakkını demokrasinin doğru işleyişi için şart görmektedir.¹¹² Bu görüşe göre demokrasi ortamının oluşabilmesinin tek koşulu devletin güçlü bir sivil toplum tarafından denetlenmesidir. Devlet ancak sivil toplumun yerel, bölgesel veya ulusal anlamda yetersiz kaldığında harekete geçmelidir.¹¹³

Sivil toplum kavramının tarihsel gelişim süreci bütün bu farklı yaklaşım ve aşamalardan oluşmakta olup, sivil toplumla ilgili düşüncelerini ve teorilerini ortaya koyan önemli isimlerin bazen birbirinden farklı siyasal bakış açıları ile, ilgili kavrama yaklaşırken bazen de sivil toplum kavramının içeriğine dair aynı paradigma içinde birbirinden farklı görüşleri ortaya koyup savundukları da görülmektedir. Sivil toplum kavramına dair fikirlerini ortaya koyan önemli isimlerin “demokrasi, çoğulculuk, hoşgörü, katılım, gönüllülük, özerklik gibi normatif unsurlar” üzerinde vurgu yaptıkları görülmektedir.¹¹⁴

Tarihsel gelişim süreci içerisinde devlet ile sivil toplumun dönem ölçekli değişen rollerini açıklayacak olursak; 19.yüzyıl için devletin düzen koruyucusu, sivil toplumun ise kendi kendine örgütlenerek sosyal konulardaki problemlerin çözümünde rolleri üstlendiğini ve devlet ile sivil toplum arasında bir “yerini alma” yani “yetki ikamesi” söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, sosyal alanın düzenleyicisi devlet olurken sivil toplum tamamlayıcı hizmetler hususunda bir işleve sahiptir. Devlet ile sivil toplum arasındaki işbirliği

¹¹¹ Taşçı, **a.g.e.**, s. 124.

¹¹² Murat Tumay ve Firdevs Okatan, “Alexis De Tocqueville’e Göre Sivil Toplum”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XIX, No:3, 2015, s. 321.

¹¹³ Taşçı, **a.g.e.**, s. 124.

¹¹⁴ Levent Şahin ve Mustafa Öztürk, “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:54, Ocak 2008, s. 13.

modeli “hiyerarşik-devletçi paternalizm” olarak ifade edilebilir. 20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyıl başlarında ise, devlet toplumsal dengeyi koruma rolünde olup sivil toplumun işlevi de sivil topluma girişin anahtarı şeklinde olup devlet ve sivil toplum arasında ise sivil toplumun tekrar canlandırılması ve piyasa güçlerinin serbestleştirilmesi modelinin gündemde olduğu görülmektedir.¹¹⁵

2.1.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kavramında olduğu gibi STK’lar için de birbirinden farklı yaklaşım ve tanımlamalar bulunmaktadır. “STK’lar uluslararası alanda “non-governmental organizations” (NGO’s; yani hükümet dışı kuruluşlar) ya da “non-profit organizations” (kar amacı gütmeyen kuruluşlar) kavramları ile ele alınmakta olup, Türkiye’de “üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar, kar amacı gütmeyen kuruluşlar” gibi kavramlar ile eşdeğer kullanılmaktadır.”¹¹⁶

Sivil toplumu temsil eden sosyal veya siyasal oluşumlar da STK şeklinde ifade edilebilir.¹¹⁷

STK’lar, küçük çaplı derneklerden profesyonel yapılara kadar oldukça geniş bir kapsamı bulunan farklı yapıları içinde barındırmaktadır. STK’lar genel bir tanımlama ile “Devletten bağımsız olarak, tamamen gönüllü birlikteliğe dayalı ve üyelerinin çıkarlarının ötesinde toplumsal çıkar amaçlı çalışan, kar amaçsız ve yasal çerçevede faaliyet gösteren kuruluşlar olarak tanımlanabilir.”¹¹⁸

Nihayetinde alan itibarıyla STK’lar, gönüllü hayırsever yapılardan, profesyonel topluluklara veya vakıflara, faaliyet alanı anlamında ulusal veya uluslararası, basit veya daha genel ilgi ve konu alanlarını içine alan geniş bir yelpazede etkinlik gösterebilmektedir.¹¹⁹

Burada meseleyi daha iyi anlama anlamında Türkiye’deki tarihsel tecrübe ile birlikte STK’ların özellikleri ve önemini ortaya koymak faydalı olacaktır.

¹¹⁵ Tosun, **a.g.e.**, s. 33.

¹¹⁶ Taşçı, **a.g.e.**, s. 126.

¹¹⁷ Gündüz ve Kaya, **a.g.e.**, s. 132

¹¹⁸ Ahmet Kesik, Turgay Berksoy ve Mehmet Şahin, **Mali Alan: Teori - Uygulama**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 245.

¹¹⁹ Taşçı, **a.g.e.**, s. 127.

2.1.2.1. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de STK kavramı günümüzde ifade ettiği anlamda 1990’lı yıllar gibi çok da eski olmayan bir tarihe ve geçmişe dayanmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti döneminde var olan ve “bir malın alım satımını durdurup, bu maldan sağlanabilecek çıkarların sonsuza kadar yoksulların ve muhtaçların hizmetlerine sunulması amacıyla devretmek” anlamı taşıyan vakıflar için de günümüzdeki STK’ların temelini oluşturduklarını söylemek mümkündür. Bu sebeple günümüz STK’larını daha iyi açıklayabilmek için nasıl bir tarihsel gelişim süreci yaşandığına bakarak işe Osmanlı dönemindeki STK anlayışını ele alarak başlamak doğru olacaktır.¹²⁰

Vakıflar aracılığıyla sosyal ve ekonomik alanda pek çok önemli işlevin yerine getirildiği ve bunun da temellerinin vakıf anlayışının ilk olarak ortaya çıktığı Selçuklular döneminden itibaren görüldüğü bilinmekte ayrıca Osmanlı Dönemi’nde bu STK’ların nitelik ve nicelik açısından en parlak çağını yaşadıkları görülmektedir. Gönüllülük esasıyla ve en çok sosyal ve hayır amaçlı olarak kurulan STK’ların günümüzde de en yaygın olarak görülen şekillerini vakıf ve dernekler oluşturmaktadır.¹²¹

Toplumsal refah sağlayan kurumlar olarak STK’lar çok eski zamanlardan başlayarak, bazen aile ve akrabalık ilişkileri içinde, bazen mahalle-köy dayanışmaları halinde, kimi zaman cemaat, tarikat, zaviye faaliyetleri gibi dini içerikli kurumların sağladığı dayanışmalar şeklinde ve kimi zaman da lonca gibi ekonomik amaçlı faaliyet gösteren yapıların sağladıkları dayanışma şekilleriyle etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Sanayi Devrimi’ne kadar devam eden bu dönem boyunca gönüllülük ve karşılıklı yardım temelli yardımsever organizasyonlar olarak STK’lar aracılığıyla, sosyal politika işlevlerinin bu zeminde gerçekleştiği görülmektedir.¹²²

¹²⁰ Deniz Gürel, “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Politika Üzerindeki Etkisi: İstanbul Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 47.

¹²¹ Şahin ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 21.

¹²² Özdemir, Başel ve Şenocak, **a.g.e.**, s. 165.

Ancak Sanayi Devrimi ile dünyada ve Türkiye’de içine girilen değişim süreci ile birlikte yardım örgütleri, aile müessesesi ve hayır kurumlarının sosyal politika anlamındaki etkinlik ve rolleri azalmış dolayısıyla STK’ların önemi azalmış bununla birlikte devletin faaliyet alanı ekonomik alanın yanında sosyal alan anlamında da genişleyerek müdahaleci bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır.¹²³

Öte yandan 1980 yılının başları ile birlikte Türkiye’de STK’lar bakımından yeni bir başlangıç dönemi ortaya çıkmıştır. 12 Eylül Darbesi sonrasında Türkiye’de sivil toplum alanı genişlemeye başlamıştır. Her ne kadar 28 Şubat süreci sivil toplumun etkinlik alanını tekrar küçültse bile, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) katılım süreci içinde olması ve ilgili dönemde dünya ölçeğinde yaşanan gelişmeler demokratikleşme ve sivil toplum alanının genişlemesinin kaçınılmaz olduğunun göstergeleri olmuştur.¹²⁴

Türkiye’de STK’ların tarihsel gelişim süreci içinde 1999 Marmara Depremleri adeta bir “dönüm noktası/milat” olmuştur. Toplumda birçok yara açan, çok sayıda mal ve can kaybı ile sonuçlanan bu felaket sonrasında STK’lar sayesinde depremzedelerin insani ve toplumsal ihtiyaçları karşılanmış, ilgili dönemde STK’lar hem sayı olarak artmış hem de etkinlik alanları yasal düzenlemeler çerçevesinde genişlemiştir.¹²⁵

2000’li yıllara gelinmesi ile birlikte de dini temelli STK’ların ülkemizde hem sayı hem de etkinlik anlamında artış göstererek önem kazandıkları ve STK’ların sosyal politika uygulamalarında dinin etki ve etkinliğinin artış gösterdiği saptanmaktadır.¹²⁶

¹²³ A.e., s. 167.

¹²⁴ Şahin ve Öztürk, a.g.e., s. 23.

¹²⁵ Taşçı, a.g.e., s. 135.

¹²⁶ İpek Göçmen, “Muhafazakârlık, Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Türkiye’de Din Temelli Sosyal Yardım Organizasyonları”, **Doğu Batı Dergisi**, No: 58, 2011, s. 117.

2.1.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

Ayrıca STK'ların belli özellikleri de önemlidir. Bu özelliklerden birincisi “devlet ile olan ilişki” ile ilgili olup ikincisi ise “gönüllülük” esasıdır.¹²⁷

STK'ların devlet ile ilişki durumu ele alındığında, temelde devlet yönetimine bağlı bulunmayan bu kurumların bağlı bulunmama hallerinin hangi şekillerde olacağı önem taşımaktadır.

STK'lar bazen devletle birlikte ve devlete eklemlenerek, bazen devletten bağımsız fakat ilişki içerisinde, bazen devletin karşısında durarak onunla mücadele içerisinde ve bazen de devletle ilişki kurmadan onu yok sayıp görmezden gelerek olmak üzere dört farklı türde devlet ile ilişki veya ilişkisiz bulunma şekli içinde bulunmaktadır.¹²⁸ STK'lar ve devlet arasındaki durumu ele alan bütün bu ilişki şekilleri değerlendirildiğinde sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisindeki aşamaları gözler önüne serilmektedir. Sonuç olarak kar amacı gütmemeleri ile şirketlerden ayrılan sivil toplum kuruluşları, “kanun ve kuralları olan belli bir toprak” gerektirmemeleri ile de devletten ayrılırlar.¹²⁹

İkinci temel özellik olarak ele aldığımız gönüllülük esasına baktığımızda, modern toplumlarda sivil toplum alanında faaliyette bulunan bir örgütlenmenin gerçekten sivil toplum kuruluşu niteliği taşıyabilmesi için kar amacı gütmemesi ve kamuoyunu bilgilendirme ve bilinçlendirme amacı taşımasının yanında gönüllülük esasıyla hareket etmesi gereklidir.¹³⁰ Burada bahsi geçen gönüllülüğten kasıt karşılık beklemeden birine ya da bir amaca fayda sağlamaktır ve gönüllülük sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve devamlılığının teminatıdır.¹³¹

Sivil toplumun diğer önemli özelliklerine bakacak olursak, sivil toplumun farklılaşmış bir bütün olmakla kalmayıp kendi içerisinde belirli bir düzeni, yapısı ve kuralı bulunan örgütlü bir yapı olduğu görülmektedir. Sivil toplumun aynı zamanda bir bütün olduğu bu bütünün de birbirinden farklılaşmış fakat aynı zamanda

¹²⁷ Taşçı, **a.g.e.**, s. 127.

¹²⁸ Kabasakal, **a.g.e.**, s. 26.

¹²⁹ Taşçı, **a.g.e.**, s. 127.

¹³⁰ Özer, **a.g.e.**, s. 91.

¹³¹ Taşçı, **a.g.e.**, s. 128.

aralarında bağlantı ve ilişkileri de bulunan çok sayıda gruptan oluştuğu yani global bir yapı olduğu görülmektedir. Bunlara ilave olarak sürekli değişen bir yapı olan sivil toplum aynı zamanda tarihsel bir yapıdır. Sivil toplum aynı zamanda, farklı uzmanlık alanlarına sahip grupların hür bir şekilde yürüttükleri faaliyetler sayesinde üretken, yapılarının istikrarlılığı sayesinde ise sürekli dir.¹³²

STK'ların ayrıca karar alma süreçlerine katılım sağlamaları sebebiyle demokratik siyasal yaşamın gerekliliğini oluşturdıkları söylenebilir. Bir toplumda bulunan STK'ların çokluğu demokrasinin gereği olan çoğulculuk (pluralism) ile doğrudan ilişkilendirilebilmektedir.¹³³

2.1.2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi

STK'lar özellikle toplumları yönlendirme konusundaki rolleri itibariyle çağımızın politika oluşturan aktörleri arasında kabul görmektedir. STK'lar kavramı kendisine yöneltilen eleştiri ve tartışmalara karşın uzun yıllardır varlığını devam ettirmiş olup Türkiye'de ve dünyada farklı isim ve tanımlamalarla ifade edilmiştir.¹³⁴

“Beşinci Güç” olarak STK'lar yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra Türkiye'de de tıpkı Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi önemli bir güç odağı haline gelmiştir. STK'ların diğ er bir tarifi olan “üçüncü sektör” nitelendirmesi ise kamu ve özel sektörden sonra gelen bir üçüncü sektör olması sebebiyle kullanılmaktadır. Türkiye'de STK'lar için ayrıca Gönüllü Teşekküller (GT), Sivil Toplum Örgütleri (STÖ), dernek, vakıf, oda, sendika, kulüp, kooperatif gibi farklı pek çok Türkçe ismin yanında batıdan bize gelen “Enciola” (NGO) da kullanılmaktadır.¹³⁵

STK'ların, uluslararası alanda ortak kamuoyu oluşturmak, az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları zorluk ve problemleri duyurmak ve çözüm üretmek gibi birçok farklı etkinlik ve rolü bulunmaktadır. Özellikle küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği tutum, inanç ve değerler konusundaki karmaşa ortamında

¹³² Çam, a.g.e., s. 330.

¹³³ Ahmet N. Yücekök, İlter Turan ve Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 15.

¹³⁴ Philippe Ryfman, **Sivil Toplum Kuruluşları**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2006, s. 25.

¹³⁵ Gündüz ve Kaya, a.g.e., s. 132.

devletlerin işini kolaylaştıran ve sosyal yapının düzgün bir şekilde işleyişini sağlamaya yardımcı olan yine sivil toplum kuruluşlarıdır.¹³⁶

STK'ların önemli fonksiyonlarından birinin de sosyal hayat ve sosyal hayatın gelişimi yönünde olduğu söylenebilir. STK'lar bir taraftan kendi amaçlarını yerine getirirken sosyal refah, gelir dağılımı, sosyal bütünleşme gibi konularda sağladığı etkinlik ve katkılar sayesinde aynı zamanda sosyal politikanın amaçlarını da yerine getirmiş olmaktadır.¹³⁷

Bununla birlikte STK'lar için ifade edilmesi gereken diğer bir nokta da ilgili oldukları ve etkinlikte bulundukları hususlarda içinde bulundukları ve hitap ettikleri toplumu bilinçlendirerek “ortak iyi” etrafında bir kamuoyu meydana getirdikleri ve böylelikle toplumun istekleri doğrultusunda baskı unsuru oluşturduklarını söylemek mümkündür. STK'lar için bunun yanında, sosyal düzen bağlamında demokratik toplum yapısının oluşmasında oldukça önemli rol oynadıkları söylenebilir. İnsanların bir araya gelerek belirli bir amaç için toplu olarak gayrette bulunma durumları olan STK'ların, yabancılaşma ve bireyselliğin arttığı günümüzde toplumsal dayanışma açısından da önemli olduğunun bir göstergesidir. Ulusal ve uluslararası anlamda ortaya koydukları ekonomik ilişki ve organizasyonlarla STK'lar toplumsal kalkınma ve gelişme konularında da oldukça mühim işlevler üstlenirler. STK'lar ayrıca içinde bulundukları toplumlarda birbirlerinden farklı sosyo-ekonomik özellikler yahut zıtlıklar taşıyıcıları dahi farklı STK'ların toplumsal uzlaşmaya ve böylelikle de sosyal bütünleşmeye fayda sağladıkları da gözlemlenmektedir.¹³⁸

STK'ların Türkiye'deki durumuna ve teşkil ettiği öneme bakacak olursak özellikle 2000'li yıllarla birlikte STK'lar, toplumsal gelişim, demokratikleşme, toplumsal barış ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma süreçlerinin önemli tetikleyicilerinden olmuştur. Bu dönemle birlikte gelen modernleşme ve demokratikleşme süreci ile toplumsal hayatta ortaya çıkan farklılaşma ve yenilenme sürecinde sivil toplum, “toplumsal sorunlara çözüm bulma çabasının olduğu iletişim ve müzakere alanı”, “siyasi ve ekonomik ilişkileri ve yaşam alanlarının

¹³⁶ Şenkal, **a.g.e.**, s. 120.

¹³⁷ Taşçı, **a.g.e.**, s. 117.

¹³⁸ Özer, **a.g.e.**, s. 97.

dışında yer alan ve hareket eden örgütsel yaşam” ve “devlet-toplum/birey ilişkilerinin demokratik düzenlemesine katkı veren kamusal alan” şeklinde işlev görerek önemini arttırmaktadır.¹³⁹

En nihayetinde dünyada ve Türkiye’de sivil toplum olgusu ve STK’ların önemi özetlenecek olursa, STK’lar sosyal politika alanındaki devletin sorumluluklarını ve bununla birlikte de sosyal politika üretim ve dağıtım sorumluluklarını da zamanla adeta devralmaya başlamışlardır diyebiliriz.¹⁴⁰

2.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL POLİTİKA İŞLEVLERİ VE TÜRKİYE

STK’ların sosyal politika işlevlerini incelemeden önce kısaca sosyal politika kavramının anlam ve mahiyetinin açıklanması doğru olacaktır. Bu minvalde, “sosyal politikanın devlete ait ve topluma yönelik politikalar dizisi” olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴¹

Bu bakımdan, sosyal politika genel anlamıyla; “ekonomik bakımdan güçsüz olanları korumaya dönük ve devlet tarafından alınan önlemler bütünüdür.”¹⁴²

Öte yandan, sosyal politika kavramı için dar ve geniş anlamda farklı tanımlamalar mevcuttur. Özellikle ülkemizdeki durumu göz önüne alındığında sosyal politika kavramı dar anlamda işçi-işveren ilişkileri yani çalışma hayatını kapsayan ve düzenleyen bir alan olarak ifade edilebilir. Sosyal politika kavramı geniş anlamda değerlendirildiğinde ise konu sadece çalışma hayatı ile ilgili düzenlemelerle kalmamıştır. Zira çalışma hayatındaki ekonomik olayların sonuçları ve yansımaları toplum hayatına da etki edecektir ve toplum hayatındaki yansımalar da önemlidir. Dolayısıyla sosyal politika kavramının dar ya da geniş anlamda ele alınması, ilgili

¹³⁹ E. Fuat Keyman, **Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha**, Ankara, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayınevi, 2006, s. 10.

¹⁴⁰ Taşçı, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁴¹ Meryem Koray, “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak”, **Çalışma ve Toplum**, Nisan 2007, s. 19.

¹⁴² Aysen Tokol, **Sosyal Politika**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, 2000, s. 1.

kavram üzerinde ulus ötesi faktörlerin de etkisi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.¹⁴³

Sosyal politika kavramı, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik gibi insan kaynağına dair ve onu geliştirmeye yönelik unsurlara ilave olarak toplumun dezavantajlı gruplarından olan kadınlar, çocuklar, engelliler, yoksulluk içinde olanlar ve sosyal hayattan dışlananlara yönelik uygulamaları da içine almaktadır.¹⁴⁴ Bu uygulamaların aktörleri olarak “aile”, “merkezi devlet yönetimi”, “yerel yönetimler”, “özel sektör” ile “sivil toplum” da önemli işlevler yerine getirmektedir.¹⁴⁵

Buna göre, STK’ların topluma fayda sağlayan yapılar olduğu, yoksulluk içinde bulunan insan ve toplumlara, mahrumiyet içerisinde yaşam mücadelesi sürdürenlere ulaşma ve yardım uzatma imkanı olması gibi sosyal ve ekonomik anlamda pek çok etkinlikleri bulunmaktadır. Tüm bunların yanında STK’lar toplumun gelişmesine katkı sağlama ve demokrasinin devamlılığını gerçekleştirme gibi fonksiyonları sayesinde sosyal politika işlevleri de üstlenmektedir.¹⁴⁶

Bilhassa gelişmiş ülkelerde STK’lar sosyal politikanın sağlanmasında önemli bir yöntem olarak yeniden gündeme gelmiştir. Devlet bazı hizmetleri kendisi üretmek yerine STK’lardan sağlamaya başlamıştır. Bu süreçte merkezi yönetim, yerel yönetimler ve STK’lar arası görev paylaşımı yapılmış olup devlet STK’larla olan işbirliğini arttırmıştır.¹⁴⁷

Bu bağlamda STK’ların yoksullukla mücadele işlevleri, acil durum işlevleri ve çocuklara yönelik işlevleri olmak üzere üç farklı sosyal politika işlevi bulunmaktadır. Bu işlevlerden ilk ikisi bu bölümde incelenecek olup çocuklara yönelik işlevleri ise üçüncü bölümde ayrıntılı şekilde anlatılacaktır.

¹⁴³ Faruk Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar**, İstanbul, SETA Yayınları, 2017, s. 20.

¹⁴⁴ Gürel, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁴⁵ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar**, a.g.e., s. 21.

¹⁴⁶ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, a.g.e., s. 129.

¹⁴⁷ Özdemir, Başel ve Şenocak, **a.g.e.**, s. 168.

2.2.1. Yoksullukla Mücadele İşlevleri

STK'ların faaliyet gösterdikleri alanlardan biri de yoksulluktur. Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle sosyal devlet uygulamalarında dalgalanmaların olduğu ve STK'ların tam da bu noktada kimi zaman devletin ulaşamadığı alanlara ulaşabildiği, devletle işbirliği içinde uluslararası alanda dahi önemli işlevler edindiği görülmektedir. Hatta bazı alanlarda STK'ların devletin rolünü aldıkları saptanmaktadır.¹⁴⁸

Bu durumları daha iyi anlayabilme adına, çok kısa yoksulluk kavramı, daha sonra yoksullukla mücadelede sosyal politika ve nihayetinde STK'ların işlevleri bahsine yer verilecektir.

2.2.1.1. Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Çeşitleri

Yoksulluk kavramının çok boyutlu bir kavram olmasının yanında kavram ile ilgili birçok farklı tanımlamanın mevcut olması, farklı yoksulluk biçimlerinin mevcudiyetinden ileri gelmektedir. Yoksulluk genel anlamda, hayatta kalabilme ve temel insani ihtiyaçlarını gerçekleştirebilme mücadelesi içinde bulunan açlık, sefalet, yokluk, muhtaçlık ve fakirlik içinde bulunan ve yardıma muhtaç olan insanların ortak paydasını oluşturan bir kavram olarak açıklanabilmektedir ve kavram, mutlak, göreceli, insani, çalışan, kır-kent, nöbetleşe, objektif-sübjektif ve gelir yoksulluğu olmak üzere yoksulluk türlerine ayrılmaktadır.¹⁴⁹

En çok üzerinde durulan ve önemli görülen yoksulluk türü olarak kabul edilen *mutlak yoksulluk*, kişilerin günlük gelirlerinin 2400 k/cal besin maddesini karşılamakta yetersiz kaldıkları yoksulluk türüdür. Mutlak yoksullukta kişilerin hayatlarını devam ettirebilmek hatta hayatta kalabilmek adına almaları gereken minimum gıda ve harcama düzeyi esas alınmıştır. Konuya sadece gıda ve kalori boyutunu esas alarak yaklaşan bu tanımlama yoksulluk oranının sağlıklı sonuç

¹⁴⁸ Ozan İlter, “Sosyal Yardım Alanında SYDV ve STK İşbirliği, Sorunlar, Çözüm Önerileri”, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Ankara, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009, s. 9.

¹⁴⁹ Faruk Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No: 57, 2009, s. 483.

vermesinde yetersiz kalmaktadır. Ayrıca ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve farklı yapıları itibarıyla mutlak yoksulluk sınırı değişkenlik göstermektedir.¹⁵⁰

Görelî yoksulluk kavramında ise mutlak yoksulluktaki gibi sadece asgari kalori ihtiyacını temel alan anlayış yerini toplumsal farklılıklar da göz önünde bulundurularak insanın toplumsal bir varlık olması ve kültürel özellikleri de hesaba katılarak hareket edilir. Çünkü sosyal bir varlık olan insanın beslenme dışında, barınma, giyinme, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçları da vardır ve bu ihtiyaçların da ilgili tanımlama yapılırken dikkate alınması gerekmektedir. Toplumdaki gelir dağılımının etkisinin mevcut bulunduğu görelî yoksulluk kavramında, bir toplumdaki kabul edilebilir tüketim seviyesinden daha az tüketimi olan insanların içinde bulundukları hal ifade edilmektedir.¹⁵¹

İnsani yoksulluk ise, mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarını da içinde barındıran fakat bu iki yoksulluk türünden daha geniş bir kapsama sahip olan bir kavram olup Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından İnsani Gelişme Raporu'nda (İGR) “gelir yoksulluğundan farklı olarak çok temel veya tahammül edilebilir bir yaşamı sürmek için gereken olanak, fırsat ve seçimlerden yoksunluğu anlatır.” şeklinde ifade edilmiştir. İnsani yoksulluğun ölçümünde hayat standardından başka eğitim ve sağlık imkanlarına ulaşmadaki yetersizlik de esas alınmaktadır.¹⁵²

Çalışan yoksulluğu kavramı yoksulluğun bir diğer çeşidi olup Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kavramı, “çalışan ancak çalışması karşılığında elde ettiği gelir, kendisini ve ailesini günlük 1 dolar ya da 2 dolar olarak belirlenen yoksulluk sınırının üzerine çıkarmaya yetecek düzeyde bulunmayan insanları” ifade etmek için kullanılmaktadır. Çalışan yoksullarda bulunan genel özellikler, düşük eğitim düzeyleri ve vasıfsız işgücü durumunda bulunmaları olup kalkınma hızına bağlı

¹⁵⁰ Nermin Yalçın, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 6.

¹⁵¹ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural, “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, 2002, (Çevrimiçi), <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>, 27 Haziran 2019.

¹⁵² E. Muhsin Doğan ve Halim Tatlı, “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.XXVIII., No:1, 2014, s. 99.

olarak yoksulluk düzeyinin düşmesi beklenirken kendiliğinden düşmemesi şeklinde doğmaktadır.¹⁵³

Yoksulluğun bir diğer türü olan *kır-kent yoksulluğu* için de iki yoksulluk kavramı için aslında çok da fazla fark bulunmasa da, kırsal yoksulluk kişilerin yoksun oldukları değerlerin tür, boyut ve yoksul olan kişiler üzerinde doğurduğu sonuçlar itibarıyla kentsel yoksulluktan farklılaşır. Kırsal yoksulluk kırsal alanlarda hayatını idame ettirirken belirli bir mülkiyet yahut ek gelir sahibi olmaksızın yetersiz ve çoğu zaman düzensiz bir gelir karşılığında başkasına bağlı olarak çalışan kişilerin içinde bulundukları yoksulluk türüdür. Kırsal yoksulluk içinde bulunan kişi ekonomik yoksulluğunun yanı sıra eğitim, sağlık, kamu hizmeti yahut teknolojinin kullanımı gibi pek çok olanaktan da yoksun bulunmaktadır.¹⁵⁴ Kentsel yoksulluk ise, gelişen sanayi toplumlarının da etkisiyle artış gösteren çarpık kentleşme ve bireyselliğin egemen hale gelmesi sonucunda kentlerde ortaya çıkan yoksulluk çeşidi olarak ifade edilebilir.¹⁵⁵

Yoksulluk çeşitlerini açıklarken değinilmesi gereken bir diğer yoksulluk çeşidi de *objektif-sübjektif* yoksulluktur. Objektif yoksulluğa göre kişiler temel ihtiyaçlarını yerine getiremezlerse sayılarla ifade edilen yoksulluk sınırının altında kalarak nesnel bir ifade ile yoksul olarak nitelendirilirler. Sübjektif yoksullukta ise daha çok öznel bir yapıdan söz edilebilir ki burada kişilerin daha ziyade kendi algılarına dayanan ve kişilerin kendi tercihlerinin neticesinde kendi görüşleriyle yoksulluğu tanımlamaları söz konusu olmaktadır.¹⁵⁶

Gelir yoksulluğu ise yoksulluk türleri arasında bahsedebileceğimiz son yoksulluk çeşidi olup kişilerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri ve asgari hayat standardını sağlayabilmeleri için gerekli olan yeter miktardaki gelirden yoksun olmaları şeklinde ifade edilebilmektedir.¹⁵⁷

¹⁵³ Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, s. 485.

¹⁵⁴ Nazım Kartal ve Yılmaz Demirhan, “Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.XV, No:2, 2014, s. 141.

¹⁵⁵ Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, s. 485.

¹⁵⁶ Emine Elif Ayhan, “Hanehalkı Bireylerinin Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Araştırma: Bartın İl Örneği”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi ICMEB*, 2017, s. 646.

¹⁵⁷ Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, s. 486.

2.2.1.2. Yoksulluğa Karşı Geliştirilen Sosyal Politikalar

Yoksullukla mücadelede geçmişten günümüze en sık kullanılan yöntem, ihtiyaç sahibi olup yoksul olarak nitelendirebileceğimiz kimselere karşılık beklemeksizin gerçekleştirilen yardımlardır. Konu muhtevası itibariyle sosyal politikaların ilgi alanına girmekte olup, sosyal yardımlar yolu ile toplumsal hayattaki denge sağlanmak istenmekte ve ihtiyaç sahiplerinin korunması amaçlanmaktadır. Yoksullukla mücadele konusu sosyal politikaların öncelikli hedefi durumundadır. Yoksulluğun bütün türleri ile mücadelede kullanılan sosyal yardımlar, en fazla insani yoksullukla savaşta kullanılmaktadır.¹⁵⁸

Dünyada yoksullukla mücadele konusu ele alındığında Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, IMF ve OECD'nin rolü önemlidir. *Dünya Bankası* yoksulluğun önüne geçilmesi ve ortadan kaldırılabilmesi adına çalışmalar yapan bir yapı olup, ekonomik büyüme ve bu büyümenin toplumların yoksul kesimleri için de faydalı hale getirilmesi, STK'ların konu ile ilgili çalışma ve etkinliklerinin arttırılması, çevre konusu ve borçlu olan ülkelerin Dünya Bankası'na olan borçlarının düzenlenmesi gibi pek çok önemli konu ile ilgilenmektedir.¹⁵⁹

Yoksullukla mücadele konusunda önemli bir diğer yapı *IMF* olup, yaşanan ekonomik krizlere karşı Dünya Bankası ile birlikte ekonomik politikalar geliştirerek borç yükü olan ülkelerin borçlanmaları daha da fazla artmadan ekonomik kalkınmalarının gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.¹⁶⁰

Yoksulluk konusunda birçok kuruluşla işbirliği içerisinde çalışmalarını yürüten *Birleşmiş Milletler (BM)*, bireylerin sağlık hakkı, özgür şekilde hareket edebilme, toplum içinde saygın bir birey olma gibi insani gelişme için olması gereken niteliklerden yoksun olmaları durumunu yoksulluk olarak tanımlamıştır. BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), BM Nüfus Fonu

¹⁵⁸ Mehmet Güneş, "Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, s. 155.

¹⁵⁹ Tuğba Türk ve Hidayet Ünlü, "Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C.VII, No:14, 2016, s. 98.

¹⁶⁰ Nazım Öztürk, "IMF'in Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LVII, No:4, 2002, s. 110.

(UNFPA) gibi birçok kuruluşla yoksullukla mücadele konusunda çalışmalar yürütülmektedir.¹⁶¹

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) de özellikle küreselleşme sürecinin sebep olduğu ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlarla mücadele etmek adına, toplumun dezavantajlı grupları olan engellilere ve çocuklara yönelik ödenek hazırlanması, emekli maaşı, istihdam konusunda çalışmalar, kırsal kesimlere yönelik ekonomik canlandırma çalışmaları gibi çeşitli sosyal politika konu ve uygulamalarına yönelik çalışmaktadır.¹⁶²

Son olarak da *Mikro Kredi Uygulamaları* ve yoksullukla mücadeledeki işlevi izah edilecek olursa, bu uygulamalar sayesinde ancak teminat yolu ile kredi imkanı sunan bankaların aksine çok yoksul olan kimselere teminatsız finansal destek sağlandığı söylenebilir. İlgili uygulamanın bir diğer işlevi de çok küçük miktarda sağlanan krediler yolu ile yoksul ailelerin istihdama katılmalarının sağlanması veya çok küçük işletmelere işletmenin büyümesi adına destek sağlanmasıdır.¹⁶³

Bununla birlikte dünyada yoksullukla mücadele konusunda faaliyette bulunan bütün bu kuruluşlar ve gerçekleştirdikleri uluslararası yardımlar değerlendirildiğinde ilgili kuruluşların yoksulluğun azaltılmasına yönelik uluslararası bir konsensusa ulaşmış oldukları görünmekle birlikte bu konsensusun yoksulluğun temel sebeplerini ve bu sebeplerin ortadan kaldırılması için yapılması gerekenleri tespit etmekten ve gerçekleştirmekten uzak oldukları görülmektedir. Ayrıca bu yardımlar görünürde gelişmiş ülkelerin sorumluluk bilinci ile başlattıkları hareketler olup, esasında ülkeler arası ekonomik ve politik dengeleri belirleyen önemli bir güce dönüşmekte olup ekonomik kalkınma amacının yanında ülkelerin yönetim sistemleri ve ekonomik politikaları gibi konuları da şekillendirme gayesi ile hareket ettikleri görülmektedir.¹⁶⁴

¹⁶¹ Türk ve Ünlü, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁶² “OECD Çevresel Performans İncelemeleri: Türkiye”, 2008, (Çevrimiçi), <https://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf>, 28 Haziran 2019.

¹⁶³ Türk ve Ünlü, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁶⁴ Gonca Polat Uluocak ve Arzu İçağasıoğlu Çoban, “Uluslararası Yardımların “İnsani” Boyutu: Küresel Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Yardımların İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.VIII, No:2, 2011, s. 224.

Türkiye’de yoksulluğa karşı geliştirilen sosyal politikalara bakacak olursak, öncelikle yoksulluğa karşı geliştirilen sosyal politikaların aktif ve pasif sosyal politikalar olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştiğini belirtmek doğru olacaktır. *Pasif sosyal politikalar* için, yoksulluk içinde bulunan kimselerin yoksulluğunu tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olmadıkları, bu kimselerin ancak muhtaçlık durumlarının yavaşlatılması, hafifletilmesi yahut azaltılması durumundan bahsedilebilmektedir.¹⁶⁵ Türkiye’de uygulanan pasif sosyal politikalara; Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ve “Vakıflar Yönetmeliği” hükümleri çerçevesinde, annesi veya babası bulunmayan muhtaç durumda olan çocuklara ve %40 ve üzerinde engelli olan muhtaç kimselere sağlanan “muhtaç aylığı” uygulaması örnek olarak gösterilebilmektedir.¹⁶⁶ Yine pasif sosyal politika uygulamalarına örnek olarak; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen, “aile yardımları” kapsamında olan “gıda yardımları”, “yakacak yardımları”, “yaşlılık aylığı”, “engelli aylığı” gibi uygulamalar gösterilebilmektedir.¹⁶⁷

Aktif sosyal politikalara baktığımız zaman ise, yoksullukla mücadele noktasında yoksulluk içinde bulunan kimselerin içinde bulundukları yoksulluk durumunun üstesinden gelebilmeleri ve problemleri kendileri çözümleyebilmelerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.¹⁶⁸ Türkiye’de aktif sosyal politika uygulamalarına örnek verilecek olursa; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilen “Şartlı Eğitim Yardımı” ile “Şartlı Sağlık Yardımı” gösterilebilmektedir.¹⁶⁹ Burada amaç, yoksulluk nedeniyle çocuklarını düzenli bir şekilde sağlık kontrolüne götüremeyen ailelerin, hamile olan ve düzenli kontrol imkanı bulunmayan muhtaç durumdaki kimselerin ve yine yoksulluk sebebiyle çocuklarını okula gönderemeyen ya da okuldan almak

¹⁶⁵ Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, s. 487.

¹⁶⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Muhtaç Aylığı”, (Çevrimiçi), <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hay%C4%B1r-hizmetleri/muhta%C3%A7-ayl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>, 29 Haziran 2019.

¹⁶⁷ Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Sosyal Yardım Programlarımız”, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarim-programlarimiz/>, 29 Haziran 2019.

¹⁶⁸ Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, s. 491.

¹⁶⁹ Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Sosyal Yardım Programlarımız”, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarim-programlarimiz/>, 29 Haziran 2019.

durumunda kalan ailelerin şartlı şekilde ekonomik anlamda desteklenmeleridir. Bu destek eğitim aldırılması ya da sağlık imkanlarından yararlanılma şeklinde şartla gerçekleştirilerek burada yardım yapılırken aslında sonrası için de tekrar muhtaç duruma düşülmesini engellemek amaçlanmaktadır.¹⁷⁰

Yoksulluğa karşı geliştirilen sosyal politikalardan sosyal yardımların, genel itibariyle toplumun ekonomik ve sosyal hatta kültürel anlamlarda geride kalmış yoksul kesiminin iyileştirilmesi yönünde adeta bir kaldıraç vazifesi üstlenerek bireysel ve toplumsal açıdan varlıklarının ve devamlılıklarının mevcut durumu iyileştirmede yardımcı olacağı söylenebilmektedir.¹⁷¹

Yoksulluk konusu anlatıldığı üzere pek çok farklı sosyal politika vasıtasıyla ortadan kaldırılmaya, azaltılmaya yahut en aza indirgenerek hafifletilmeye çalışılmaktadır. Ancak burada ihmal edilen bir diğer önemli nokta da tüm bu süreçler yürütülürken “ahlak yaklaşımları”nın da ortaya konulması gerektiği gerçeğidir. Dört farklı şekilde tezahür eden ahlak yaklaşımları için özetle; yoksulluk konusu ele alındığında çoğu zaman göz ardı edilen ahlaki çerçevenin ortaya konulmamasının, yoksulluğun sebeplerinin tam olarak anlaşılamaması ve yoksulluk probleminin günden güne artan vaziyeti karşısında gerekli önlem ve tedbirlerin alınabilmesi anlamında yetersiz kalınmasına sebebiyet verdiği söylenebilir.¹⁷²

2.2.1.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele İşlevleri

Kamu gelirleri ve harcamaları vasıtasıyla devletler ekonomik ve sosyal sebeplerle ortaya çıkan yoksulluk sorunu ile mücadele ederek çözüme yönelik sosyo-ekonomik politikalar uygulamaktadırlar. Fakat yoksul sayısının fazla olması ve devletlerin karar alma ve uygulama süreçlerinin çok da hızlı olmayışı ve bürokratik engeller sebebiyle yoksulluk konusu ile mücadele hususunda salt devlet politika ve uygulamaları yetersiz kalmaktadır. Tam olarak bu aşamada STK’lar devreye girmektedir. STK’lar insan topluluklarının bilgi ve bilinç sahibi olmalarını

¹⁷⁰ Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, s. 492.

¹⁷¹ Güneş, **a.g.e.**, s. 159.

¹⁷² Taşçı, “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, s. 509.

sağlayarak bazen kamu kuruluşlarına destek olarak bazense alternatif oluşturma yolu ile yoksullukla mücadele konusunda etkin rol oynayabilmektedirler.¹⁷³

Yoksulluk konusu farklı tür ve tanımlamaları sebebiyle karmaşık bir kavram olması sebebiyle STK'ların yoksullukla mücadele hususu farklı adımlarda gerçekleşebilmektedir. Yoksulluk içinde bulunanların gereksinim duydukları “*hizmetlerin sunulması*” bu adımların ilki olup bu hizmetlerin de, “ i) Gıda, giyim, barınma ve sağlık gibi acil ihtiyaçlarını karşılaması; ii) istihdam ve eğitim, uyuşturucu rehabilitasyonu, rehberlik ve benzeri adımları kapsayacak şekilde kişilerin kendi başlarına hayatta kalabilme kapasitelerinin arttırılmasını amaçlayan geliştirme hizmetleri ve iii) çoğunlukla yoksulluğa neden olan zorluklara yönelik önleyici hizmetler” şeklinde sıralanabilmektedir.¹⁷⁴

Yoksulluğu ortadan kaldırma konusunda STK'ların ikinci ayağı, *güçlendirme rolleri* le ilgilidir. Yoksullukla mücadele hususunda yalnızca ekonomik anlamda yoksunluğun giderilmesi yeterli olmamakla birlikte, yoksullukla ilgili düşünce ve inanış yapısı ve davranış şekillerini değiştirmek önemlidir ki bu da ancak güçlendirme/aktif destek yolu ile mümkün olmaktadır. Yoksulluğun en temel sebeplerinden olan cehalet fark edildiğinde ve yoksulların bilinçlendirilmesi ve farkındalıkları sağlandığında yoksul kimseler için harekete geçip öncelik ve ihtiyaçlarını kendileri belirleme ve kontrol etme imkanı doğmaktadır.¹⁷⁵

“Toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini arttıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri” şeklinde tanımlanan *sosyal sermaye* ise STK'ların yoksullukla mücadelesindeki üçüncü ayağı meydana getirmektedir. Sosyal sermayenin rolü yoksul kimselerle toplumun diğer kesimlerindeki insanlar arasında köprü kurmak ve dayanışmaya vesile olmaktır.¹⁷⁶

¹⁷³ Yalçın, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁷⁴ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, s. 129.

¹⁷⁵ **A.e.**, s. 130.

¹⁷⁶ Mehmet Karagül ve Mahmut Masca, “Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Bahar 2005, s. 39.

Ekonomik kalkınmaya katkı sağlama STK'ların gelir oluşturma ve yoksulluğu azaltmalarını ifade eden ve STK'ların yoksullukla mücadelesindeki son ayağı oluşturan alandır. Yoksulların çalışma istek ve yeteneklerinin arttırılarak çalışma piyasalarına girmelerinin teşvikini sağlama rolünü STK'ların üstlenmesi durumu, kalkınma politikalarında STK'ların merkezi bir işlev üstlenmelerini ifade etmektedir.¹⁷⁷

2.2.2. Acil Durum İşlevleri

Sivil toplum kuruluşlarının doğal afetlerde ve olağanüstü olaylarda *acil durum işlevi* üstlenerek afetzedelere yahut zarar görüp yardıma ihtiyaç duyan insanlara mümkün olan en kısa sürede yardım ulaştırabilme fonksiyonları bulunmaktadır.¹⁷⁸

Sosyal politika alanında STK'ların üstlendikleri ikinci önemli rol olan STK'ların acil durum işlevlerini, deprem gibi doğal afetlerin yaşanmasından sonra ortaya çıkan *doğal afetlerdeki işlevleri* ve özellikle yaşanan savaşlar sonucu gün yüzüne çıkan *mülteci-sığınmacılara yönelik işlevleri* şeklinde ifade etmek mümkündür.¹⁷⁹

2.2.2.1. Doğal Afetlerdeki İşlevleri

STK'ların acil durum işlevlerinden ilki olan doğal afetlerdeki işlevlerini anlatmaya başlamadan önce doğal afet kavramı için, “Jeolojik-jeomorfolojik, iklimatik-meteorolojik, hidrografik, biyolojik, sosyal ve teknolojik kökenli tehlike türlerine bağlı olmak üzere meydana gelen afetler; insan can ve mal kaybına neden olarak normal yaşamı ve insan aktivitelerini kesintiye uğratan veya durduran, fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan olaylardır.” şeklinde bir tanımlama yapılabilir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, s. 131.

¹⁷⁸ Filiz Tutar, Erdinç Tutar ve Çisil Erkan, “Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:10, Aralık 2012, s. 442.

¹⁷⁹ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, s. 131.

¹⁸⁰ Fahriye Yavaşoğlu, “Afet Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri”, 3. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı, 2015, (Çevrimiçi), http://www.tdmd.org.tr/TR/Genel/pdf2015/TDMSK_076.pdf, 29 Haziran 2019.

Doğal afetler sonrasında, toplumu yaşanan afet konusunda bilgilendirme, bilinçlendirme, zarar gören afetzedelere yardım sağlanması, tekrar böyle bir durum yaşanması durumunda doğabilecek zararları ortadan kaldırma yahut en aza indirmeye konularını kapsayan afet yönetimi süreci temelde devletin görevi olmakla birlikte sağlıklı ve başarılı bir kriz yönetim sürecinin sağlanması ancak afetlerin önüne geçilmesi konusunda sorumlu kurum ve kuruluşlarla STK'ların sorumluluk paylaşması ve ortaklaşa bir çalışma yürütmeleri ile mümkün kılınmaktadır.¹⁸¹

Deprem toplumların en çok yüz yüze geldiği ve yaralar aldığı afet çeşidi olmakla birlikte STK'lar üstlendikleri sosyal politika işlevleri itibariyle deprem felaketinde önemli rol üstlenmektedir. 1812 tarihinde Venezuela Karakaş Depremi “STK'ların acil durum anında yapmış olduğu ilk insani yardım” olarak kabul edilmektedir. Dünya ölçeğinde Northridge Depremi, 1985 Mexico Depremi, 1995 Kobe Depremleri STK'ların kamudan sonra afet sonrası dönemdeki yaraların sarılması konusunda ikinci ve etkin güç oldukları görülmektedir. Özellikle Bangladeş'te yaşanan deprem felaketinde afet sonrası sürecin yürütülmesinde STK'lar birincil kuvvet olarak ihtiyaç sahibi depremzedelere yardım ulaştırmışlardır.¹⁸²

Deprem kuşağında bulunan Türkiye'de de geçmişten günümüze irili ufaklı pek çok deprem yaşanmıştır. Bu depremlerden 1999 yılında Marmara Bölgesi'nde yaşanan 17 Ağustos İzmit Depremi ve 12 Kasım Düzce Depremi'nden sonra STK'ların afet sonrası dönemdeki önemleri artmıştır.¹⁸³ İki depremde de görülen ağır hasar ve çok sayıda can kaybı yaşanması ve afet yönetim sürecinde merkezi ve yerel yönetimler ile STK'lar arasında sağlıklı bir koordineli hareket etme sürecinin oluşturulamaması ve süreçte yaşanan aksaklıklar sonucu konu ile ilgili birtakım yasal düzenlemenin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda “27.12.1999 tarih ve 586 sayılı KHK ile 7126 Sivil Savunma Kanunu'nda gönüllü kişi ve kuruluşların Sivil Savunma Teşkilatının koordinasyonunda sivil savunma ile ilgili görevlere katılımlarının düzenlenmesine yönelik değişiklik yapılmış ve Belediye Kanunu'na

¹⁸¹ A.e.

¹⁸² Taşçı, *Türkiye'de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama*, s. 132.

¹⁸³ “Afet Yönetimine Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları”, *Sonuç Raporu – Ana Rapor*, (Çevrimiçi), http://open_jicareport.jica.go.jp/pdf/11707866_03.pdf, 29 Haziran 2019.

mülki idare amirinin emriyle afet bölgelerinde arama, kurtarma ve yardım hizmetlerinde bulunmak görevleri eklenmiştir. Yerel idarelere afetler ve acil durumlarla ilgili olarak verilen görevler, 5302 Sayılı Özel İdare Kanunu ile 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Sivil Savunma Kanunu'nda yapılan değişikliğe ek olarak, İçişleri Bakanlığı tarafından “Sivil Savunma Hizmetlerine Gönüllü Katılımların düzenlenmesiyle” ilgili yönerge çıkarılmış ve bu yönerge sonucunda STK'larla protokol yapılmıştır.”¹⁸⁴

Türkiye’de Marmara Bölgesi’nde görülen bu iki deprem sonrasında ayrıca Deprem Sivil Koordinasyonu kurularak ihtiyaç sahibi depremzedeler ile bu ihtiyaçlara uygun yardımların uygun bir şekilde bir araya getirilmeleri sağlanmıştır. İlgili koordinasyon, afet yönetim sürecinde etkinlik gösteren sivil dernek, kamu vakıfları veya profesyonel dernek gibi konu ile ilgili etkinliği bulunan yapıları tek çatı altında toplamıştır.¹⁸⁵

STK'ların sosyal politika anlamında etkinliklerini arttırması 1999 Marmara Depremleri ile bir bakıma zaruri olarak adeta “bir musibet bin nasihatten iyidir” sözünü ispatlarcasına gelişmiştir. Oldukça fazla kayıpla sonuçlanan deprem felaketi sonrasında yaraları sarmak için çalışan STK'lar için sosyal politika alanında hem genel hem de özelde gösterdikleri işlevler itibariyle “bir dönüm noktası/ milat” olmuştur. İlgili dönemde yeni STK'lar kurulmuş, var olan STK'lar uluslararası anlamda da güçlenmeye başlamış ve hatta atıl durumda olan bazı STK'lar da aktif duruma gelmiştir. Genel itibariyle ülkemizde STK'ların anlamı ve işlevsellikleri ile ilgili bir dönüm noktası olan bu dönemle birlikte insani ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik STK'ların etkinlik ve güçleri önemli ölçüde artmıştır.¹⁸⁶

Van Depremi’nde de Marmara Depremi’nde olduğu gibi yine kamu-STK işbirliği sağlanmış olup, ulusal ve uluslararası yapıda pek çok STK, depremde zarar

¹⁸⁴ Yavaşoğlu, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁸⁵ “Afet Yönetimine Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları”, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁸⁶ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, s. 135.

gören insanların temel ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda ortaklaşa çalışma yürütmüşlerdir.¹⁸⁷

2.2.2.2. Mülteci – Sığınmacılara Yönelik İşlevleri

STK'ların acil durum işlevlerinden ikincisi de yaşanan savaşlar sonrası mağdur olan kimselere bilhassa da *mülteci-sığınmacılara yönelik işlevleridir*. STK'ların bu hususta üstelendikleri rolün mahiyetine geçmeden önce mülteci kavramının tanımlanması yerinde olacaktır. Öyle ki *mülteci* kimdir sorusuna cevaben; “ırkı, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut uyruğu yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu zulüm korkusu nedeniyle dönmek istemeyen kişilerdir.” denilebilir.¹⁸⁸

Mülteci ve sığınmacı kavramları birçok kez birbiri yerine de kullanılan fakat hal böyle olduğunda anlam karmaşası doğuran esasında birbirinden farklı iki kavram olup *sığınmacı* kavramını; “1951 Sözleşmesi’nin 1. maddesinin (A) fıkrasının 2. bendinde belirtilmiş nedenlerden dolayı, başka bir ülkeye –ilgili ulusal ve uluslararası belgeler çerçevesinde –korunmak için yetkili bir makama başvuran ve yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kimselerdir.” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere sığınmacı olan kimse ancak ilgili makamca başvurusu onaylanırsa mülteci statüsüne hak kazanır aksi durumda ülkeyi terk etmeleri gerekmektedir veya sınır dışı edilebilirler.¹⁸⁹

Hem mültecilere hem de sığınmacılara yönelik olarak STK'ların dünya çapında yapmış oldukları faaliyetler artmakta olup STK'lar savaş sonrası ortaya çıkan bu durum ile ilgili her geçen gün ekonomik ve sosyal politikalar hususunda

¹⁸⁷ TÜSEV, “Van Depremi ve STK'lar Vaka Analizi”, 2013, (Çevrimiçi), https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/VanVakaAnalizi_23_10_13.pdf, 29 Haziran 2019.

¹⁸⁸ UNCHR, “Mültecileri Korumak”, 2017, (Çevrimiçi), https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf, 30 Haziran 2019.

¹⁸⁹ Şebnem Çakran ve Veysel Eren, “Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.XIV, No:39, 2017, s. 6.

daha fazla rol üstlenmektedirler. Suriye’de yaşanan savaş sonrası ortaya çıkan Suriyeliler’in vaziyeti konu ile ilgili verilebilecek en güncel ve çarpıcı örnek durumundadır. Türkiye’de Suriyeliler’e yönelik pek çok çalışma yürütülmekte olup bilhassa kampların dışında yaşamını idame ettirmeye çalışanları kapsayan pek çok çalışma STK’lar tarafından gerçekleştirilmektedir.¹⁹⁰

Suriyeli mültecilerin faydalanması için; barınma ve beslenme, sağlık, çalışma hakkı ve hukuki desteğin yanında Suriyeli çocukların eğitimlerine destek programları (STK’lar tarafından sağlanan ücretsiz kırtasiye malzemesi dağıtımı, gönüllü olarak verilen Türkçe dersleri, okul dışı eğitimi de kapsayan çalışmalar gibi), Suriyeli mülteci kadınlara yönelik çalışmalar (STK’lar tarafından yürütülen sanat atölyeleri, psikolojik destek merkezleri, meslek edindirme kursları, Türkçe sınıfları ve atölyeleri gibi) ve son olarak da Suriyeli mültecilerin topluma uyumu ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir.¹⁹¹

Ulusal olduğu gibi uluslararası alanda da pek çok STK Suriyeli mülteciler konusunda çalışmalar yürütmekte olup bunun da öncelikli şartı Türk makamlarından resmi izin alınmasıdır. İzin alamamaları yahut izin alma sürecinin uzaması gibi durumlarda da Türkiye’deki yerel STK’lar ile ortaklaşa bir çalışma yürütülmektedir. Uluslararası STK’ların varlığı, orta ve uzun vadeli projelerin oluşturulması ve konunun Türkiye’ye olan maliyetinin azaltılması açısından önem arz etmektedir. Gaziantep’teki şubesi üzerinden ulusal ve uluslararası STK’ların Suriyelilere yönelik insani yardım çalışmalarının düzenlendiği BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA), Suriye tarafında oluşturulan kamplarda yaşayan sığınmacılara Türkiye üzerinden yardım gönderilmesini sağlamaktadır. Uluslararası STK’lar insani yardımların yarısından fazlası gibi büyük bir oranda yardım sağlamakla birlikte Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Türk Kızılayı da konu ile ilgili olarak etkin ve aktif bir rol oynamaktadır.¹⁹²

¹⁹⁰ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, s. 133.

¹⁹¹ Gül Dilek Türk, “Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Marmara İletişim Dergisi**, No: 25, 2016, s. 152.

¹⁹² Ahmet Korkmaz, “Suriyeli Sığınmacılardan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Akademik Hassasiyetler**, C.III, No:6, s. 106.

Türkiye’de Suriyelilere yönelik çalışmalarda bulunan STK’ların 2011 yılı itibariyle sosyal politika anlamında acil durum işlevleri bağlamında önemli çalışmalar yaptıkları ve ihtiyaç sahiplerinin yanlarında oldukları görülmekle birlikte, bu STK’larda genel bir “koordinesizlik” sorununun olduğu gerçeği gözden kaçmamaktadır. İlgili sorun da faaliyet gösteren STK’ların çalışma alanlarının, kapasitelerinin, ilgilendikleri ve takip ettikleri projelerin, kimlere destek verip yardımda bulunduklarının, fon kaynaklarının, ortaklarının ve ihtiyaçlarının kapsamlı bir şekilde ele alınıp belgelenme ve kurala bağlanma yoksunluğundan ileri gelmektedir.¹⁹³

¹⁹³ Taşçı, **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, s. 135.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOKAKTA YAŞAYAN/ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARI VE HAYAT VAKFI ÖRNEĞİ

Sivil toplum kuruluşları sosyal politika alanında birçok işlevleri olduğu gibi, çocuklara yönelik işlevlerini de bünyelerinde barındırmaktadır. Hayat Vakfı da bu işlevi yerine getiren STK’lardan biridir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde öncelikle STK’lar ve çocuklar üzerine literatür özeti yapılacak olup, STK’ların çocuklara yönelik işlevlerine yer verilecek, daha sonra da Hayat Vakfı örnekleri ortaya konulacaktır.

3.1. STK’LAR VE ÇOCUKLAR ÜZERİNE LİTERATÜR

TARAMASI

Türkiye’de STK’ların çocuklara yönelik faaliyetleri incelendiğinde yapılan çalışmaların daha çok mülteci çocuklar ve çocuk işçiler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla literatürdeki çalışmalar da daha çok bu alanlarda yoğunlaşmaktadır. Fakat tezin ana kapsamı içinde STK’ların sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik faaliyetleri söz konusu olduğunda literatürde bu alana dair çalışma sayısının fazla olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda konunun öneminin daha iyi anlaşılması ve kamu politikalarında sokakta yaşayan/çalışan çocuklar konusunun daha sık gündeme gelir durumda olması ile meselenin çözümünde kamu, yerel yönetim ve STK’ların ortak çalışma yürütmesinin daha etkin bir yol olacağı düşüncesi ile STK’lar bu alanda etkinliklerini arttırmış olup alana dair yapılan akademik çalışmalar nispeten artış göstermiş bulunmaktadır.

Sokakta çalışan çocuklar konusunun bir STK’nın projesi kapsamında ele alındığı Fatih Kucur’a ait “Bir Toplumsal Gerçeklik Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar ve Bir Toplumsal Duyarlılık Örneği Olarak Çocuklar Sokakta Solmasın Projesi” çalışması önem taşımaktadır. Çalışmada bahsi geçen ilgili proje aynı zamanda tezin ana örnekleme olan Hayat Vakfı’na ait bir projedir. Bu yönüyle ilgili

çalışma bir STK'nın sivil aktör olarak sokakta çalışan çocuklar konusunda yapmış olduğu çalışmaların izahı anlamında da önemlidir. Bu çalışma sonuç olarak, sokakta çalışan/çalıştırılan çocuk konusunun, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak toplumsal alanda meydana gelen bozulmanın bir yansıması şeklinde doğduğunu savunmaktadır. Sorunu ortadan kaldırmak adına yapılan farklı şekillerdeki çalışmaların büyük kısmının meselenin kökenine inmekten uzak mahiyette, bölgesel politikalar şeklinde daha çok sorunu yavaşlatıcı veya azaltıcı şekilde gerçekleştiği ve bu durumun da sokakta çalışan/çalıştırılan çocuk sayısının gün geçtikçe artmasının önüne geçilmesinde yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Bu noktada Kucur, mevcut toplumsal yapı içinde sistemin bütünüyle yeniden sorgulanmasını gerekli görmekte ve ancak uzun vadeli ve dönüştürücü politikalar vasıtasıyla meselenin çözümü anlamında yol katedilebileceğini belirtmekte olup, bu politikalar belirlenirken de makro anlamdaki bakış açısının gerekliliğini ve son olarak da göç ve çarpık kentleşme sorununa yol açan sebeplerin yok edilmesi ile işsizlik konusunda aktif mücadele politikalarının uygulanması gerekliliği ile adil gelir dağılımına yönelik politikaların uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca eğitim konusunda yeniden yapılandırma çalışmalarının yapılarak devlet olanaklarının aktif kullanımının sağlanması ve toplumsal duyarlılık hususunda da şuurun arttırılmasının önemini vurgulamaktadır.¹⁹⁴

Bu alandaki akademik çalışmaların bir diğer örneği olarak da, Ahmet Yeter'in "Sokak Çocuklarına Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Hizmet Çalışmaları Analizi: İstanbul Örneği" isimli doktora tezi çalışması gösterilebilmektedir. Meseleyi sokakta yaşayan/çalışan çocuktan ziyade sokak çocukları kapsamında ele alan bu çalışma ile STK'ların sokak çocukları sorununun çözümüne ilişkin çalışmaları incelenmiş olup, ilgili sorunun göç, kentsel yoksulluk ve ailelerin tutum ve davranışlarına dayandığı sonucuna varılarak STK'ların soruna ilişkin çalışmalarında bu konulardaki problemlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir yol izledikleri ifade edilmektedir. Ayrıca yapılan bu çalışmada STK'ların daha çok sokakta çalışan veya sokağa sürüklenme tehlikesi içinde bulunan çocuklara yönelik çalışmalarda

¹⁹⁴ Fatih Kucur, **Bir Toplumsal Gerçeklik Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar ve Bir Toplumsal Duyarlılık Örneği Olarak Çocuklar Sokakta Solması Projesi**, İstanbul, Hayat Vakfı, 2012.

bulundukları bununla birlikte çoğu zaman gerekli uzmanlık ve imkanlardan yoksun olmaları sebebiyle STK'ların sokağı kendisine yaşam alanı olarak belirlemiş çocuklar noktasında savunuculuk çalışmalarının ötesine geçemediklerini belirtmektedir. Yeter ilgili çalışmada sonuç olarak, STK'ların eğitim, aile desteği, psiko-sosyal destek ve savunuculuk çalışmaları şeklinde “koruyucu-önleyici” ve “rehabilite edici/tedavi edici” nitelikte çalışmalar yapmakta olduğunu ve tüm bu çalışmaları yürütürken de ekonomik sorunlar, uzman personel sorunu, bilgi ve veri anlamında yaşanan sorunlar ile aktörler arası işbirliği anlamında yaşanan sorunlar ile karşılaştıklarını ifade etmektedir.¹⁹⁵

Son olarak da sokakta çalışan çocuklar konusundaki nadir yazılı eserlerden olan Betül Altuntaş'ın “Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe...Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar” isimli kitabında konunun direkt anlamda STK'ların bu çocuklara yönelik çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış olmasa da, meselenin kökeninin anlaşılması noktasında sokakta çalışan çocuklar özelinde ele alınması itibariyle önemlidir. Çocukların sokakta çalışması sorununa ilişkin yapılan çalışmaların çoğunlukla nicel araştırmalar olması sebebiyle çözümleme noktasında yetersiz kaldıklarını savunan Altuntaş, eserinde sokakta çalışan çocuklar ve ailelerinin daha çok nitel durumlarını ele alarak bu minvalde çözümleme yoluna gitmektedir. Bu çerçevede Altuntaş eserinde özetle, sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik politikalara direkt olarak STK'ların etkinliği konusunu ele almamakla birlikte, sokakta yaşayan/çalışan çocuk ayrımının, sokakta yaptıkları işler itibariyle farklılıklar taşıyan çocukların yine yaptıkları birbirinden farklı işler itibariyle sahip oldukları riskler, ilişki durumları, algıları, gelecek ile ilgili düşünce ve beklenti durumları gibi özelliklerinin izahı ile STK'ların da içinde bulunduğu konuya ilişkin yürütülen çalışmaların genel anlamda ele alınması sebebiyle önemlidir.¹⁹⁶

3.2. STK'LARIN ÇOCUKLARA YÖNELİK İŞLEVLERİ

Toplum içerisinde maddi ve manevi anlamda yardıma ihtiyaç duyan kişi ve gruplara yönelik çalışmalarda bulunan sivil toplum yapılanmaları için gönüllü

¹⁹⁵ Yeter, a.g.e., s. 246.

¹⁹⁶ Altuntaş, a.g.e., s. 233.

faaliyetlerin örgütlenme alanlarının genel adı olduğunu söylemek mümkündür. Burada öne çıkan gönüllülük esası için de gönüllülük kavramının en mühim ölçütlerinden birinin de örgütlü olması önem taşımaktadır. Dolayısıyla sivil toplum ve gönüllülük kavramları birbirleri ile yakından ilişkilidir.¹⁹⁷

Bundan dolayı STK'ların yoksullukla mücadele ve acil durum işlevlerinden sonra bir üçüncü işlev olarak çocuklara yönelik işlevlerini izah eder iken konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından öncelikle gönüllülük kavramını, gönüllülüğün artan önemi ve sivil toplum kuruluşlarının etkinliğini sonrasında da STK'ların çocuklara özellikle de sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik faaliyet alanları ile etkinliklerini sırasıyla açıklamak yerinde olacaktır. Bu kapsamda ayrıca Türkiye'den sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik faaliyette bulunan STK örnekleri ve bu STK'ların konuya yönelik yapmış oldukları çalışmalar ele alınacaktır.

3.2.1. Gönüllülüğün Artan Önemi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği

Gönüllülük ve sivil toplum kavramları birbirleri ile yakından ilgili kavramlar olmakla birlikte aralarında zorunlu bir özdeşlik ilişkisi söz konusu değildir. Gönüllülük söylemi üzerine izahatta bulunmak konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede gönüllülük kavramını, “finanssal kazancı amaçlamayan, kişinin kendi özgür iradesiyle yapılan, üçüncü bir tarafa yarar sağlayan, kurumsal bir ortamda gerçekleşen çalışma” şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁹⁸

Birbirinden farklı tanımlamaları bulunsa da gönüllülük kavramı için çoğu tanımda ortak olarak görülen özelliklerin; herhangi bir bedel karşılığında olmama, zorunlu olmama, kamu faydası gözetilerek kamuya yönelmiş şekilde gerçekleşme ve son olarak da kurumsal bir yapı içerisinde gerçekleşme özelliklerinin bulunduğu söylemek doğru olur. Bununla beraber kurumsal yapı içerisinde vuku bulmayan

¹⁹⁷ Azize Namdar, “Çocuk Refahı Alanında Sosyal Hizmetin Bir Bileşeni Olarak Gönüllülük”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2019, s. 21.

¹⁹⁸ Fahri Çakı, “Türk Sosyolojisinde Yeni Bir Alan: Gönüllülük Araştırmaları”, **Sosyoloji Dergisi**, C. III, No: 29, Şubat 2014, s. 187.

informel gönüllülük de bu kapsam içerisinde değerlendirilebilmektedir. Benzer şekilde gönüllülük kavramı için bazı yazarlar tarafından bir bedel karşılığında gerçekleştirilmiş faaliyetler gönüllülük olarak değerlendirilmezlerken, bazı yazarlar ise insanlara yardımcı olma hususunun esas olduğunu savunmaktadır. Son zamanlarda ise kavram ile ilgili “kamusal iyilik amacıyla girişilen her türlü faaliyet” şeklinde geniş bir tanımlama yapıldığı görülmektedir.¹⁹⁹

Ortaya çıkış eksenini itibariyle gönüllülük kavramı için tarihsel açıdan inanç unsurlarının etkisiyle yardım amaçlı olarak doğmuştur denilebilir. İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı dinlerde zekat, sadaka, hasta ve düşkünlere yardım, merhamet gibi kavramlar zamanla örgütlenme şekillerine dönüşerek STK’lar ve STK gönüllülüğü için temel oluşturmuşlardır.²⁰⁰ Zira inançlar beraberinde değerleri getirir ve yardım etme, diğer insanları düşünme ve onların da iyi olmasını isteme, merhamet duygusu gibi farklı din ve inanışların ortak paydasını oluşturan bu erdemli davranış şekilleri genellikle gönüllülük kavramı ile beraber zikredilmektedir. Nitekim İslam dinindeki anlayışa göre de iyilik yapmanın yanında iyiliğin insanlar arasında yaygınlaştırılması, iyiliğe aracılık edilmesi de önemlidir. Yapılan bu iyilik davranışı için de karşılık beklenmez çünkü Allah’ın iyiliğin karşılığını kuluna vereceğine inanılır.²⁰¹

Bununla birlikte gönüllü olma halinin gönüllü olan kişiler açısından da kazanımlar sağladığını söylemek mümkündür. Gönüllülük vasıtasıyla bireyler başka insanlar için fayda sağlayacak faaliyetlerde bulunurlarken aynı zamanda haz ve manevi anlamda bir zenginleşme de yaşarlar. Gönüllü olan kimseler için bir STK içerisinde diğer gönüllü kişilerle birlikte toplumsal projelerde yer almaları kendilerini faydalı hissettirmenin yanında özgüven gelişimi anlamında da gönüllü olan kişinin kendisine fayda sağlayacaktır. Gönüllü olan kimselerde ekip çalışması becerileri anlamında da gelişmeler gözlemlenmekle birlikte kişiye kazandırdığı yeni arkadaşlar ve yeni bir çevre, toplumsal rollerinde değişim ve gelişim imkanı sağlamaktadır.

¹⁹⁹ Hamit Palabıyık, “Gönüllülük ve Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım Üzerine Açıklamalar”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. IX, No: 1, 2011, s. 90.

²⁰⁰ Nezih Metin Özmutaf, “Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü El Kitabı Ve Gönüllülüğe Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C. II, No: 1, 2010, s. 51.

²⁰¹ Namdar, **a.g.e.**, s. 14.

Gönüllü çalışma aynı zamanda kişilere kimi zaman da yeni ilgi alanları sunarak aslında başka insanlara yardım süreci olan gönüllülük faaliyetini yürütürken saydığımız ve sayamadığımız daha pek çok farklı artı değeri gönüllünün bizatihi kendine kazandırmasına vesile olmaktadır.²⁰²

Ayrıca gönüllülüğün toplumsal yapı içerisindeki yeri ve önemi ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Kavramın bireyler tarafından algılanış ve uygulanma şekilleri üyesi oldukları toplumların din ve kültürel miraslarının yanında politik özellikleri, tarihleri ve coğrafi konumlarına da bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir.²⁰³

Gönüllülük dünyada olduğu gibi Türkiye’de de farklı biçimleri ile uzun yıllardır var olmaktadır. Geleneksel olarak Türk toplumu gönüllülüğe önem vermiş ancak kavramın toplumun kazancına olan kısmı henüz yeni yeni fark edilerek uygulanmaya ve önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye’de gönüllülüğün gelişimine bakacak olursak, 1980 askeri darbesi döneminde STK’ların yasaklandığı hatta birçoğunun kapatıldığı görülmektedir. Sivil toplum ve vatandaş katılımı bu dönemden sonra belli dönüşümlerden geçerek, 1990’larla birlikte sivil toplum tekrar ve yeni bir önem kazanmış bu dönemde pek çok büyük gönüllü kuruluşun temelleri atılmıştır.²⁰⁴

Esas itibariyle Türkiye’de gönüllülük ile ilgili farkındalık 1999 Marmara Depremi ile dünyada Meksika, Peru, Japonya gibi ülkelerde de yaşandığına benzer şekilde yaşanan büyük deprem felaketi sonrasında önemini arttırmıştır. Yaşanan Marmara Depremi sonrasında kriz süreci içerisinde gönüllülerin gerçekleştirdikleri hayati müdahaleler, Türkiye’de STK’ların öneminin daha iyi anlaşılmasına ve

²⁰² Özel Sektör Gönüllüler Derneği, **STÖ’ler İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi**, Ankara, Fersa Matbaacılık, 2009, s. 5.

²⁰³ Çakı, **a.g.e.**, s. 187.

²⁰⁴ Laden Yurttagüler, “Gönüllülük ve Vatandaşlık Kavramı”, **Türkiye’de Gönüllülük, Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi**, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/mdgs/Turkiyedegonulluluk.pdf>, 3 Temmuz 2019.

gönüllülük kavramının insanlara ve topluma ifade ettiklerinin artarak kavramın içinde daha da dolmasına sebebiyet vermiştir.²⁰⁵

Günümüz itibariyle gönüllülük konusunun Türkiye’deki durumunu ele alacak olursak; Türk toplumunun geçmişten günümüze izlerini taşıdığı hayırseverlik ve vakıf kültürünü hala devam ettirdiği görülmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nden alınan bilgilere göre 3 milyon 611 bin 834 kayıtlı Suriyeli misafire Türkiye adeta ev sahipliği yapmakta olup 2018 yılı değerlendirmelerine göre de dünyada en çok insani yardım yapan ülke olarak açıklanmıştır.²⁰⁶

Günümüzde gönüllülüğün artan önemine binaen kimi ülkeler STK’ların çatısı altında çalışmalarda bulunan gönüllülerin gelişimi ve yönetim süreçleri konusunu kamu politikalarının bir parçası haline getirme çalışmaları yürütmektedir. Gönüllülük genel anlamda topluma, STK’lara ve aynı zamanda bizzat gönüllülerin kendilerine fayda sağlamaktadır ve bu durumun fark edilmesi ile ülkeler yasal mevzuatları ve kurumsal yapıları vasıtasıyla gönüllülük kavramını yapılandırma yoluna giderler. Gönüllülük ülke ekonomisine sağladığı katkı, gönüllü olan kişilerde oluşturduğu toplumsal sorumluluk bilinci sebepleriyle de önemlidir.²⁰⁷

Nihayetinde bireye ve topluma pek çok getirisi olan gönüllülük kavramının önemine binaen denilebilir ki; insanların gönüllülük konusunda teşviki hatta görerek ve yaşayarak kavramın öğrenilmesi ve öğretilmesi gereklidir. Bunu sağlayabilmek adına kişilerin formel veya informal yapılar içerisinde aileleri, gönüllü organizasyonlar, devlet veya özel sektör tarafından desteklenmeleri önemlidir. Toplum içerisinde gönüllülük yolu ile sorumluluğun paylaşılması toplumsal yaşam kalitesini de arttırmaya yardımcı olmaktadır. Gönüllülük konusunda özellikle

²⁰⁵ “2019 Gönüllülük Yılı Stratejisi”, (Çevrimiçi), [https://www.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/GSB/gencgonull%C3%BClerkitap%C4%B1k/GencGonulluler2019Kitap%20\(1\).pdf](https://www.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/GSB/gencgonull%C3%BClerkitap%C4%B1k/GencGonulluler2019Kitap%20(1).pdf), 4 Temmuz 2019.

²⁰⁶ A.e.

²⁰⁷ TÜSEV, “STK’larda Gönüllülük ve Gönüllülük Politikaları Vaka Analizi”, (Çevrimiçi), <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/STKlardaGonullulukVakaAnaliziTR.06.11.13.pdf>, 4 Temmuz 2019.

gençlerin etki ve katkıları önemlidir ve gönüllülük oranının yüksek olduğu ülkelerde de gençlerin bu durumdaki payları dikkat çekmektedir.²⁰⁸

3.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sokakta Yaşayan / Çalışan Çocuklara Yönelik Faaliyet Alanları ve Etkinlikleri

Sivil toplum kuruluşları üçüncü bir işlev olarak çocuklara yönelik işlevleri çerçevesinde çocukları ve özellikle de toplum içerisinde dezavantajlı durumda olan çocuk işçileri, suça itilen çocukları, madde bağımlısı olanları, engelli çocukları ve son olarak da tezin ana inceleme alanında bulunan sokakta yaşayan/çalışan çocukları korumaya yönelik faaliyet ve etkinliklerde bulunmaktadır. Konunun geçmişte hangi temeller üzerinden günümüze ve günümüzdeki durumuna ulaştığına bakacak olursak 1921 tarihinde kamu faydası için çalışan cemiyet şeklinde kabul edilen Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin, çocuk refah sisteminin temelini oluşturan sivil kuruluş olduğunu söylemek mümkündür. İlgili kuruluş faaliyet gösterdiği dönem içerisinde savaştan etkilenen ve korunmaya muhtaç çocukların bakımı, gıda ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile kurulmuş hatta zaman içerisinde kapsamını genişleterek korunmaya muhtaç bütün çocukların eğitim ve meslek edindirme de dahil pek çok ihtiyaçlarını karşılama görevi üstlenmiştir. Zamanla etkinliğini ve kapsamını arttıran ve şube sayıları anlamında da çoğalma yaşayan kurum, ilk olarak kamuya faydalı dernek statüsü kazanmış sonrasında da 1983 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) adı ile devlet kurumu haline dönüşmüştür.²⁰⁹

STK'lar geçmişten günümüze çocuk refahı alanında bazen kendi imkanları çerçevesinde bazen de kamu kurumları ile işbirliği yaparak faaliyette bulunmaktadır. 2828 sayılı kanun 4. maddede bu durum; “a) Bu kanun kapsamına giren sosyal hizmetlere ilişkin faaliyetler, Devletin denetim ve gözetiminde, sivil toplum kuruluşları ile halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülür. Sunulacak bakım ve diğer hizmetlerin kapsamı ve bu hizmetleri verecek olan gerçek ve tüzel kişilerin izin, çalışma usul ve esasları ve diğer hususlar

²⁰⁸ Palabıyık, **a.g.e.**, s. 94.

²⁰⁹ Namdar, **a.g.e.**, s. 53.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir. b) Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliği tesis edilerek güç birliği sağlanır ve mevcut kaynaklara en verimli şekilde işlerlik kazandırılır...” şeklinde ifade edilmektedir.²¹⁰

Bir başka önemli husus da, 2005 yılında konunun önemine binaen başbakanlık genelgesi olarak yayınlanan “Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli” ile ilgili sorunun çözümü adına ulusal ve yerel düzeyde, dönemin SHÇEK’nin bağlı olduğu bakanlığın öncülüğünde, Milli Eğitim Bakanı, İçişleri Bakanı, Adalet Bakanı ve Sağlık Bakanı’nın da katılımlarıyla bir komite oluşturulmuştur. İlgili komite çocukların sokakta yaşaması ve/veya çalışması konusunun ortadan kaldırılmasına yönelik kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerin belirlendiği bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. SHÇEK tarafından ilgili çalışma modeli konunun önem ve aciliyeti sebebiyle ilk olarak İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Adana, Mersin, Bursa, Antalya illeri başta olmak üzere ihtiyaç duyulan diğer bütün illerde de uygulamaya konulması kararı alınmıştır. İlgili hizmet modelinin başarılı bir şekilde sonuçlanabilmesi adına tüm kamu ve kamu kuruluşları arasında işbirliği sağlanmasının yanında, tüm STK’lar ve gönüllülerin de katkısı ile çalışmaların yapılması gereği belirtilmektedir.²¹¹

Söz konusu genelgenin yayınlanmasının ve ilgili hizmet modelinin oluşturulmasının ardından konu ile ilgili uygulamalar hız kazanmış olup, yerel yönetimlerin sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik olarak gerçekleştirmekte oldukları çalışmalara bir örnek olarak Antalya ilinde yapılan çalışmalar gösterilebilmektedir. Genelgede yer alan karar ve talimatlar doğrultusunda, Antalya Valiliği, çocukların sokakta, umuma açık alanlarda, şehrin farklı bölge ve alanlarında takip edilmelerinin ve gerekli olduğu takdirde de bu çocukların muhafaza altına alınmalarının ve Çocuk Koruma Kanunu ile 2828 sayılı Kanun ve İlgi’de belirtilen

²¹⁰ TBMM Mevzuat Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi), <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=41874&pkanunnumarasi=2828>, 5 Temmuz 2019.

²¹¹ Resmi Gazete, “Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli” (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050325-8.htm>, 5 Temmuz 2019.

kararlar ışığında gerekli işlemlerin başlatılmasının gerektiğini belirtmektedir. Buna ilave olarak valilik sokakta çalıştırılan çocukların korunmasına yönelik olarak bir dizi tedbir oluşturmuştur. Buna göre sokakta çalışmakta olduğu oluşturulan mobil ekipler vasıtasıyla tespit edilen çocuklar, koruma altına alınarak dönemin İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne bağlı Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne teslim edilmektedir. İlgili merkezdeki görevliler muhafaza altına alınan çocuklarla görüşme yapacak olup bu çocukların ailelerine veya birinci derece yakınlarından birine teslimi sağlanmaya çalışılmaktadır. Görüşmeye gelen çocukların ailelerine konun önemi izah edilerek bilinçlenmelerinin sağlanması amaçlanmakta olup çocuğun sokakta çalışmasını yasaklayan mevzuat ve valilik hükümleri gösterilmekte olup çocuk ailesine tutanakla birlikte teslim edilmektedir. İlgili çocukların ailelerine ulaşamaması veya ulaşıldığı halde ailenin gelmemesi durumunda çocuk kendi özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda uygun bir sosyal hizmet kuruluşuna yerleştirilmektedir. Daha önce ailesine tutanakla teslim edildiği halde tekrar sokakta çalıştığı tespit edilen çocuk için yapılacak olan uygulama; çocuk hakkında aynı işlemlerin gerçekleştirilmesi fakat bu defa aileye idari para cezası işlemi uygulanması şeklindedir. Aynı şekilde çocuğun sokakta çalışmasının tespiti durumunun üçüncü defa gerçekleştiğinde ise bu defa, idari para cezasının yanında çocuğun bakımından sorumlu kişi veya çocuğun veli/vasisi durumundaki kişi için suç duyurusunda bulunularak sosyal inceleme yapılmakta ve gerekli olduğu durumlarda çocuk için koruma tedbiri alınması sağlanmaktadır. Valilik sokakta yaşayan ve her türlü istismar ve cinsel sömürüye uğrama tehlikesi içinde bulunan çocukların korunmasına yönelik olarak da yine bir dizi tedbirler bütünü açıklamıştır. Hem sokakta çalışan hem de yaşayan çocuklar için alınan kararlar ve yapılan çalışmalarda yine yerel yönetim ile merkezi yönetim ve bunun yanında da STK'ların işbirliği söz konusu olmaktadır.²¹²

Bununla birlikte 2011 yılına gelindiğinde SHÇEK kapatılmış olup “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kurulmuştur. Sonrasında 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile de sosyal hizmetler tek bir çatı altında birleştirilmiş olup SHÇEK'in taşra teşkilatındaki sosyal hizmet kuruluşları Aile ve Sosyal Politikalar İl

²¹² Antalya Valiliği, “Sokak Çocukları Projesi”, 2008, (Çevrimiçi), <http://www.antalya.gov.tr/sokak-cocuklari-projesi>, 10 Temmuz 2019.

Müdürlükleri'ne bağlı hale getirilmiştir. 4 Ağustos 2018 tarihli son düzenleme ile de Çalışma Bakanlığı ve Aile Bakanlığı birleştirilerek “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir. Yapılan bu yeni düzenleme sokak çocuklarına yönelik çalışmaları işleyiş anlamında kolaylaştırmaktadır. Bunun nedeni olarak da diğer tüm toplumsal ve bireysel problemlerde olduğu gibi sokakta yaşama/çalışma meselesinin de temelde ekonomik yapıda meydana gelen problemlerin yansması olarak ortaya çıktığı ve ilgili soruna yönelik yapılacak çalışmalarda “çalışma” yönüyle de meselenin değerlendirilmesi gereği gösterilebilmektedir.²¹³

Ayrıca sokakta yaşayan/çalışan çocuk konusunun önemine binaen son olarak 2017 Haziran ayı itibariyle *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*'nın başlatmış olduğu sokaklarda risk altında çalışan çocukların korunması ve topluma kazandırılmaları ile ilgili gerçekleştirilmekte olan çalışmalara da değinmek yerinde olacaktır. Sokakta bulunmaları sebebiyle çeşitli şekillerde risk altında bulunan çocuklara ulaşılabilmesi amacıyla “mobil ekipler” oluşturulmuş olup ilgili ekipler vasıtasıyla sokakta çalışan/çalıştırılan 11 bin 760 çocuğa ulaşılmıştır. İlgili çalışmalar aile odaklı olarak yürütülmüş olup çocuklara ve ailelerine sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi hizmetlerden yararlanmaları noktasında yardım sağlanmıştır. Yine gerçekleştirilmekte olan faaliyetler kapsamında “Sosyal ve Ekonomik Destek (SED)” hizmeti veya sosyal yardımlaşma vakıfları vasıtasıyla 3 bin 99 aileye destek sağlanmış olup 4 bin 127 ailenin de rehberlik hizmetinden faydalanması sağlanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda verilen karara bağlı olarak 230 çocuk bakanlık tarafından bakım kuruluşlarına yerleştirilmiştir. Sayılarla daha da somutlaşan durumun ciddiyetine binaen bakanlığa bağlı sosyal hizmet merkezlerinde mesleki çalışmalar gerçekleştirilerek çocukların sokakta çalışmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Proje kapsamında illerde de “Sokak Çocukları Çalışma Komisyonları” kurulmuş olup bu komisyonlarda emniyet müdürlüğü, milli eğitim müdürlüğü, müftülük ve belediye görevlilerine de yer verilmiştir.²¹⁴

²¹³ Yeter, **a.g.e.**, s. 98.

²¹⁴ AA Türkiye, 8 Ocak 2019, (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sokakta-calistirilan-11-bin-760-cocuga-ulasildi/1358657#>, 10 Temmuz 2019.

Öte yandan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, sokakta yaşayan, suç mağduru veya suça sürüklenen toplumun dezavantajlı çocuk grubu için “Çocuk Destek Merkezleri” oluşturulmakta olup bu merkezlerde ilgili çocukların temel ihtiyaçları karşılanmakta ve bu çocukların fiziksel, sosyal ihtiyaçları tespit edilerek gerekli durumlarda müdahale edilerek rehabilitasyonu tamamlanan çocukların ailelerinin yanına dönmeleri, aileleri yanına döndürülemeyen çocukların ise bakanlığın diğer sosyal hizmet modellerinden olan “çocuk evleri” veya “çocuk evleri sitesi” hizmet modellerine yönlendirilmeleri şeklinde çalışmalar yürütülmektedir. Bununla birlikte bu merkezlerde çocukların yaşamlarını normal bir biçimde sürdürebilmeleri amacıyla rehabilite edilmeleri ve toplum ile bütünleşmeleri adına da çalışmalar yapılmaktadır. Bakanlık kapsamında ayrıca Çocuk Destek Merkezlerinde bulunan çocuklara ve bu çocukların ailelerine yönelik olarak “Anka Çocuk Destek Programı” oluşturulmuştur. İlgili program ile çocukların suç mağduru olmaları, suç işlemeye sürüklenmeleri ve sokakta bulunmaları sebebiyle karşı karşıya oldukları sosyal tehlikelerden dolayı yaşadıkları travmaların üstesinden gelebilmeleri adına çocuklara ve ailelerine psikososyal destek ve müdahalelerde bulunmaktadır. Programın amacı bu çocukların yaşadıkları travmaların etkisinin en aza indirilmesinin sağlanarak onların yaşam kalitesinin artırılması, kendine güvenen ve düşünen mutlu bireyler olmalarının sağlanması olarak belirtilmektedir. Programın tüm süreçlerinden geçen çocukların son olarak değerlendirme aşamasına geldiklerinde değerlendirme sonuçlarına göre ya ailesine geri dönüşü sağlanmakta, ya farklı bir sosyal hizmet kuruluşuna sevk edilmesi ya da programa devamı yönünde karar verilmektedir.²¹⁵

Bütün bunlara ilave olarak denilebilir ki çocukla ilgili, çocuğun daha iyi bir yaşam sürmesi, dezavantajlı olduğu durumlarda daha fazla korunmaya ihtiyaç duyması gibi konular insan gücüne ve ilgisine en fazla ihtiyaç duyulan alanlardır. Özellikle konu çocuk olduğunda kamunun konuya dair faaliyetlerini gerçekleştirirken toplumun her kesimine ulaşılma noktasında sivil toplumun gücüne ve desteğine ihtiyacı vardır. Zira çocuklar için yapılan çalışmalarda çocuk

²¹⁵ T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Çocuk Destek Merkezleri”, (Çevrimiçi), <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/uygulamalar/cocuk-destek-merkezleri/>, 10 Temmuz 2019.

dilinin yeterince iyi anlaşılmadığı ve çocuklarla iletişim hususunda yeterli deneyime sahip olunamadığı durumlarda sonuç çok başarılı olamamakta hatta bazen istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde çocuk başlığı altında çalışan ve faaliyetlerde bulunan vakıf ve derneklerin de kamu ile bilgi ve tecrübe paylaşımı yaşandığı bir işbirliği ortamına ihtiyaçları bulunmaktadır. Çocukların korunması bahane edilerek ilgili konularda etkinlik gösteren dernek ve vakıfları çalışma alanının dışında tutmak, konuyla ilgili istenilen başarılı sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir.²¹⁶

Ayrıca çocuk konusu bütün dönemlerde olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır nitekim günümüzde ekonomik yetersizlikler sebebiyle birçok çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanamadığı ve bu çocuklardan bazılarının da sokaklarda çalışmaya itildikleri görülmektedir.²¹⁷

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tam da bu noktada ortaya çıkan ve tezin de ilgilendiği ana grup olan sokakta yaşayan/çalışan çocuklar sorunu ve STK'ların bu çocuklara yönelik faaliyet ve etkinlikleri ele alınacaktır. STK'ların çocuklara yönelik olarak yapmış olduğu çalışmalarda konunun her zaman sokakta çalışan/yaşayan çocuk özelinde değil de daha çok sokak çocuğu genellemesi adı altında ele alındığı görülmektedir. İlgili konu kapsamında çalışan STK'lardan bazıları yaptıkları çalışmalar ve etkinlikleri kapsamında ele alınacaktır.

Bu bağlamda öncelikle 1996 yılında kurulan *Türkiye Sokak Çocukları Vakfı*'nı ele alacak olursak; ilgili vakıf tarafından sokaklardaki çocukların korunması, barınma, eğitim, sağlık gibi temel insani ihtiyaçlarının karşılanması ve bu çocukların topluma yeniden kazandırılması yönünde çalışmalar yürütülmektedir. İlgili vakıf sokak çocukları konusu ile ilgili resmi politikaların oluşturulması ile ulusal veya uluslararası alanda projelerin uygulanması noktasında Sosyal Hizmetler ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla ortaklaşa çalışmalar yürütmektedir.²¹⁸ Sokak çocukları

²¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, “ Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, Temmuz 2010, s. 327.

²¹⁷ Yasemin Mamur Işıkcı ve Selma Karatepe, “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.VII, No:1, 2016, s. 70.

²¹⁸ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 51.

konusunun akademik anlamda ele alınması ve konuya dikkat çekilmesi amacıyla vakfın öncülüğüyle 2002- 2006 yılları arasında Türkiye'nin farklı illerinde olmak üzere devlet, çeşitli sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, gönüllü kimseler ve yerel yönetimler işbirliği ile sempozyum çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede yapılan çalışmalardan ilki olan “I. Sokaktalar Sempozyumu”nda “Sokaktalar Bildirgesi” hazırlanmış olup ardından düzenli periyodlarla farklı şehir ve üniversitelerde konuya ilişkin sempozyumlar düzenlenmeye devam edilmiştir.²¹⁹ Vakfın sokak çocuklarına yönelik olarak yaptığı diğer çalışmalara bakılacak olursa, öncelikle Sosyal Hizmet Uzmanları ve gönüllü kişiler tarafından belirlenen bazı pilot bölgelerde “sokak çalışması” ismi ile çocukların beslenme, barınma, hijyen gibi temel gereksinimlerinin belirlenerek bu ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Herhangi bir rahatsızlığı veya madde bağımlılığı bulunan çocuklar, rızaları alınması koşuluyla tedavi ettirilmektedir. İlgili vakfa ayrıca 1996 yılı itibariyle “ilkadım evi” uygulaması ile sokak çalışması sonucunda 8-16 yaş grubu arasında olup eve gelmek isteyen çocuklar kabul edilmektedir. Buraya getirilen çocuklar öncelikle genel sağlık taramasından geçirilerek rahatsızlığı bulunanlar tedavi ettirilmektedir. Ayrıca burada çocukların eğitimleri ve sosyalleşmeleri anlamında da çalışmalar yapılmaktadır. “Uyum merkezi” uygulaması ile de sokak çalışması sonrasında ulaşılan ve merkeze gelmek isteyen çocuklar arasından belirli özellikleri taşıyanlar bu merkeze yerleştirilerek burada eğitimlerine devam edebilmekte, okula gitme imkanı bulunmayan çocukların ise dışarıdan okulu bitirmelerine yardımcı olunmaktadır. Yine “çocuk lokali” uygulaması ile de çocuklara sistematik şekilde eğitim verilmektedir. Vakfın çıkarttığı “adım gazetesi” de içerisinde çocukların resim ve yazılarının bulunduğu, geliri ile de çocukların ihtiyaçlarına fayda sağlandığı bir uygulamadır. Vakfın yürüttüğü geniş yelpazedeki bütün bu faaliyetler özetle vakfın amacının sokaklarda yaşayan ve çalışan çocuklara sağlanan hizmetlerin çeşitliliğinin artırılması ve genel fayda sağlanması şeklinde ifade edilebilmektedir.²²⁰

²¹⁹ Türkiye Sokak Çocukları Vakfı, “Sokaktalar Projesi”, (Çevrimiçi), <http://www.tscvakfi.org.tr/portfolio/sokaktalar/>, 11 Temmuz 2019.

²²⁰ Bayraktar, **a.g.e.**, s. 52.

Bir diğerk örnek olarak, *Umut Çocukları Derneğı* yine çeşitli sebeplerle sokaklarda yaşamak zorunda kalan, madde bağımlılığı olan, suçla bulaşmış veya bulaşma tehlikesi ile karşı karşıya olan, istismar mağduru yahut adayı olan ve bunun gibi sokağın tehlikeleriyle yaşayan çocuk ve gençlere yönelik koruyucu, önleyici, kurtarıcı ve iyileştirici nitelikte çalışmalar yürüten bir dernektir. İlgili dernek çocukların madde bağımlılığından kurtarılması, suçla bulaşmış olan çocukların rehabilite edilmesi gibi hususlarda çeşitli dernek ve devlet kurumları ile de işbirliği içerisinde çalışmalarını yürütmektedir.²²¹ İlgili dernek sokak çalışması ile sokaktaki çocuklar ile iletişim kurarak onlara ihtiyaçları doğrultusunda yardımcı olmaya çalışmaktadır. “Umut evi” uygulaması kapsamında da sokak çocuklarının içlerinden aileleri olanlarla iletişime geçilerek aileye teslim konusunda çalışma yapılmakta olup aile ile kalmak istemeyen çocukların olması durumunda da barınma yeri noktasında yardımda bulunmaktadır. Bütün bu çalışmalar dernek çalışanları ve gönüllü kimseler tarafından gerçekleştirilmektedir.²²²

Çocuklar konusunda faaliyette bulunan bir diğerk STK da *İnsani Yardım Vakfı (İHH)*’dır. İlgili vakıf toplumun farklı kesimlerine yönelik yardım çalışmaları yürütürken çocuklara özellikle yetim çocuklara yönelik yaptığı ulusal ve uluslararası alanda çalışmalar ile sesini duyurmaktadır. Çalışmaların özellikle yetim çocuklar kapsamında yürütülmesinin sebebi olarak ailelerini kaybeden, sahipsiz ve korunmasız durumdaki bu çocukların çocuk işçiliğı, insan kaçakçılığı, madde bağımlılığı, çocuk asker, dilendirme ve suçla teşvik gibi pek çok tehdite karşı savunmasız durumda olmaları gösterilebilmektedir. İlgili çocukların ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak bu çocuklara gıda, barınma, eğitim, sağlık, kıyafet gibi alanlarda düzenli yardımlar yapılmaktadır. Bu harcamalar için gereken ödenek de “yetim sponsorluk sistemi”, “proje sponsorluğu”, “yetim yardım havuzu” ve “Her Sınıfın Bir Yetim Kardeşı Var!” çalışmaları ile sağlanmaktadır. Türkiye’de ve

²²¹ “Umut Çocukları Derneğı”, (Çevrimiçi), <http://www.uzatelini.com/umut-cocuklari-derneğı/>, 12 Temmuz 2019.

²²² Yılmaz, **a.g.e.**, s. 46.

dünyanın farklı ülkelerinde yetim çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda büyümelerinin sağlanması adına yetimhaneler kurulmaktadır.²²³

Bu örneklerle ilave olarak çalışan çocuklar konusunda faaliyetlerde bulunan bir diğer STK da *Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı*'dır. 1986 tarihinde Ankara'da kurulan Fişek Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü'nün bir uzmanlık kuruluşu olarak 1997'de kurulan vakıf, önemli bir sosyal risk grubu olan çalışan çocuklara yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. İlgili vakfın çalışan çocuklara yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlere bakacak olursak; çalışan çocukların çalışma ortamlarının iyileştirilmesi ile bu çocuklara sağlık hizmeti sağlanması amacıyla "Fişek Modeli" olarak isimlendirilen çalışma ILO- IPEC (Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı) proje desteği kapsamında gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de Ankara, İstanbul, Denizli ve İzmir olmak üzere 4 ilde konu ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiş olup günümüzde ise bu çalışmaların sadece Ankara'da yoğun olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Söz konusu projede benimsenen yaklaşıma göre, çalışan çocuk sorununu ele alırken ülkenin ekonomik ve sosyal politikaları ve koşullarının ilgili probleme etkisi de hesaba katılmalı, halihazırda çalışan çocuklar henüz büyümeden acil bir şekilde bu durumla ilgili çalışmalar gerçekleştirilmelidir.²²⁴

Ayrıca 1999 tarihinde kurulan *İstanbul Çocukları Vakfı* da İstanbul'daki çocuklara yönelik sosyal yardım, sağlık, eğitim, kültür gibi pek çok alanda çocukların ihtiyaçlarına yönelik olarak faaliyette bulunmak adına İstanbul Valiliği'nin görüşleri doğrultusunda gönüllü kişi ve kurumların desteği ile kurulmuştur. İlgili vakfın çocuklara yönelik gerçekleştirmiş olduğu pek çok proje bulunmaktadır. Bunlardan "Sokakta Çalışan Çocuklara Yönelik Meslek Edindirme Kurslarıyla Vasıf ve Beceri Kazandırılarak İşe Yerleştirme Projesi" Sultanbeyli Kaymakamlığı ve İstanbul Çocukları Vakfı, İlçe Belediyesi, İlçe Emniyet Müdürlüğü ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün proje ortaklıkları ile Sultanbeyli ilçesinde risk altında bulunan dezavantajlı çocuk ve gençlere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

²²³ İHH, "Yetim Çalışmaları", (Çevrimiçi), <https://www.ihh.org.tr/yetim>, 12 Temmuz 2019.

²²⁴ Fişek Enstitüsü, (Çevrimiçi), <https://fisek.org.tr/kurum-kimligi/fisek-enstitusu/kurum/>, 13 Temmuz 2019.

Projenin amacı proje kapsamında bulunan çocuklar ve gençlerle birlikte ailelerinin de bilinçlendirilmeleri, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zararlı olan ortamlardan uzaklaştırılmaları, sosyalleşmelerinin ve ahlaki değer yargıları kazanımlarının sağlanması ile mesleki beceri kazandırma yolu ile ekonomik özgürlüklerini sokakta değil de kendilerine nispeten daha uygun ortamlarda kazanmalarının sağlanmasıdır. İlgili proje 2017-2018 yılları arasında gerçekleştirilmiş olup proje kapsamında 330 gence ulaşılarak kalfalık ve ustalık belge kazanımı, istihdam edilebilirlikleri, kendi istek ve eğilimleri doğrultusunda gönüllü iş yerlerinden kendilerine uygun olanlara istihdamları sağlanmıştır.²²⁵

Bunlara ilave olarak Türkiye’de Anadolu’nun farklı şehirlerinde çocuklara yönelik faaliyette bulunan diğer bazı belli başlı STK’lar şu şekilde ifade edilebilir; Adana’da “Adana Sokak Çocukları Derneği”, Antalya’da “Antalya Sokak Çocukları Derneği”, Bursa’da “Bursa Sokak Çocuklarını Koruma ve Geliştirme Derneği”, İzmir’de “Sokak Çocuklarını Koruma Çocuklar Geleceğimizdir Derneği, Sokak Çocuklarını Koruma Vakfı”. İstanbul’da çocuklara yönelik faaliyette bulunan STK örnekleri olarak da; “Çocuk İhmali ve İstismarını Önleme Derneği”, “Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı”, “Baro Çocuk Hakları Büroları” ve meslek örgütlerinden “Ticaret Odaları” sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik doğrudan çalışmaları bulunan yapılar olarak gösterilebilmektedir.²²⁶

Ayrıca sokakta yaşayan/çalışan çocuklar konusuna yönelik olarak bir üniversite bünyesinde kurulan ilk araştırma merkezi olan Maltepe Üniversitesi’nde kurulan *Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar İçin Uygulama ve Araştırma Merkezi* kurulduğu tarih olan 2010 yılında dönemin SHÇEK ile ortaklaşa yürüttüğü çalışmalar ve konunun akademik anlamda ele alınmasının sağlanması itibarıyla de önemlidir. İlgili merkez özellikle sokaklarda yaşayan/çalışan çocuklardan suça sürüklenmiş veya suç mağduru olanlara yönelik rehabilitasyon çalışmalarında sistemin yenilenmesi, çocuk adalet sistemi ve Çocuk Koruma Kanunu ile çocuğa

²²⁵ İstanbul Çocukları Vakfı, “Sokakta Çalışan Çocuklara Yönelik Meslek Edindirme Kurslarıyla Vasıf ve Beceri Kazandırarak İşe Yerleştirme Projesi”, (Çevrimiçi), http://istanbulcocuklari.org.tr/post/sokakta-calisan-cocuklara-yonelik-meslek-edindirme-kurslariyla-vasif-ve-beceri-kazandirilarak-ise-yerlestirme-projesi_24, 13 Temmuz 2019.

²²⁶ “TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, 2005, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss829m.htm>, 14 Temmuz 2019.

şiddet ve çocuk istismarı konularında yapılan çalışmaların artırılması ve iyileştirilmesi adına bilimsel çalışmalar ile alan çalışmalarının işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Konu ile ilgili çalışmalarda özellikle psikoloji bölümü öğrencileri aktif katılım sağlamakta olup bununla ilgili çeşitli projeler düzenlenmektedir. Uluslararası alanda gerçekleştirilen “Safe Families Safe Children” Uluslararası Sokak Çocukları Koalisyonu’nda ilgili merkez Türkiye’yi temsil etmekte olup istismar mağduru olmuş çocuklar ve bu çocukların aileleri ile yapılan çalışmaların nasıl olması gerektiğine dair terapötik hizmet modelini ortaya çıkartmıştır. İlgili model de Dünya Bankası ve UNESCO tarafından 2008 yılının en iyi hizmet modeli olarak ilan edilmiştir. Söz konusu merkez konu ile ilgili çalışmalarına günümüzde de devam etmekte olup, yurtiçinde çeşitli belediyeler, gönüllü dernekler, İstanbul Emniyeti Çocuk Şube Müdürlüğü, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile yurtdışında da çeşitli vakıf ve üniversitelerle ortak çalışma yürütmektedir.²²⁷

Türkiye’de STK’ların sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmekte oldukları faaliyet ve çalışmalarından bazıları bu bölümde anlatıldığı şekildedir. Bir sonraki bölümde de yine Türkiye’de sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik faaliyetlerde bulunan Hayat Vakfı ayrıntılı şekilde anlatılacaktır.

Bir sonraki bölüme geçmeden önce farklı ülkelerde STK’ların sokakta yaşayan/çalışan çocuklara ve/veya sokak çocuklarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri çalışmalardan bazı örnekler sunulacaktır. Bu örnekler daha çok sokak çocuklarının yoğunlukta olduğu ve buna bağlı olarak da bu alanda çalışan STK’ların aktif olarak görev aldıkları ülkelerdir.

Bu örneklerden birincisi olan ve Kolombiya Medellin şehrinde bulunan *Ciudad Don Bosco*; sokak çocukları, çocuk işçiler, suça bulaşan ve cinsel istismar mağduru olan çocuklar gibi bulundukları toplumun dezavantajlı kesimi içerisinde bulunan çocuklara yönelik olarak faaliyetlerde bulunan bir kuruluştur. İlgili kuruluşun bu alana dair projeleri bulunmakla birlikte bunlardan biri olan “Rüya

²²⁷ Maltepe Üniversitesi, “Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar İçin Uygulama ve Araştırma Merkezi”, (Çevrimiçi), <https://www.maltepe.edu.tr/soyac/>, 14 Temmuz 2019.

Hakkı” (Derecho a Sonar) projesi çocukların ve gençlerin sokakta bulunmalarına engel olmak amacıyla doğrudan mahallelerde bu durumla mücadeleyi yürütmek amaçlı gerçekleştirilen bir çalışmadır. Vakfın diğer bir projesi olan “Yaşam Tohumları Projesi” ise yine sokakta yaşayan veya yaşama tehlikesi bulunan çocuk ve gençlere yönelik olarak söz konusu çocuklara barınma hizmetinin sağlandığı, sağlık, eğitim ve motivasyon alanlarında farklı eğitimlerin verildiği ve bununla da çocukların aile katılımı ve sosyal katılımlarının sağlanmasının amaçlandığı bütüncül bir yaklaşım içerisinde yürütülen çalışmaları içermektedir. İlgili çalışmalar hükümet ile çeşitli STK’ların da işbirliği içerisinde yapılmakta ve çocuklara yönelik gerçekleştirilen bu çalışmaların dört aşaması bulunmaktadır. Buna göre ilk olarak çocuklar ile sokakta temasa geçilerek ilgili çocukların çocuk barınak programını deneyimlemeleri sağlanır. İkinci aşamada ise, çocuk barınak programında kalmaya karar kılan çocuklara yönelik olarak temel eğitim, olumlu davranış değişiklikleri, sosyalleşme ve öz saygı becerilerini arttırmaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilir. Üçüncü aşamada ise, ilgili çocuklar program aracılığıyla resmi ilköğretim ve ortaokullara devam konusunda teşvik edilirler. Dördüncü ve son aşamada ise, çocuktan ziyade gençler için işgücü piyasasına yönelik teknik eğitimler gerçekleştirilerek program tamamlanmaktadır. Gerçekleştirilen bütün bu aşamalar sırasında da ilgili program yetkilileri program kapsamındaki çocukların beslenme, sağlık, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları gibi çeşitli temel ihtiyaçlarını da göz önünde tutarlar. 2009 yılından bu yana etkinliklerine devam eden bu programlardan her sene pek çok dezavantajlı durumda bulunan çocuk yararlanmakta ve diploma alarak ilgili programdan mezun olmaktadır.²²⁸

İkinci olarak da Hindistan’da faaliyet gösteren ve Hindistan’ın en zayıf ve savunmasız durumda bulunan çocuklarına yönelik faaliyetlerini gerçekleştirmekte olan *World Vision India* örnek gösterilebilir. İlgili kuruluş toplumda en dezavantajlı durumda bulunan çocuklara yönelik faaliyet göstermekle birlikte doğal afet ve felaketlerden etkilenen çocuklara yönelik olarak da uzun dönemli rehabilitasyon ve hayat kurtarıcı destek de sağlamaktadır. İlgili program hükümet, diğer STK’lar ve gönüllü kişilerin işbirliği sayesinde çalışmalarını yürütmektedir. Program

²²⁸ Yeter, a.g.e., s. 71.

kapsamında ihtiyaç sahibi çocukların ihtiyaçlarını giderme ve farklı alanlarda çalışmalarını önlemeye yönelik olarak çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bunlardan biri olan “Çocuk Sponsorluk Projesi” kapsamında ihtiyaç sahibi olan çocuğa sponsor olacak uygun kişiler tespit edilerek bu çocukların, eğitim, sağlık, hijyen, beslenme gibi konulardaki ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca sponsorluk sistemi hitap ettiği çocuklara normal, daha sağlıklı ve mutlu bir çocukluk dönemi sağlama amacı taşımaktadır. İlgili kuruluş aynı zamanda gerçekleştirmekte olduğu bütün çalışma ve programlarda sadece çocuğu kapsayacak şekilde çalışmanın uzun vadede çok faydalı sonuçlar doğurmadığı, daha etkin bir yol olarak aileler ve hatta sosyo ekonomik anlamda zayıf olan toplulukları da çalışma kapsamına alma gereğini savunmaktadır. Ayrıca kuruluş çeşitli bulaşıcı hastalıklara yakalanan, yetersiz beslenme koşulları içinde bulunan, felaket mağduru olan, eğitimine devam edemeyen ve sokaklarda yaşayan çocuklara yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Hindistan’da açıklanan rakamlara göre 11 milyon çocuk sokaklarda yaşamaktadır. Bu çocuklar sokağın çeşitli tehditleri altında yaşam mücadelesi vermekte olup duygusal, psikolojik ve fiziksel anlamda suistimal kurbanı olabilmektedir. İlgili kuruluş toplanan çeşitli bağışlar yoluyla sokakta yaşayan bu çocuklara iyi bir eğitim sağlanması, kırtasiye masraflarının karşılanması, sağlık hizmeti, yeterli beslenme koşullarının sağlanması ile bu çocukların ailelerine de ekonomik gelişim asistanlığı ve bilinç ve farkındalık oluşturma çalışmaları yapmaktadır. Son olarak ilgili kuruluşun çocuk emeğine karşı kampanya, erken evlilik karşıtı kampanya, açlıkla savaş kampanyası, kız çocuklarının eğitimi kampanyası gibi çeşitli konularda kampanyalar gerçekleştirdiğini belirtmek mümkündür.²²⁹

Farklı ülkelerde STK’ların sokak çocukları ve/veya sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik olarak gerçekleştirmekte olduğu çalışmalara son örnek olarak da Uganda’da faaliyet gösteren *The Street Child Project* incelenecek olursa, ilgili kuruluş sokaklarda tam zamanlı olarak yaşamını sürdürmeye çalışan çocuklara yönelik olarak çalışmalarını yürütmektedir. Yerel hükümet otoriteleri, konu ile ilgili etkinlikte bulunan kentteki diğer STK’lar ve gönüllü kişiler tarafından son derece kritik vaziyette bulunan ve herhangi bir yardım, destek sağlayıcısı bulunmayan

²²⁹ World Vision India, (Çevrimiçi), <https://www.worldvision.in/index.aspx>, 15 Temmuz 2019.

çocuklara yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. İlgili kuruluş içerisinde emniyet çalışanları, din görevlileri ve sosyal hizmet çalışanları gibi kişilerin bulunduğu yerel destek takımları ile işbirliği içerisinde çalışılarak, kriz anlarında doğru müdahalenin sağlanması ve ilgili çocukların sokak yaşantısından uzaklaştırılmaları amacıyla faaliyet göstermektedir. İlgili faaliyetlerin yürütülmesi esnasında ilk adım olarak öncelikle proje çalışanları söz konusu çocukların ailelerine ulaşmaya çalışmaktadır. Eğer çocukların mevcut bir ailesi var ise ve aile ile çocuk bir araya getirilebiliyorsa ilk olarak bu yol üzerinde durulmaktadır. Aile çocukla bir araya gelmek istiyor fakat ekonomik sebeplerle bu durum sağlanamıyorsa, bu durumda ilgili kuruluş çocuğa akademik anlamda burs sağlanması amacıyla aile ile ortak bir çalışma yürütmeyi denemektedir. Çocuk ailesinin yanına yerleştirileceğinde gerçekten uygun şekilde bakılıp bakılmadığına emin olmak adına sıkı bir takip programı yürütülmektedir. Eğer çocuğun içinde bulunduğu aile ve ev ortamı çocuğun sağlık ve bütünlüğünü tehdit ediyor durumda ise ve ilgili çocuğun diğer akraba ve yakınları ile yaşama seçeneği bulunmuyor ise, çocuk ilgili kuruluşun Jinja'daki iyileştirme ve bakım evine yönlendirilmekte ve süreç bu şekilde devam etmektedir.²³⁰

3.3. HAYAT VAKFI ÖRNEĞİ

Hayat Vakfı sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik gerçekleştirdiği faaliyetleri vesilesiyle STK'ların sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik sosyal politikaları hususunda verilebilecek başarılı bir örnek olması sebebiyle tezimizin son bölümü olan bu bölümde öncelikle genel bir bakış ile anlatılacak olup son olarak da Hayat Vakfı'nın ilgili çocuklara yönelik gerçekleştirdiği çalışmalarının izahı ile konu neticeye bağlanacaktır.

3.3.1. Hayat Vakfı'na Genel Bir Bakış

Hayat Vakfı sağlık ve sosyal hizmet konuları başta olmak üzere insan ilişkileri ile ilgili geniş bir alanı kapsayan sorumluluk alanı içerisinde, etkinlik alanını genişletmeyi ve uzman olduğu konularda sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası alanda da faaliyet göstermeyi amaçlayan, ilke edindiği toplumsal

²³⁰ The Street Child Project, (Çevrimiçi), <https://thestreetchildproject.org/#clients>, 15 Temmuz 2019.

sorumluluk bilinci sayesinde temsil ettiği insan ve insan topluluklarının korunmasını ve gelişimlerini kendilerine hedef edinen çalışan ve gönüllülerin oluşturduğu bir “vakıf hareketi” şeklinde açıklanabilmektedir.²³¹

Hayat Vakfı kuruluşu itibariyle öncelikle sağlık alanında eğitim gören öğrencilere maddi ve manevi destek sağlanması ile mesleki anlamda ve fikri alanda bilgilerini arttırarak olgunlaşmalarında katkı sağlamak, ilgili öğrencilerin sağlık alanında eğitimlerini tamamladıkları ve çalışmaya başladıkları zaman da onları iletişim halinde tutabilmek ve birliklerini sağlamak ve nihayetinde topluma sunulan sağlık hizmetinin kalitesini arttırmayı amaçlamıştır. Nihayetinde vakıf bir taraftan sağlık hizmetleri ile kişilerin tedavisi ve sağlıklarının korunmasını sağlamak istemekte buna ilave olarak da sosyal faaliyetler vasıtasıyla da çevrenin genel durumunu ele alıp inceleyerek iyi yönde değiştirilmesi yönünde faaliyetlerde bulunmayı amaçlamaktadır.²³²

Bu hedefleri gerçekleştirmek adına 1988 tarihinde İstanbul ili Fatih ilçesinde kurulan vakıf, 1998 yılından bu yana da sokakta çalışan çocuklara yönelik projeler yürütmekte olup bu alanda çalışmalar gerçekleştirmektedir.²³³

Ayrıca Hayat Vakfı İstanbul’dan sonra Adıyaman, Ankara, Bursa, Düzce, Elazığ, Gaziantep, Kahramanmaraş, Konya, Kütahya, Malatya ve Sivas olmak üzere Anadolu’nun çeşitli illerinde açılan şubeleri vasıtasıyla faaliyetlerine daha geniş kesime ulaşarak devam etmektedir.²³⁴

²³¹ Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı, (Çevrimiçi), <https://hayatvakfi.org.tr/kurumsal/kimlik/>, 16 Temmuz 2019.

²³² M. İhsan Karaman, “Dünden Yarına Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Tanıtım Bülteni**, Temmuz 1990, s. 4.

²³³ Hatice Şen, “Sokakta Çalışan Çocukların Sosyal Destek Algısının Depresyon ve Umutsuzluk Düzeyleri İle İlişkisi (Hayat Vakfı Örneklemi)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. viii.

²³⁴ Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı, (Çevrimiçi), <https://hayatvakfi.org.tr/subeler/>, 17 Temmuz 2019.

3.3.2. Hayat Vakfı'nın Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Çalışmaları

Hayat Vakfı sağlık alanındaki çalışmalarından sonra sosyal hayata ve toplumsal sorunlara yönelik çalışmaları ile de ön plana çıkmaktadır. Vakfın Çocuk Hizmetleri Koordinatörü Hatice Şen ile yapılan görüşme neticesinde sokakta çalışan çocuklara yönelik yirmi yıldır devam etmekte olan ve sokaktaki çocukların eğitime kazandırılmasını amaç edinen “Çocuklar Sokakta Solmasın” Projesi ve bu projeden doğan ve Kalkınma Ajansı Desteği ile gerçekleşen sokakta çalışan çocukların bağımlılık konusunda korunmalarını amaç edinen “Hayat Bağımlılık Kabul Etmez” Projelerini gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.

“Çocuklar Sokakta Solmasın” Projesi henüz evde veya okulda olması gereken oyun çağı çocuklarının sokakta yaşamak veya çalışmak zorunda kalma sebeplerinin araştırılarak ortadan kaldırılabilmesi, ilgili çocukların da tıpkı akranları gibi okulda olmaları gereken vakitlerde okulda akşam olduğunda ise evlerinde olabilmelerinin sağlanması, bu çocukların sokak çocuğu olmalarının önüne geçilebilmesi amaçlarıyla oluşturulmuştur. Projenin hedef kitlesini ailesi ile birlikte yaşayan, ailelerinin maddi yetersizlikleri sebebiyle aile bütçe ve geçimine yardımcı olabilmek adına sokakta çalışan ilkokul çağı çocuklar ve bu çocukların aileleri oluşturmaktadır.²³⁵

1998 yılında başlatılan bu proje kapsamında çalışma öncelikle çocukların sokakta tespiti veya kişi ve kurumların tavsiye ve aracılığıyla başlamış olup, sonrasında bu çocukların aileleriyle görüşmeler yapılmıştır. Aileler ile yapılan görüşmelerde karşılaşılan manzara toplumun gerçekten ihtiyaç sahibi olan bir kesiminin gözler önüne serilmesi şeklindedir. Proje kapsamına girecek olan çocuklarda aranan şartlar ise öncelikle çocuğun halihazırda sokakta çalışıyor olması, okula devam ediyor olup okuma arzusu duyması ve gerçekten ihtiyaç sahibi olması şeklindedir. Proje kapsamında ulaşılan ailelere çocuğun aileye sağladığı destek vakıf tarafından sağlanmakta olup bu destek bazen nakit para yardımı şeklinde de gerçekleşmektedir. Bunun dışında vakıf bu çocukların ailelerine giyim, gıda, sağlık,

²³⁵ Fatma Taşçı, “Çocukça Yaşamak Onların Da Hakkı”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni**, No: 17, 2000, s. 8.

okul malzemesi gibi hususlarda da destek sağlamaktadır. İlgili çocuğun ailesinde baba işsiz durumda ise vakıf babanın iş bulması hususunda da destek sağlamaktadır. Çocuğun derslerinde desteğe ihtiyaç duyması halinde özel ders aldırılmasına kadar uzanan bir etkinlik alanında ilgili çocuk ve ailelere destek sağlanmaya çalışılmaktadır. İlgili proje kapsamında Beyoğlu Sosyal Hizmetler 75.yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi ile beraber bir çalışma yürütülmüş olup sokakta çalışan pek çok çocuğa ve ailesine ulaşılmış ve destek olunmuştur.²³⁶

Bununla birlikte “Çocuklar Sokakta Solmasın” Projesi kapsamında günden güne ulaşılan çocuk ve aile sayısı artmış olup, annelere desteğin bu husustaki önemine binaen annelere yönelik olarak onların da üreten ve meslek sahibi, kendi ayakları üzerinde durabilen, geleceğe umutla bakan bireyler olabilmeleri adına da çalışmalar yapılmaktadır. Bu anlamda projenin önemli ayaklarından biri olarak “Anne Eğitimi Projesi” hazırlanmış olup bu proje ile de, çocukları ile en çok vakit geçiren ve çocuk eğitiminde en önemli role sahip olan anneleri eğiterek onları çocuk psikolojisi, bebek bakımı, sağlıklı beslenme, temizlik ve hijyen gibi konularda bilgi sahibi yapmak amaçlanmıştır. Yine “Çocuklar Sokakta Solmasın” Projesi kapsamında çocuklara yönelik hazırlanan ve onların sağlıklı birer birey olarak yetişebilmeleri için “Sağlığın Değerlendirilmesi, Geliştirilmesi ve Sürdürülmesi Projesi” hazırlanmıştır. Bu projede de çocukların genel sağlıkları ile ilgili taramalar yapılmış, akranlarına göre durumlarına bakmak adına büyüme ve gelişimleri takip edilmiş, eksik aşısı olan çocuklar saptanmış ve bu aşıları tamamlanmış ve genel sağlık muayenesinden geçirilen çocuklardan herhangi bir rahatsızlığı tespit edilenler ilgili hastane ve birimlere yönlendirilmişlerdir.²³⁷

Ayrıca “Çocuklar Sokakta Solmasın” Projesi için ilgili projenin oturmuş ve sağlam bir çalışma programı şeklinde gün geçtikçe daha çok çocuğa ve aileye ulaşan ve somut anlamda da güzel sonuçlar doğuran bir çalışma olmasında projenin esas aldığı ve bu alanda etkinlikte bulunan diğer STK'lara da örnek teşkil edebilecek olan; öncelikle aileye yapılacak olan desteğin ancak çocuğun sokakta

²³⁶ Hayat Vakfı Hanımlar Komisyonu, “Çocuklar Sokakta Solmasın”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni**, No:16, 2000, s. 13.

²³⁷ Saadet Avcı, “Projemizin Geleceği!”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni**, No:22, 2005, s. 5.

çalıştırılmaması şartı ile sağlanması, çocuğun ailesi ile birlikte sağlık ve güvenlik içeren bir ev ortamına ulaştırılmasının sağlanması ve çocuk ve aileye yapılacak olan desteğin ve eğitim çalışmalarının geçici çözüm ve yardımlar şeklinde değil de süreklilik arz edecek şekilde yapılması önemlidir.²³⁸

Böylelikle ilgili projeyi konu ile ilgili benzer çalışmalardan ayıran en önemli farkın, iki şekilde oluştuğunu belirtmek doğru olur. Birincisi bu kapsamda sokakta çalışan çocuğun kendisinin yanında kardeşleri ve ailesi de desteklenmektedir. İkinci olarak da, çocuk ve ailesine yapılan bu destek, çocuk eğitime devam ettiği müddetçe ya da ailenin ekonomik durumu düzelinceye kadar devam etmektedir.²³⁹

Ayrıca proje kapsamında bulunan çocukların çeşitli özellikleri oranlar ölçüsünde ele alınacak olursa, kurumdan edinilen proje özet bilgilerine göre; bu çocukların kızlarda yaş ortalamasının 7,8 olduğu erkeklerde ise bu ortalamanın 10,8 şeklinde olup ilgili çocukların yaş ortalamalarının 9,8 gibi bir sayı olduğu belirtilmektedir. İlgili çocukların kardeş sayısı oranı 5,4 olmakta ve memleket durumlarına bakıldığında da bu çocukların %34 oranında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan oldukları tespit edilmiştir. Yine bu çocuklar yaptıkları işler itibarıyla değerlendirildiklerinde çoğunlukla (%50) kağıt mendil satıcılığı ve benzer işler yaptıkları görülmektedir. Ailelerinin durumuna bakıldığında ise ilgili çocukların annelerinin yaş ortalaması 35, babalarının ise 39 olup, eğitim durumları değerlendirildiğinde de annelerin %85'i ve babaların da %48'inin okuryazar dahi olmadıkları görülmektedir. Ayrıca annelerin %80'i ve babaların ise %50'si çalışmamakta olup, çalışanların da %6'sı vasıflı işçi durumunda tespit edilmiştir. Barındıkları yer anlamında ise bu çocuklar ve ailelerinin %85'inin 2 odalı, %57'sinin ise apartman bodrum katı şeklinde evlerde kaldıkları görülmektedir.

Yine kurum ile yapılan görüşmede edinilen proje özeti raporuna göre, proje kapsamına alınan çocukların gerçekleştirilen tüm bu çalışmalar esnasında sokakta çalışmayı bıraktıkları söylenebilmektedir. Bu çocukların ailelerine özellikle de çalışmalarda daha istekli durumda bulunan annelere eğitim ve öğretimin önemi

²³⁸ Fatma Taşçı, "Önce Aile", *Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni*, No: 23, 2006, s. 6.

²³⁹ Kucur, *Bir Toplumsal Gerçeklik Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar ve Bir Toplumsal Duyarlılık Örneği Olarak Çocuklar Sokakta Solması Projesi*, a.g.e., s. 19.

kavratılmıştır. Kuruma ilk geldiklerinde göz temasından dahi kaçınan bu çocukların sosyalleşme anlamında oldukça ilerleme gösterdikleri ve eğitim anlamında da yapılan çalışmaların etkisiyle özellikle okul başarılarının belirgin ölçüde yükseldiği görülmektedir. Bu çocukların bir kısmı tıp da dahil olmak üzere üniversitelerin çeşitli bölümlerini kazanmış olup, ilköğretim mezunu olan bazı çocukların açık liseden eğitimlerine devam ettikleri, bir kısmı meslek lisesi olmak üzere lise düzeyinde olan bazı çocukların lise eğitimine devam ettikleri ve eğitimini tamamlayamayan 2 erkek çocuğunun da çıraklıktan başlayarak çalıştıkları erkek kuaförünü devralarak kendi işlerini kurdukları gibi güzel örnekler mevcuttur.

Ayrıca ilgili proje Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen 2006 Vakıf Medeniyeti Yılı Uygulanmış Sosyal İçerikli Proje Yarışması'nda ödül almış olup proje İstanbul ve Adıyaman illerinde gerçekleştirilmeye devam etmektedir.²⁴⁰

En nihayetinde “Çocuklar Sokakta Solmasın” projesi için; sadece çocuk ve ailesinin ekonomik anlamdaki ihtiyaçlarını karşılayan bir yardım çalışması olmadığını ve bu çocukların sosyal ihtiyaçlarının da her bir çocuk ve ailesi için farklı şekillerde ve farklı programlarla giderilmeye çalışıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Buna ilave olarak da, beş aile ile çalışmaya başlayıp ulaştığı çocuk ve aile sayısı günden güne artan bu projenin Hayat Vakfı Çocuk Hizmetleri Koordinatörlüğü bünyesinde çalışmalarının devam etmekte olduğu, proje kapsamındaki çocuklara okul derslerinde kurs ve etüt çalışmaları şeklinde eğitimlerine destek olduğu ve ailelerinin de ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.²⁴¹

Hayat Vakfı'nın sokakta çalışan çocuklara yönelik ikinci önemli projesi de “*Hayat Bağımlılık Kabul Etmez*” Projesi olup ilgili proje “Çocuklar Sokakta Solmasın” Projesinden doğmuş ve Kalkınma Ajansı desteği ile gerçekleştirilmiştir. Sokakta çalışan her çocuğun bağımlılık konusunda risk altında bulunduğu gerçeğine itafen bu durumla mücadele etmek amacıyla 2015-2016 yılları arasında konuyla ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İlgili proje kapsamında risk altında bulunan çocuklara yönelik olarak diğer sivil toplum kuruluşları ve kamu kuruluşları ile de işbirliği

²⁴⁰ A.e.

²⁴¹ Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı, “Çocuklar Sokakta Solmasın”, **Anadoluda Hayat Var HSV Bülten**, No:1, 2016 Yaz, s. 33.

içerisinde çalışmalar yürütülmüş ve proje başarı ile tamamlanmıştır. İlgili proje daha önce başlatılan ve hala etkinlikleri süren “Çocuklar Sokakta Solmasın” projesi kapsamında Hayat Çocuk Merkezi’nde hala devam etmektedir.²⁴²

“Hayat Bağımlılık Kabul Etmez” Projesini ayrıntılı bir şekilde ele alacak olursak; sokakta yaşayan/çalışan veya çalıştırılan 6-15 yaş arası eğitimine devam eden veya eğitimini yarıda bırakmış olan çocuklar ile yine bu çocukların aileleri ve varsa kardeşleri projenin hedef kitlesini oluşturmaktadır. Projenin genel itibariyle iki temel amacı olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, sokakta çalışan ve/veya çalıştırılan çocukların yeniden hayata kazandırılmasını sağlamak, bu amaç çerçevesinde ilgili çocukların ailelerine danışmanlık hizmeti verilmesi ve bu çocukların okul ve gelecek planlamalarının yapılması, ikinci olarak da, çocukların çalışma nedenlerinin ortadan kaldırılabilmesi için gerekli kamu bilincinin oluşturulması olarak belirtilmektedir. Projenin özel amaçlarına bakıldığında ise bağımlılık konusunda risk altında bulunan çocukların, zararlı maddelere karşı farkındalıklarının oluşturulması, ilgili çocuklarda madde bağımlılığı sorunu var ise bu çocukların tedavi edilmeleri ve hayata yeniden bağlanmalarının sağlanması, çocukların sokaklarda çalıştırılma sebeplerinin tespiti ve bu konuda sivil toplum ve kamu kuruluşları ile ortaklaşa çalışmalar yoluyla sürdürülebilir politikaların oluşturulması önemlidir. Bunun yanında sokakta çalışan çocukların ve mensup oldukları ailelerin şehir yaşantısına uyumunun sağlanabilmesi adına sosyo-kültürel etkinliklerin düzenlenmesi ve bu aktivitelere katılımın sağlanması, ahlaki ve evrensel değerler ile alakalı eğitimler verilmesi yolu ile bu çocukların ileriki yaşamlarında topluma faydalı bireyler olmaları anlamında katkıda bulunulması, çocukların sokakta karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı uyarılarak bilinçlenmelerinin sağlanması ve okuldan sonra etkin ve güzel vakit geçirebilecekleri mekan ve faaliyetlerin oluşturulması sayılabilir. Son olarak da ilgili proje, sokakta çalışan ve proje kapsamında bulunan çocukların okul hayatındaki başarılarının arttırılması amacıyla takviye dersler aldırılması ve ailelerin çocuk eğitimi konusunda bilinçli hale getirilmesi, gerekli durumlarda aileye ve çocuğa yönelik psikolojik danışmanlık ve

²⁴² Hatice Şen, “Hayat Bağımlılık Kabul Etmez”, **Anadoluda Hayat Var HSV Bülten**, No: 2, 2016 Güz, s. 57.

desteğin sağlanması konularındaki amaçlarına yönelik olarak çalışmalarını gerçekleştirmektedir.²⁴³

Ayrıca “Hayat Bağımlılık Kabul Etmez” Projesi’nde 106 öğrenci yapılan mülakatlar sonrasında seçilerek proje kapsamına alınmıştır. Belirlenen amaçlara yönelik olarak sokakta çalışan çocuklara okul derslerinde destek amaçlı farklı alanlarda eğitimler verilmiştir. Proje kapsamında Yeşilay ile işbirliği yapılarak “Teknolojiye Evet Bağımlılığa Hayır” semineri, ailelere de yine bağımlılık ile ilgili bilgilendirme amaçlı seminerler düzenlenmiştir. Ekonomik anlamda da ailelere amaçlara yönelik olarak belirlenen şartlar altında maddi yardımlarda bulunulmuştur. Sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik olarak ayrıca, bütüncül politika geliştirme toplantıları ışığında “Sokağın Çıkmazı: Riskler ve Çocuk”, ile “Çocuğa Yönelik Çalışan STK’lar Toplantısı” gerçekleştirilmiştir.²⁴⁴

Nihayetinde “Hayat Bağımlılık Kabul Etmez” Projesinde 600 kişinin doğrudan veya dolaylı şekilde yapılan bu projeden faydalandığı, 300 üniversite öğrencisinin projede gönüllü olarak görev aldığı, 106 sokakta çalışan çocuğun proje kapsamına alındığı, madde bağımlılığı konusunda seminerlerin verildiği, çeşitli moral ve motivasyon etkinlikleri ile çocukların ve ailelerinin sosyalleşmesine katkıda bulunulduğu, ekonomik anlamda çok yetersiz ailelere vakfın kendi kaynakları aracılığıyla aynı ve nakdi yardımda bulunulduğu, çocuklara verilen dersler sayesinde okul hayatlarındaki başarılarının önemli ölçüde arttığı ve ilgili projenin gerçekleştirilmesi hususunda çeşitli STK’lar ve kamu kuruluşları ile ortaklaşa çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Çalışma sonundaki psikolojik değerlendirme sonuçlarına göre de; madde bağımlılığı, istismar mağduru olma yahut istismar etme açısından risk grubu kabul edilen dezavantajlı çocuklar olan sokakta çalışan çocuklar için öncelikle ruhsal ve davranışsal problemler saptanmaya çalışılmış ve rehabilitasyon çalışmaları yürütülmüştür. Yapılan çalışmaların çocuklara yönelik olarak yapılan kısmında ortaya çıkan sonuçlara göre; çocukların %64,15’i anksiyete,

²⁴³ Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı, “Hayat Bağımlılık Kabul Etmez Projesi Sonuç Raporu”, 2016, s. 4.

²⁴⁴ İSTKA, “Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yönelik Bağımlılıkla Mücadele Mali Destek Programı”, 2015, (Çevrimiçi), <https://www.istka.org.tr/media/130988/2015-y%C4%B1l%C4%B1-mali-destek-programlar%C4%B1-desteklenen-projeler.pdf>, 18 Temmuz 2019.

%13,20'sinde ise depresyon puanları kesme noktasının üstünde sonuç vermiştir. Alınan bu sonuçlar sonrasında çocukların aileleri ve proje kapsamında görev yapan öğretmenlerle görüşülmüş ve çocukların problemleri ve yeterlilik alanları anlaşılmaya çalışılmıştır. Ailelere verilen eğitimler ışığında çocukların yaşadıkları psikolojik problemlerin önüne geçilmeye çalışılmış ancak bu uygulamanın da faydalı ancak yetersiz kaldığı saptanmıştır. Aile dinamiklerini düzeltmeden çocukların duygusal ve ruhsal anlamda tamamen iyi olma hallerinin sağlanması zor görünmektedir. Bu sebeple ilgili projenin devamında ailelerin yaşam kalitelerini yükseltmek adına daha fazla destek çalışması yürütülmesi gerektiği öngörülmektedir.²⁴⁵

Hayat Vakfı Merkezi'nde gerçekleşen "Çocuklar Sokakta Solmasın" Projesinin uygulamalarından bir diğeri de Hayat Vakfı Adıyaman Şubesi'nde yürütülmüştür. Burada da öncelikli amaç; İstanbul'da gerçekleşmekte olan proje ile benzer şekilde sokakta çalışan çocukların mümkünse eğitim hayatlarının devam etmesinin sağlanması, aksi durumda da meslek hayatlarının ıslah edilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmesidir.²⁴⁶ İlgili şubenin çocuk merkezinde 18 sokakta çalışan çocuk ve ailesi için rehabilitasyon çalışmaları yapılmış olup proje kapsamındaki çocukların eğitimlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca il genelinde bulunan Suriyeli sığınmacıların sayılarının artması ile Suriyeli çocuklara yönelik de çalışmalar başlatılmıştır. Hayat Vakfı'nın şubelerinin Anadolu şehirlerinde de artmaya başlaması ile yapılan çalışmalar daha fazla insanın yararına olacak şekilde genişlemektedir. "Çocuklar Sokakta Solmasın" Projesi de hala İstanbul Hayat Çocuk Merkezi ve Adıyaman Hayat Çocuk Merkezi olmak üzere iki ayrı çalışmayla devam ettirilmektedir.²⁴⁷

En nihayetinde, Hayat Vakfı örneğinde incelenen sokakta çalışan çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilen her iki projenin ve bu kapsamda yapılan çalışmaların, diğer STK'lara da örnek teşkil edecek nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

²⁴⁵ Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı, "Hayat Bağımlılık Kabul Etmez Projesi Sonuç Raporu", a.g.e., s. 42.

²⁴⁶ Kucur, **Bir Toplumsal Gerçeklik Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar ve Bir Toplumsal Duyarlılık Örneği Olarak Çocuklar Sokakta Solmasın Projesi**, a.g.e., s. 20.

²⁴⁷ Kadir Şahin, "Ecz Harun Özsayın İle Hayat Vakfı ve Şubeleşme Üzerine", **Anadoluda Hayat Var HSV Bülten**, No: 3, Kış 2017, s. 59.

Öncelikle daha önce de belirtildiği gibi sokakta çalışan çocuklara yönelik yapılan çalışmalarda diğer çalışmalardan farklı olarak; çocuğun hem kendisi hem de varsa kardeşleri ve ailesi de desteklenmekte olup çocuk ve aileye yapılan bu destek çocuğun eğitime devam etmesi şartı ile bu süre boyunca veya ilgili ailenin maddi durumu düzelinceye dek devam etmektedir. Bununla birlikte, vakfın aileye yapacağı destek ancak çocuğun sokakta çalıştırılmaması koşulu ile gerçekleştirilmekte olup, çocuğun ailesinin yanında sağlık ve güvenlik içeren bir ev ortamına ulaştırılması ve yapılacak olan bütün destek ve eğitim çalışmalarının da geçici nitelikte değil süreklilik teşkil edecek biçimde yapılması önemlidir. Ayrıca, Hayat Vakfı'nın sokakta çalışan çocuklara yönelik yapmış olduğu çalışmalarda, yalnızca çocuk ve aileye maddi anlamda bir yardım sağlamayı amaçlamaktan da öte, çocuk ve ailelerin farklılıkları göz önünde bulundurularak ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda çeşitli programlar yolu ile sosyal ihtiyaçları da karşılanmaktadır. Vakfa gerçekleştirilen ziyaret esnasında, ilgili çocukların istek ve ihtiyaçlarına uyum sağlayıp karşılayabilecek nitelikte bir fiziki ortam hazırlandığı, vakıfta görevli kişilerin de bu bilinçte kimseler oldukları gözlemlenmiş olup bu durum da söz konusu konuyu destekler niteliktedir. Çocuk Hizmetleri Birimi çalışanları ile yapılan görüşmeye istinaden; çalışması ilk aşamada zor görünen bir çalışma grubu olan sokakta çalışan çocuklar için, başlangıçta göz kontağından dahi kaçınırlarken süreç sonunda kendilerini adeta aile ortamındaki kadar rahat ifade edebilir duruma geldikleri ifade edilmektedir. Ayrıca sokakta çalışan çocuklara yönelik uzun vadeli bir çalışma yürütülmekte olup, bu çocuklardan birçoğu sokakta çalışmayı bırakmıştır. Çalışma yapılan çocuklardan üniversiteyi kazananlar, meslek edinenler, öğrenimine halen devam etmekte olanlar gibi farklı aşamalarda olanlar mevcut olup halen bu çocuklarla ve aileleriyle iletişim halinde bulunmaktadır. Sonuç olarak çocukların sokaktan kurtarılması ve topluma yeniden kazandırılması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma sayesinde, bu çocuklar sokağı kaderleri olarak görmenin ötesine geçmiş olup içinde bulundukları döngüden kurtulma gayreti içinde geleceğe daha ümitli bakar hale gelmişlerdir. Buradan da eğitim ve ailelerin bilinçlendirilmesi hususlarının, çocukların sokakta çalışmasının ve sokağa mahkum hale gelmelerinin önüne geçilebilmesi için ne denli önemli olduğu sonucu çıkartılmaktadır

SONUÇ

Toplumların sosyal ve ekonomik yapılarında meydana gelen iç ve dış etmenlere bağlı değişiklikler en çok çocuğu, bilhassa da dezavantajlı durumda bulunan sokakta yaşayan/çalışan çocukları, bir başka deyişle çalışan veya çalışmaya zorlanan, sokakta yaşam mücadelesi veren çocukları etkilemektedir. Esasında ister ismi sokakta yaşayan/çalışan çocuk olsun, ister sokak çocuğu olsun, ister çocuk işçi ya da kimsesiz çocuk olsun, çocuk isminin önündeki çocuğun çocuk olma durumu ile bağdaşmayan bütün bu nitelme ve sıfatlar bir ülkedeki mevcut toplumsal aksaklığı ifade etmektedir.

Yapılan çalışmada sebepleri, ortaya çıkarttığı sonuçları ve riskleri itibariyle ele alınan çocukların sokakta yaşaması/çalışması durumu için kısaca toplumsal bir sorun olduğu ve diğer tüm toplumsal sorunlarda olduğu gibi toplumların içinde bulundukları ekonomik ve sosyal durum, yaşanan krizler, değişim ve dönüşüm süreçlerine bağlı olarak şekillendiğini belirtmek doğru olacaktır. Bilhassa önemi son dönemde daha da anlaşılan bu sorunun ana sebeplerinden olan özellikle göçün tetiklediği ailelerin yoksulluğu, işsizlik sorunu dikkat çekmekte olup değişen aile yapılarının getirdiği aile içi sorunlar, eğitimsizlik durumu, dini hassasiyetlerden uzaklaşma konusu, medyanın etkisi gibi pek çok değişken, ilgili sorunu ortaya çıkartan tetikleyiciler durumundadır.

Ayrıca çocukların sokakta çalışma durumu sebep olabileceği riskler itibariyle de son derece önemlidir. İlgili çocukların sağlıklı bedensel ve ruhsal gelişimlerine engel olan bu durum sebep olduğu psiko-sosyal gelişim bozuklukları, çocukların çocukluklarını etkileyen ve yarınlarda da bilinç altlarına adeta yerleşecek olan sosyal dışlanma sorunu, sokağın tehlikeli yüzünün bir yansıması olarak marjinal hayat ve madde bağımlılığı, çocukları suça itme veya suçtan etkilenme ile karşı karşıya kalmaları durumu meselenin sonuçlarının ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bunun yanında sokakta çalışma çocukların sağlığını da etkilemekte olup; yetersiz ve düzensiz beslenme, fiziksel bozukluklar, bulaşıcı hastalıklar, kazalar ve yaralanmalar oldukça tehlikeli bir çalışma ortamı olan sokağın ve sokakta çalışma durumunun ortaya çıkartabileceği risklerdir. Son ve belki de en önemli risk olarak da eğitimden

mahrum kalma riski ve yoksulluk döngüsünü belirtmek gerekmektedir. Sokakta çalışıyor olmaları sebebiyle bu çocuklar bazen eğitimlerinden tamamen mahrum kalmakta, bazen eğitim sürecinden erken ayrılmak zorunda olmakta, bazen ise bir taraftan okula devam ederken bir taraftan da çalışmak zorunda olmaları sebebiyle derslerinde verimli olamamaktadır. Ailelerin çoğu zaman geçimlerine katkıda bulunmaları amacıyla çalışmak zorunda bıraktıkları veya bazen gerçekten zaruri bir durum olarak ortaya çıkan çocuğun sokakta çalışması durumunda, çocuklar bugün zamanlarını okulda olmak yerine sokakta çalışarak harcarlarken, ilgili çocuklar yaşamlarının ileriki bölümlerinde eğitimsizlikleri sebebiyle daha az gelir temin edebilecekleri niteliksiz işler yapmak zorunda kalacaklardır. Nihayetinde eğitimsizlikleri sebebiyle yoksulluğun kısır döngüsüne giren bu çocuklar, yaşamlarını içinde bulundukları mevcut şartlar itibariyle değerlendiklerinden bu durumu değiştirmeye yönelik kendilerini çoğu zaman yetersiz hissederek çaresizlik yaşamaktadırlar.

Bununla birlikte bu çalışma, sokakta yaşayan/çalışan çocuklar sorununun çözümü hususunda sosyal politika uygulamalarında sivil toplum kuruluşlarının öneminin anlaşılmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu amaca yönelik olarak öncelikle sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda Türkiye için kamu politikaları ve yerel yönetimlerin uygulamalarına ilişkin örnekler sunularak sonrasında özellikle son zamanlarda gönüllülüğün artan önemi ve STK'ların artan etkinlikleri çerçevesinde Türkiye'de etkinlik gösteren çeşitli STK'lar incelenmiş olup bu alanda yapmış oldukları çalışmalar ele alınmıştır. Bunu takiben STK'ların uygulamalarının dünyadaki uygulamalarda ne şekilde tezahür ettiğinin görülmesi amacıyla dünyanın sokakta yaşayan/çalışan çocuklar konusunda sorun yaşayan ve bu duruma yönelik etkinliklerde bulunan çeşitli ülkelerinden örnekler sunulmuştur. Bu örneklerdeki ortak özellik olarak Türkiye'deki uygulamalara da benzer şekilde yapılan çalışmaların çoğu zaman sokakta yaşayan/çalışan çocuklar özelinde değil de daha çok sokak çocuğu veya toplumun dezavantajlı çocukları gibi genellemelerle ifade edildiği şeklindedir. Oysa sokak çocuğu, sokakta çalışan çocuk, sokakta yaşayan çocuk gibi genellemeler içinde kalan bu tanımlamalar, esasında birbirinden farklı anlamlar taşımakta olup bu sorunların her birinde yapılması

gereken çalışmalar da birbirinden farklılık gösterir vaziyettedir. Gerek Türkiye’de gerekse dünyadaki çeşitli uygulamalarında meselenin sokakta yaşayan/çalışan ocuk özelinde önemle üzerinde durulması şarttır. Bunun yanında yine Türkiye’de bulunan STK’ların uygulamalarına benzer şekilde farklı ülkelerdeki STK örneklerinde de, çok boyutlu sosyal bir sorun olan konunun bütüncül bir yaklaşımla aileyi de meseleye ve yapılan çalışmalara dahil ederek ancak çözüme ulaşılabileceği aşıkardır. Hatta Hindistan rneğinde ocuk, çocuğun ailesi ve sosyo ekonomik anlamda zayıf toplumların bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak meselenin çok boyutlu şekilde çözümüne yönelik çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmektedir. Gerek Türkiye’de gerek farklı ülkelerde konu ile ilgili çalışmalarda bulunan STK’lara bakıldığında ortak bir sonuç olarak meselenin kamu politikaları, yerel yönetim uygulamaları ve STK’ların ortaklaşa çalışmaları ile çözülebilecek çok boyutlu bir sosyal sorun olduğu ifade edilebilmektedir.

Bu alışma yapılırken, sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik STK’ların gerçekleştirmekte oldukları çalışmaların incelenmesi hususunda karşılaşılan çeşitli güçlükler olmuştur. Öncelikle meseleyi sokakta yaşayan/çalışan ocuk özelinde ele alan akademik çalışma sayısı oldukça azdır. İkinci olarak da STK’ların ilgili çalışma ve faaliyetlerine ulaşma noktasında zorluk yaşanmaktadır. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi, diğer STK’lara da örnek teşkil edilmesi anlamında yapılan çalışmaların daha ulaşılabilir olması önemlidir.

Son ve en önemli husus olarak tezin ana rneklemi durumundaki Hayat Vakfı, meseleyi direkt olarak sokakta yaşayan/çalışan ve çalıştırılan ocuk özelinde ele alması ve buna yönelik gerçekleştirmiş olduğu proje ve çalışmaların özellikleri anlamında dikkat çekmektedir. Çalışmaların başlangıç noktası olan ocuklar Sokakta Solmasın Projesi, oldukça uzun soluklu bir proje olup sonuçları itibariyle de önemlidir. İlgili projenin bu alandaki benzer nitelikte çalışmalardan farklı olarak; öncelikle sokakta çalışan ocuk ile birlikte varsa kardeşlerinin ve ailesinin de desteklenmesi, ikinci olarak ise ocuk ve aileye sağlanan bütün destek çalışmalarının ocuk eğitimine devam ettiği müddetçe ya da ailenin ekonomik durumunun düzelmesine dek devam etmesi şeklindeydir. Ayrıca ancak çocuğun sokakta çalışmayı bırakması koşulu ile aile ve çocuğa destek sağlanmaktadır. İlgili ocuk ve ailesinin

öncelikli maddi ihtiyaçları hususunda desteklenmelerinin yanında, sosyal ihtiyaçları da ailelerin ve çocukların farklı yapıları gözetilerek farklı şekillerde karşılanmaktadır. Ayrıca geçici, geciktirici veya yavaşlatıcı nitelikte yardımlardan ziyade sürekli ve uzun soluklu bir program kapsamında ortadan kaldırıcı, önleyici nitelikte, aileler ve çocuklar ile iletişim halinde bir çalışma yürütülerek, ailenin bilinçlenmesi, çocukların okula devamlarının ve genellikle zamanlarının büyük kısmını sokakta çalışmayla geçirdiklerinden geride kaldıkları derslerinde takviye programları ile ders başarılarının yükseltilmesi sağlanmaktadır. Somut şekilde okul başarılarını arttıran, üniversite kazanan, lise öğrenimine devam eden ve hatta okula devam edemeyen iki erkek çocuğunun da çırak olarak başladıkları işyerini zamanla devralarak kendi işlerini kurdukları şekilde örnekleri mevcut olan, kendi ayakları üzerinde durabilen, geleceğe daha umutlu bakan ve sokağın kaderleri olmasının önüne geçilen pek çok çocuk bulunmaktadır. Yine bu projenin devamı niteliğinde olan Hayat Bağımlılık Kabul Etmez Projesi ile de sokakta bulunan çocukların yeniden hayata kazandırılmaları, bağımlılık konusunda risk altında bulunan bu çocukların ve ailelerinin bilinçlendirilmeleri ile madde bağımlılığı bulunan çocukların da tedavi edilerek tekrar hayata bağlanmalarının sağlanması amaçlanmaktadır. Her iki proje de Hayat Vakfı çocuk hizmetleri birimince konunun hassasiyeti gözetilerek titizlikle sürdürülmektedir.

Sonuç olarak çocukların sokakta yaşaması/çalışması durumu çok boyutlu değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir konu olması sebebiyle yine çok boyutlu şekilde ele alınması, üretilecek çözümler hususunda geçici yardımlardan ziyade daha uzun vadeli ve kati anlamda çocukların ancak sokakta çalışmamaları halinde gerçekleştirilen çalışmalar şeklinde yürütülmesi ve süreklilik arz etmesi önemlidir. Ailenin önemi göz ardı edilmemeli ve bütün bu süreçlere aile de dahil edilerek bilinçlendirilmelerinin sağlanması gerekmektedir. Kamu politikaları, yerel yönetim çalışmaları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü kimselerin ortaklaşa çalışması daha geniş bir kitleye daha organize şekilde etki edeceğinden önemlidir. Konu ile ilgili etkinlik gösteren nitelikli STK'ların sayıca artmaları teşvik edilmelidir. Son olarak da sorunun temel çıkış noktası olan göç ve çarpık kentleşme, işsizlik, eğitimsizlik gibi konuların çözümü için uygun politikaların geliştirilerek uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- African Child Policy Forum: “Definition of the Child: The International/Regional Legal Framework”, (Çevrimiçi) <http://www.africanchildforum.org/>, 2 Haziran 2019.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: “Sosyal Yardım Programlarımız”, (Çevrimiçi), <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/>, 29 Haziran 2019.
- Akarşan, Mediha: **Ana Hatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998.
- Aktan, Coşkun Can, İstiklal Yaşar Vural: “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, 2002, (Çevrimiçi), <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>, 27 Haziran 2019.
- Altuntaş, Betül: **Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Anadolu Ajansı Türkiye: 8 Ocak 2019, (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sokakta-calistirilan-11-bin-760-cocuga-ulasildi/1358657#>, 10 Temmuz 2019.
- Antalya Valiliği: “Sokak Çocukları Projesi”, 2008, (Çevrimiçi), <http://www.antalya.gov.tr/sokak-cocuklari-projesi>,

10 Temmuz 2019.

- Atauz, Sevil: “Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları” **Birikim Dergisi**, No:116, Aralık 1998, ss. 68-78.
- Avcı, Saadet: “Projemizin Geleceği!”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni**, No:22, 2005, ss. 4-5.
- Avşar, Zakir, Eren Ögütoğulları: “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, C.II, No:3, Ocak 2012, ss. 9-40.
- Ayhan, Emine Elif: “Hanehalkı Bireylerinin Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Araştırma: Bartın İl Örneği”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi ICMEB**, 2017, ss. 644-653.
- Azaklı, Sema Betül: “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaman, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Barış, İsmail: “Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileleri (İstanbul Örneği)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Baştaymaz, Tahir: **6-15 Yaş Grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı, 1990.

- Bayraktar, Güray: “Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Bilgin, Rıfat: “Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Risk ve Tehlikeler: Diyarbakır Örneği”, **SKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.VIII, No:15, 2012.
- Boybek, Semiha: “Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği”, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Ankara, 2009.
- Bulunmaz, Barış: “Çocuk Suçları ve Medyanın Etik Sorumluluğu”, (Çevrimiçi), <http://earsiv.uskudar.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/123456789/618/9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 8 Mart 2019.
- Çağlar, Şule: “Türkiye’de En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sonlandırılması: 2014 Hedefine Doğru Yol Haritası” (Çevrimiçi), <https://docplayer.biz.tr/66369-Turkiye-de-en-kotu-bicimlerdeki-cocuk-isciliginin-sonlandirilmesi-2014-hedefine-dogru-yol-haritasi.html>, 8 Temmuz 2019.
- Çakı, Fahri: “Türk Sosyolojisinde Yeni Bir Alan: Gönüllülük Araştırmaları”, **Sosyoloji Dergisi**, C.III, No:29, Şubat 2014, ss. 185-202.

- Çakran, Şebnem, Veysel Eren: “Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.XIV, No:39, 2017, ss. 1-30.
- Çam, Esat: **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2005.
- Demirtaş, Özkan, E. Çolpan Erdem, Alp Mutlu Mutlucan: “Sokak Çocukları Sorunu ve Bu Çocukların Karşılaştıkları Riskler Nelerdir? Yürütülen Hukuki, Psiko-Sosyal Çalışmalar Nelerdir?”, Ankara, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Dervişoğlu, Suat: “Çocuk İstismarı ve İhlali Açısından Sokakta Çalışan Çocuklar ve Avrupa Birliği Uygulamaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı: “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü”, 2011, (Çevrimiçi), <https://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/isbirligiProtokolleri/Aile%20ve%20Sosyall%20Politikalar%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf>, 11 Temmuz 2019.
- Doğan, E. Muhsin, Halim Tatlı: “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**,

C.XXVIII, No:1, 2014, ss. 99-124.

Eminağaoğlu,
Neslihan:

“Güç Koşullarda Yaşayan Sokak Çocuklarında Dayanıklılık (Sağlamlık)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Eraslan, Levent:

“21. Yüzyılın Küçük Adam ve Kadınları (Değişen Çocuk Kimliği Üzerine Bir Deneme)”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 2005. ss. 1-9.

Erdut, Tijen:

“Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, No:29, Şubat 2011, ss. 55-81.

Fişek Enstitüsü:

(Çevrimiçi), <https://fisek.org.tr/kurum-kimligi/fisek-enstitusu/kurum/>, 13 Temmuz 2019.

Gençlik ve Spor
Bakanlığı:

“2019 Gönüllülük Yılı Stratejisi”, (Çevrimiçi), [https://www.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/GSB/gencongnull%C3%BClerkitap%C4%B1k/GencGonulluler2019Kitap%20\(1\).pdf](https://www.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/GSB/gencongnull%C3%BClerkitap%C4%B1k/GencGonulluler2019Kitap%20(1).pdf), 4 Temmuz 2019.

Göçmen, İpek:

“Muhafazakârlık, Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Türkiye’de Din Temelli Sosyal Yardım Organizasyonları”, **Doğu Batı Dergisi**, No:58, 2011, ss. 115-146.

Gökbayrak, Şenay:

“Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü

Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri”, 2005, (Çevrimiçi), <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=43>., 10 Nisan 2019.

Gülçubuk, Bülent:

“Tarımda Çocuk Emeği Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Şubat 2012, ss. 75-93.

Gündüz, Ali Yılmaz:
Mehmet Kaya:

“Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C.VI, No:10, 2014, ss. 130-169.

Güneş, Mehmet:

“Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, ss. 149-184.

Güngör, Mehmet:

Mersin’de Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar/Sorunlar- Çözümler, Mersin, Mersin Valiliği Yayınları, 2009.

Günöz, Mustafa:

“Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri”, (Uzmanlık Tezi), Ankara, 2007.

Gürel, Deniz:

“Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Politika Üzerindeki Etkisi: İstanbul Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
2009.

Gürses, İbrahim, M.
Akif Kılavuz:

“Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri
Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve
İletişiminin Önemi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi**, C.XX, No:2, 2011, ss. 153-166.

Hayat Sağlık ve Sosyal
Hizmetler Vakfı:

“Hayat Bağımlılık Kabul Etmez Projesi Sonuç
Raporu”, 2016.

Hayat Sağlık ve Sosyal
Hizmetler Vakfı:

“Çocuklar Sokakta Solmasın”, **Anadoluda Hayat
Var HSV Bülten**, No:1, 2016 Yaz, ss. 32-33.

Hayat Sağlık ve Sosyal
Hizmetler Vakfı:

(Çevrimiçi),
<https://hayatvakfi.org.tr/kurumsal/kimlik/>, 16
Temmuz 2019.

Hayat Sağlık ve Sosyal
Hizmetler Vakfı:

(Çevrimiçi), <https://hayatvakfi.org.tr/subeler/>, 17
Temmuz 2019.

Hayat Vakfı Hanımlar
Komisyonu:

“Çocuklar Sokakta Solmasın”, **Hayat Sağlık ve
Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni**, No:16, 2000, ss.
11-13.

Işık, Esra:

“Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları ve Suç”,
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya,
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
2007.

Işıkçı, Yasemin
Mamur, Selma
Karatepe: “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C.VII, No:1, 2016, ss. 69-100.

İçli, Tülin Günşen: **Çocuk, Suç ve Sokak, Sokakta Yaşayan, Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar: Ankara ve İstanbul Örneği, Çözüm ve Öneriler**, Ankara, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009.

İHH: “Yetim Çalışmaları”, (Çevrimiçi), <https://www.ihh.org.tr/yetim>, 12 Temmuz 2019.

İlter, Ozan: “Sosyal Yardım Alanında SYDV ve STK İşbirliği, Sorunlar, Çözüm Önerileri”, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Ankara, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009.

İstanbul Çocukları Vakfı: “Sokakta Çalışan Çocuklara Yönelik Meslek Edindirme Kurslarıyla Vasıf ve Beceri Kazandırarak İşe Yerleştirme Projesi”, (Çevrimiçi), http://istanbulcocuklari.org.tr/post/sokakta-calisan-cocuklara-yonelik-meslek-edindirme-kurslariyla-vasif-ve-beceri-kazandirilarak-ise-yerlestirme-projesi_24, 13 Temmuz 2019.

İSTKA: “Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yönelik Bağımlılıkla Mücadele Mali Destek Programı”, 2015, (Çevrimiçi),

<https://www.istka.org.tr/media/130988/2015-y%C4%B1l%C4%B1-mali-destek-programlar%C4%B1-desteklenen-projeler.pdf>, 18 Temmuz 2019.

Jica: “Afet Yönetimine Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları”, Sonuç Raporu – Ana Rapor, (Çevrimiçi), http://open_jicareport.jica.go.jp/pdf/11707866_03.pdf, 29 Haziran 2019.

Kahramanoğlu, Ertan: **Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Naumann Vakfı Yayınları, 1996.

Karagül, Mehmet, Mahmut Masca: “Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Bahar 2005, ss. 37-52.

Karaman, M. İhsan: “Dünden Yarına Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Tanıtım Bülteni**, Temmuz 1990, ss. 4-10.

Kartal, Nazım, Yılmaz Demirhan: “Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.XV, No:2, 2014, ss. 135-154.

Kasatura, İlkay: “Sokaktaki Çocuklar Sokakta Çalışan Çocuklar”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, No:2, 2002,

ss. 211-227.

Keane, John: **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, (Çev. Erkan Akın), İstanbul, Yedi Kıta Yayınları, 1993.

Kesik, Ahmet, Turgay Berksoy, Mehmet Şahin: **Mali Alan: Teori-Uygulama**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014.

Keyman, E. Fuat: **Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha**, Ankara, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayınevi, 2006.

Kızmaz, Zahir, Rifat Bilgin: “Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.IX, No:32, Bahar 2010, ss. 269-311.

Koray, Meryem: “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak”, **Çalışma ve Toplum**, Nisan 2007, ss. 19-56.

Korkmaz, Ahmet: “Suriyeli Sığınmacılardan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Akademik Hassasiyetler**, C.III, No:6, ss. 83-116.

Kucur, Fatih: “Sosyo-Ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C.II, No:1, 2016, ss. 55-66.

Kucur, Fatih: **Bir Toplumsal Gerçeklik Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar ve Bir Toplumsal Duyarlılık**

Olarak Çocuklar Sokakta Solması Projesi,
İstanbul, Hayat Vakfı, 2012

Kuçuradi, İoanna: “Sivil Toplum Kuruluşları, Kavramlar”, **Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, ss. 24-31.

Kulaksız, Yahya: “Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, C.II, No:3, Eylül-Aralık 2014, ss. 91-111.

Maltepe Üniversitesi: “Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar İçin Uygulama ve Araştırma Merkezi”, (Çevrimiçi), <https://www.maltepe.edu.tr/soyac/>, 14 Temmuz 2019.

Namdar, Azize: “Çocuk Refahı Alanında Sosyal Hizmetin Bir Bileşeni Olarak Gönüllülük”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

OECD: “OECD Çevresel Performans İncelemeleri: Türkiye”, 2008, (Çevrimiçi), <https://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf>, 28 Haziran 2019.

Okumuş, Ejder: “Sokak Çocukları’nın Sosyolojisi, Diyarbakır Örneği”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, No:1, 2009, ss. 9-37.

- Orhan, Serdar: “Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Örki, Hülya: “Suça İtilmiş Çocukların Yazılı Basında Temsili”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.XI, No:56, Nisan 2018, ss. 411-426.
- Özdemir, Osman, Pınar Güzel Özdemir, Muhammed Tayyib Kadak, Serhat Nasıroğlu: “Kişilik Gelişimi”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, C.IV, No:4, 2012, ss. 556-589.
- Özdemir, Süleyman, Halis Başel, Hasan Şenocak: “Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı STK’lar Üzerine Bir Araştırma”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:56, 2009, ss. 151-234.
- Özel Sektör Gönüllüler Derneği: **STÖ’ler İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi**, Ankara, Fersa Matbaacılık, 2009.
- Özel, İsa: “Sokak Çocukları ve Din”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Özer, M. Halis: “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.VII, No:26, 2008, ss. 86-97.

- Özmutaf, Nezir Metin: “Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü El Kitabı ve Gönüllülüğe Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C.II, No:1, 2010, ss. 50-64.
- Öztürk, Nazım: “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LVII, No:4, 2002, ss. 95-125.
- Palabıyık, Hamit: “Gönüllülük ve Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım Üzerine Açıklamalar”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.IX, No:1, 2010, ss. 83-114.
- Resmi Gazete: “Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli” (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050325-8.htm>, 5 Temmuz 2019.
- Ryfman, Philippe: **Sivil Toplum Kuruluşları**, (Çev. İsmail Yerguz), İstanbul, İletişim Yayınevi, 2006.
- Sapancalı, Faruk: “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, No:6, Mart 2005, ss. 51-106.
- Şahin, Kadir: “Ecz. Harun Özsayın ile Hayat Vakfı ve Şubeleşme Üzerine”, **Anadoluda Hayat Var HSV Bülten**, No:3, Kış 2017, ss. 58-60.
- Şahin, Levent, Mustafa Öztürk: “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu”, **Sosyal Siyaset**

Konferansları Dergisi, No:54, Ocak 2008, ss. 3-29.

Şen, Bülent, Fatih
Kahraman:

“Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Emeği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:27, Aralık 2012, ss. 167-189.

Şen, Hatice:

“Hayat Bağımlılık Kabul Etmez”, **Anadoluda Hayat Var HSV Bülten**, No:2, 2016 Güz, ss. 56-57.

Şen, Hatice:

“Sokakta Çalışan Çocukların Sosyal Destek Algısının Depresyon ve Umutsuzluk Düzeyleri ile İlişkisi (Hayat Vakfı Örnekleme)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Şener, Sami, Meryem
Serdar:

“Sokak Çocukları Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye-Hindistan Örneği)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:45, Nisan 2015, ss. 104-117.

Şenkal, Abdülkadir:

“Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:45, 2003, ss. 97-126.

Şişman, Yener:

“Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.VI, No:2, 2006, ss. 251-275.

- Tamer, Mine Gözübüyük: “Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXVII, No:1, Haziran 2010, ss. 89-106.
- Tan, Mine: “Çağlar Boyunca Çocukluk”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C.XXII, No:1, 1989, ss. 71-88.
- Taşçı, Faruk: “Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:57, 2009. ss. 481-514.
- Taşçı, Faruk: **Türkiye’de Sosyal Politika Aktörleri Zemin ve Uygulama**, 1. bs., Ankara, Nobel Yayınları, 2017.
- Taşçı, Faruk: **Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar**, İstanbul, SETA Yayınları, 2017.
- Taşçı, Fatma: “Çocukça Yaşamak Onların da Hakkı”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni**, No:17, 2000, ss. 5-8.
- Taşçı, Fatma: “Önce Aile”, **Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni**, No:23, 2006, ss. 6-7.
- TBMM: “TBMM Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, (Çevrimiçi),

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/133?show=full>, 20 Temmuz 2019.

TBMM: TBMM Mevzuat Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi), <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=41874&pkanunnumarasi=2828>, 5 Temmuz 2019.

TBMM: “TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, 2005, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/s829m.htm>, 14 Temmuz 2019.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü: “Çocuk Destek Merkezleri”, (Çevrimiçi), <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/uygulamalar/cocuk-destek-merkezleri/>, 10 Temmuz 2019.

The Street Child Project: (Çevrimiçi), <https://thestreetchildproject.org/#clients>, 15 Temmuz 2019.

Tokol, Aysen: **Sosyal Politika**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, 2000.

Tosun, Gülgün Erdoğan: **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.

Tumay, Murat, Firdevs Okatan: “Alexis De Tocqueville’e Göre Sivil Toplum”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,

C.XIX, No:3, 2015, ss. 321-339.

Tunçcan, Nilgün: “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:43-44, Şubat 2012, ss. 243-259.

Tutar, Filiz, Erdinç
Tutar, Çisil Erkan: “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:10, Aralık 2012, ss. 439-459.

Türk, Gül Dilek: “Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Marmara İletişim Dergisi**, No:25, 2016, ss. 145-157.

Türk, Tuğba, Hidayet
Ünlü: “Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C.VII, No:14, 2016, ss. 92-104.

Türkiye Büyük Millet
Meclisi: “Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırmaları Komisyonu Raporu”, Temmuz 2010.

Türkiye Sokak
Çocukları Vakfı: “Sokaktalar Projesi”, (Çevrimiçi), <http://www.tscvakfi.org.tr/portfolio/sokaktalar/>, 11 Temmuz 2019.

TÜSEV: “Van Depremi ve STK’lar Vaka Analizi”, 2013, (Çevrimiçi), https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/VanVakaAnalizi_23_10_13.pdf, 29 Haziran 2019.

TÜSEV: “STK’larda Gönüllülük ve Gönüllülük Politikaları Vaka Analizi”, (Çevrimiçi), <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/STKlardaGonullulukVakaAnaliziTR.06.11.13.pdf>, 4 Temmuz 2019.

Uluocak, Gonca Polat, Arzu İçağasioğlu Çoban: “Uluslararası Yardımların “İnsani” Boyutu: Küresel Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Yardımların İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.VIII, No:2, 2011, ss. 207-227.

Umut Çocukları Derneği: (Çevrimiçi), <http://www.uzatelini.com/umut-cocuklari-dernegi/>, 12 Temmuz 2019.

UNCHR: “Mültecileri Korumak”, 2017, (Çevrimiçi), https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf, 30 Haziran 2019.

UNICEF: “Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi”, 2006, (Çevrimiçi), <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=2027>, 5 Ocak 2019.

UNICEF: “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, (Çevrimiçi)

<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, 7 Haziran 2019.

Vakıflar Genel “Muhtaç Aylığı”, (Çevrimiçi),
Müdürlüğü: <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hay%C4%B1r-hizmetleri/muhta%C3%A7-ayl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>, 29 Haziran 2019.

World Vision India: (Çevrimiçi),
<https://www.worldvision.in/index.aspx>, 15
Temmuz 2019.

Yalçın, Nermin: “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk”,
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın,
Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 2008.

Yapıcı, Asım: “Küreselleşen Dünyada Gençlik ve Gençlerde Dini
Hayat”, (Çevrimiçi),
<https://webdosya.diyaret.gov.tr/mevlidinebi/UserFiles/00000000-0000-0000-0000-000000000000/2018/11/6/72533873-7972-4144-9e8b-52142bf61153.pdf>, 11 Temmuz 2019.

Yavaşoğlu, Fahriye: “Afet Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının
Yeri”, 3. Türkiye Deprem Mühendisliği ve
Sismoloji Konferansı, 2015, (Çevrimiçi),
http://www.tdmd.org.tr/TR/Genel/pdf2015/TDMS_K_076.pdf, 29 Haziran 2019.

- Yavuzer, Haluk: **Çocuk Psikolojisi**, 42. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018.
- Yavuzer, Haluk: **Çocuk ve Suç**, 17. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016.
- Yeter, Ahmet: “Sokak Çocuklarına Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Hizmet Çalışmaları Analizi: İstanbul Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yalova, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Yetim, Nalan, Mustafa Çağlayandereli: “Toplumsal Algı Boyutuyla Sokakta Çalışan Çocuklar: Mersin Örneği”, **Sosyoloji Dergisi**, No:14, 2007, ss. 31-55.
- Yıldız, Mehmet Ali: “Sokakta Çalışan ve Çalışmayan İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi (Diyarbakır İli Örneği)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- Yılmaz, Sibel: “Sokak Çocukları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Yörükoğlu, Atalay: **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 4. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1992.
- Yurttagüler, Laden: “Gönüllülük ve Vatandaşlık Kavramı”, **Türkiye’de**

Gönüllülük, Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/mdgs/Turkiyedegonulluluk.pdf>, 3 Temmuz 2019.

Yücekök, Ahmet N.,
İlter Turan, Mehmet Ö.
Alkan:

Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar,
İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

